

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR DANIŞMA ORGANI OLARAK
MECLİS-İ MEŞVERET
(1774–1838)**

**Adil ERKEN
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet YARAMIŞ
AFYONKARAHİSAR
2006**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR DANIŞMA ORGANI OLARAK
MECLİS-İ MEŞVERET
(1774–1838)**

Adil ERKEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARİH ANABİLİM DALI
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet YARAMIŞ**

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AFYONKARAHİSAR

EYLÜL 2006

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI**İmza****Tez Danışmanı:**

.....

Jüri Üyeleri:

.....

.....

.....

.....

.....'ın.....

..... başlıklı tezi/....../.....tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca,Anabilim/ Anasanat dalında, Yüksek Lisans/ Doktora/ Sanatta Yeterlik tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ**OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR DANIŞMA ORGANI OLARAK
MECLİS-İ MEŞVERET
(1774–1838)****Adil ERKEN****TARİH ANABİLİM DALI****Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Haziran 2006****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet YARAMIŞ**

1776 Amerikan Devrimi, 1789 Fransız Devrimi ve XVIII. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi insanlık tarihi için çok önemli dönüm noktalarıdır. Bu devrimler ekonomik ve sosyal alanlarda değişimler meydana getirdikleri gibi siyasal anlamda da imparatorluk sistemi yerine ulus-devlet rejiminin dünyaya yayılmasında öncü olmuşlardır. Bu bağlamda anayasa, parlamento, demokrasi, katılım, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi insanların yönetime ortak oldukları modern devlet olgusunu oluşturan kavram ve pratiklerin, Osmanlı Devleti'nde nasıl etkilediği ele alınacaktır. Osmanlı Devlet yönetim geleneğinde kuruluştan itibaren kendisini gösteren meşveret uygulaması özellikle III. Selim dönemiyle birlikte bir kurum haline dönüşür. II. Mahmut dönemiyle birlikte sayıca artan meclis ve meşveret uygulamaları halk ile devlet yöneticileri arasında dolaylı bir etkileşimi sağlar. Daha sonra Avrupa siyasal sistemi tarzına daha yakın bir kabine sistemi ile var olan yapı daha ileriye taşınır. 1876 Anayasası, parlamento ve seçim gibi gelişmelerin temelinde geçmişten gelen tecrübelerin payı azımsanamaz. Hem doğulu hemde batılı devlet vasfına sahip Osmanlı Devleti'nde, Batı'ya has görülen demokrasi hareketlerinin tarihsel arka-planını ve seyrini Meclis-i Meşveret örneğinde incelenmeye çalışılacak.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kurum, Meşveret, Meclis,

ABSTRACT**COUNCIL OF MEŞVERET AS A CONSULTATION BODY IN THE
OTTOMAN STATE
(1774–1838)****Adil ERKEN****DEPARTMENT OF HISTORY****Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences****September 2006****Advisor: Ass. Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ**

There are some turning points for history of humanity such as Industrial Revolution, American and French Revolutions in the XVIIIth. century. These revolutions not only have caused great economic and social transformations, but also have led nation-state regime to encapsulate all over the world instead of empire system. Because of social and fiscal renovations, the modern nation-state have had some features for example constitution, democracy, equality, representation and freedom etc. We are looking for the effects of those modern ideals and practices that Ottoman State had met.

In regard to early history of Ottoman State, the Council of Mesveret was carried out by the sultans to find solutions in military affairs or sultanate changings. This council started to institutionalize at the period of Selim the Third. Since the growing number and meetings of mesveret council provided close relationship for the state and people. Moreover, Ottoman State governors chose the cabinet system for the state affairs. These governmental developments have played important role on the Meclis-i Vâlâ, Constitution of 1876, parliament and voting. Therefore, we are planning to show some crucial examples of democratization in the modernization era of Ottoman State, which was not only an eastern but also western country.

Key Words: Ottoman, Institution, Meşveret, Council

ÖZGEÇMİŞ

Adil ERKEN

Tarih Anabilim Dalı (Afyonkarahisar)

Yüksek Lisans

EĞİTİM

Lisans: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Lise: İzzettin Çalışlar Lisesi

İş/ İstihdam: Araştırma Görevlisi. Uşak Üniversitesi, Uşak Eğitim Fakültesi

Mesleki Birlik/ Dernek/ Kuruluş Üyelikleri

-

Alınan Burs ve Ödüller

-

Yayınlar

-

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Uşak 12. 10. 1977 Cinsiyeti: Erkek

Yabancı Dil

İngilizce

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğunun klasik dönemine damgasını vuran Divân-ı Hümayûn, düzenli bir şekilde haftanın belirli günleri toplanan, toplantıların belirli ve sıkı kurallar içerisinde yapıldığı, önemli iç ve dış sorunların yanı sıra devlet hayatını ilgilendiren meselelerin de görüşüldüğü ve kendine bağlı bürokratik örgütü olan bir kurumdur. Önceleri padişahın sonraları sadrazamın başkanlığında yapılan divân toplantılarının zamanla terk edilmesi üzerine işlerin büyük bir kısmı sadrazamın ikindi divânına ve Bâb-ı Âlî'ye kalmıştı. Meclis-i Meşveret XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Divân-ı Hümayûn'un yerini alır ve önemli konular bu mecliste görüşülmeye başlanır.

Padişah III. Selim'le birlikte Meclis-i Meşveret'in düzen arz eden bir şekle girmeye başladığı görülmektedir. Özellikle III. Selim ve II. Mahmut dönemleri yeni bir düzen arayışı içeren ıslahatlara yansır. Genelde yenileşme adına uygulamaya konulan birçok düzenleme, Meclis-i Meşveret'te ele alınmıştır. Önceleri ihtiyaca göre toplanan, belli bir mekânı olmayan, sürekli bir yapı arz etmeyen, gündeminde tek ya da çok çeşitli konular olabilen ve kendine bağlı bürokratik bir örgütü bulunmayan bu meclisin, daha sonraları zaman içinde düzenli bir hale girdiği, katılacak kişi ve günlerin belirlendiği görülür.

Meşveret meclisleri, Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye'nin öncüsü olarak devleti demokratik, anayasal ve modern bir yapıya götürmekte önemli bir işlevi olmuştur. Meclis-i Meşveret ile alakalı doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı'da yönetim geleneğini ve devlet anlayışını ele alan bazı eserler dolaylı ve kısa bir şekilde bu kurumdan bahseder. Meclis-i Meşveret ile alakalı yapılan bu tez çalışması bir ilk olması yönüyle önemlidir.

Tez ilişkin çalışmalarım boyunca büyük emeği olan başta tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yaramış hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam sırasında takıldığım hususlarda yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Adnan Şişman, Prof. Dr. Lütfi Özav ve Yard. Doç. Dr. Mustafa Yalçın hocalarıma da şükranlarımı sunarım.

Adil Erken

Uşak /2006

İÇİNDEKİLER**Sayfa**

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
I- PROBLEM.....	1
II- AMAÇ.....	1
III- ÖNEM.....	1
IV- VARSAYIMLAR.....	1
V- SINIRLAR.....	1
VI- YÖNTEM.....	2
KAYNAKLAR.....	3
A- Arşiv Kaynakları.....	3
B- Kronikler.....	3
C- Tetkik Eserler.....	4
GİRİŞ.....	6
TÜRKLERDE MECLİS GELENEĞİ.....	6
A- İslâmiyet Öncesi Türklerde Meclis	6
B- İslâmiyet Sonrası İslâm ve Türk Devletleri'nde Meclis.....	7
a- İslâm Dini'nde Meşveret.....	7
b- İslam Devletleri'nde Meclis Geleneği.....	8
c- Türk Devletleri'nde Meclis Geleneği.....	9
d- Osmanlı Devleti'nde Meclis Geleneği.....	10

I. BÖLÜM.....	13
MEŞVERET MECLİSİ'NİN KURUMSALLAŞMASI.....	13
A- Meclis ve Meşveret Kavramları Üzerine.....	13
B- Meşveret Meclisi'nin Toplanma Yerleri.....	15
C- Meşveret Meclisi'nin Toplantı Günleri	17
D- Meşveret Meclisi'ne Davet.....	18
E- Meşveret Meclisi'ne Katılım	18
F- Meşveret Meclisi'nde Merasim ve Teşrifât.....	22
G- Meşveret Meclisi'nde Görüşülen Konular ve Gizlilik İlkesi.....	24
H- Meşveret Meclisi'nde Alınan Kararların İlanı.....	27
II. BÖLÜM.....	29
MEŞVERET MECLİSİ'NDE GÖRÜŞÜLEN KONULAR.....	29
A- SİYASÎ VE ASKERÎ KONULAR.....	29
a- Mısır Meselesi.....	29
b- Osmanlı-Rus Savaşları.....	32
c- Vehhabî Sorununun Yansımaları.....	37
d- Balkanlarda Ayaklanmalar.....	41
e- Yeniçeri Ocağının Kaldırılması.....	45
B- EKONOMİK VE MALÎ KONULAR.....	45
a- Orduya Akçe Temini.....	46
b- Madeni Para, Zahire ve Fırıncılar Konusu.....	52
c- Tahrirler.....	54
C- DİPLOMATİK KONULAR.....	55
D- TAYİN VE AZİLLER.....	56
SONUÇ.....	59
BİBLİYOGRAFYA.....	61
ARŞİV KAYNAKLARI.....	61
KRONİKLER.....	61
TETKİK ESERLER.....	62
A- ESERLER.....	62

B- MAKALELER.....	63
C- TEZLER.....	62
EKLER.....	64
RESİM (Arz Odasında Meşveret Düzenini Gösterir.)	85

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.t.:	Adı geçen tez
BOA.:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.:	Çeviren
Edit.:	Editör
Enst.:	Enstitü
HAT.:	Hatt-ı Hümayûn
nr.:	Numara
s.:	Sayfa
TDVİA.:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.:	Türk Tarih Kurumu
Yay.:	Yayımlayan
Z:	Zilhicce

I- PROBLEM

1776 Amerikan Devrimi, 1789 Fransız Devrimi ve XVIII. yüzyılda Batı’da ortaya çıkan Sanayi Devrimi insanlık tarihi için çok önemli dönüm noktalarıdır. Bu devrimler ekonomik ve sosyal alanlarda değişimler meydana getirdikleri gibi siyasal anlamda da imparatorluk sistemi yerine ulus-devlet rejiminin dünyaya yayılmasında öncü olmuşlardır. Bu bağlamda anayasa, parlamento, demokrasi, katılım, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi insanların yönetime ortak oldukları modern devlet olgusunu oluşturan kavram ve pratiklerin, Osmanlı Devleti’ni nasıl etkilediğini ele alacağız.

II- AMAÇ

Önceleri padişahın sonraları sadrazamın başkanlığında yapılan Divân toplantılarının zamanla terk edilmesi üzerine işlerin büyük bir kısmı sadrazamın İkinci Divânına ve Bâb-ı Âlî’ye kalmıştı. Meclis-i Meşveret XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Divân-ı Hümayûn’un yerini alır ve önemli konular bu mecliste görüşülür. Bundan dolayı incelenen zaman diliminde Meclis-i Meşveret’in nasıl kurumlaştığı, ne zaman ve nerede toplandığı, katılım, merâsim, görüşülen konular ve alınan kararları ortaya çıkarmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

III- ÖNEM

Meclis-i Meşveret ile alakalı yapılan bu çalışma bir ilk olması yönüyle önemlidir. Meşveret meclislerinin, Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’nin öncüsü olarak devleti demokratik, anayasal ve modern bir yapıya götürmekte önemli bir işlevi olmuştur. Bu çalışmamızın bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin demokratikleşme sürecine katkısı olan kurumlardan bir tanesini incelemekle yönetim tarihine ve demokrasiye katkı sağlaması umulur.

IV- VARSAYIMLAR

Meşveret’in uygulamaya dönük olarak kurumsal bir meclis yapısına dönüştüğünü ve zaman içinde farklı alanlarda işlevleri olduğu varsayılmaktadır.

V- SINIRLILIKLAR

Meşveret meclisinin faaliyete geçiş tarihini tam olarak bilemiyoruz. Ancak meşveret meclisinin devlet yönetiminde görülmeye başlandığı I. Abdülhamid döneminden itibaren, III. Selim ve II. Mahmut dönemlerine ait ve konumuzla ilgili

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’inde bulabildiğimiz belgeler ve Osmanlı Kronikleri’nin yardımıyla elde ettiğimiz bilgilerle sınırlıdır.

VI- YÖNTEM

Arşiv belgeleri, kronikler ve tetkik eserler, sosyal bilimler ve tarih metodolojisinin temel ilke ve yöntemleri çerçevesinde incelenerek konu yorumlanmaya çalışılır. Birinci elden kaynaklar olarak tanımlanan belgeler, kroniklerinde yardımıyla kullanılıp konu belirlenen bir plan içinde incelenir.

KAYNAKLAR

A- ARŞİV KAYNAKLARI:

1- HATT-I HÜMÂYÛNLAR:

Hatt-ı Hümâyûn tabiri padişahların yazılı emri anlamına gelir. 32 ciltlik Hatt-ı Hümâyûn katologlarının tamamı bilgisayar ortamına aktarılmıştır.¹ Bu Hatt-ı Hümâyûnlardan I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut dönemine ait konu başlığımızla ilgili bazı belgeleri kullanıp değerlendirdik. Tezimizde kullandığımız arşiv belgeleri, üzerlerinde padişahın hattı olan ve diplomatikte fazlaca kullanılmış telhîslerdir. Telhîs kanun, nizâm, tevcih, usûl ve adet ile sınırları belirlenmiş, padişahın onayına ihtiyaç gösteren, devlet mekanizmasının normal işleyişi ile ilgili hususları içeren, sadrazamın kendi görüşlerini de belirterek özetlediği ve padişaha sunduğu yazılardır. Ayrıca izin ve emir istemek veya yalnızca padişahı bilgilendirmek amacı taşıyan tüm kâğıtlara da telhîs denilir. Bundan başka takrîr, kâime, şukka veya halkın istidalarını içeren yazılar bir ön bilgi yazılarak padişaha sunulurdu. Padişah bu kâğıtların üzerine kendi görüşünü yazardı.²

Konumuzla ilgili baktığımız arşiv belgelerinden bazıları da beyaz üzerine Hatt-ı Hümâyûnlardır. Padişahın, devlet görevlilerinin verdiği bilgilere cevap niteliği taşıyan ancak bu bilgilerin yanında herhangi bir meselede kişisel bilgilerini içeren ya da bizzat duyduğu ve gördüğü olaylarla da şekillenen ve padişah tarafından kaleme alınan yazıların bulunduğu belgelere denir.³

2- KAMİL KEPECİ TASNİFİ:

Bâb-ı Âsafî veya Divân-ı Hümâyûn başlıkları altında bir araya getirilen Teşrifât ve Teşrifâtçılık Defterleri, yalnız Kamil Kepeci Tasnifi'nde bulunmaktadır. Buna göre 986 numaralı “Kamil Kepeci Tasnifi Katologu'nda” 664 mükerrer–676 mükerrer genel, 1–16 özel numaralarda kayıtlı H. 955–1241/M. 1548–1826 tarihleri arasında mükerrer sayılar ile 19 adet Teşrifâtçılık Defteri vardır.⁴ Biz bu kaynak içinden Teşrifât Defteri 676 M–2 numaralı defteri kullandık.

¹ Yusuf İhsan Genç, Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, Mustafa Küçük, Sinan Satar, İbrahim Karaca: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İkinci Baskı, İstanbul 2000, s. 7–18.

² Bekir Koç, *II. Mahmut'un Beyaz Üzerine Hatt-ı Hümâyûnları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s. 8.

³ Koç, *a.g.t.*, s. 9.

⁴ Genç vd., *a.g.e.*, s. 87.

B- KRONİKLER:

1- Tarih-i Cevdet: Ahmet Cevdet Paşa tarafından yazılan eserin başlıca kaynakları arşiv belgeleri, Vasıf, Enveri, Pertev, Asım, Şanizade, Esad ve Ceberti'nin tarih kitaplarıdır. Tarih-i Cevdet oniki cilt olup 1774–1826 yılları arası olayları anlatır. Eser İstanbul'da 1271–1301 yılları arasında basılmıştır.⁵ Bunun yanı sıra Üçdal Neşriyat tarafından, Dündar Günay'ın sadeleştirmesi ile 1974 yılında yayınlanmıştır.⁶ Biz tezimizde 1309 tarihinde Dersaadet Matbaa-i Osmanî'de basılan ciltleri kullandık.

2- Şanizâde Tarihi: Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi, kendisinden önceki vak'anüvis Asım Efendi'nin vefatı üzerine H.1235-M.1819 tarihinde bu göreve getirilmiştir. II. Mahmut'un cülusundan itibaren (1808) olayları kaleme alması istenmiştir. Kendi döneminden sadece iki yıl vakalarını yazabilen Şanizâde, 1808/1223 ve 1820/1236 seneleri olaylarını yazmıştır. Dört ciltlik tarihinin I. Cildi İstanbul Matbaa-i Âmire'de basılmış olup basım tarihi bilinmemekle beraber 1808–1810 seneleri, II. Cildi Süleyman Efendi Basımevi'nde basılmış olup (1290) 1811–1818 seneleri, III. ve IV. Ciltler İstanbul Ceride-i Havadis Matbaası'nda basılmış olup (1291), 1818–1820 seneleri olaylarını kapsar.⁷

3- Câbi Tarihi: Ayasofya Câbisi Ömer Efendi tarafından kaleme alınan tarihi III. Selim'in saltanat dönemi (1203–1222/ 1789–1807) ile II. Mahmut'un saltanatının ilk beş yılını (1223–1229/1808–1813) kapsadığı görülür. Câbi Tarihi tahlîl ve tenkidli metin halinde Mehmet Ali Beyhan tarafından transkribe edilip Türk Tarih Kurumu tarafından 2003 yılında basılmıştır.⁸

4- Esad Efendi (Üss-i Zafer): Eserin adı ebced hesabına göre H.1241/M. 1826 tarihini belirtir. Eşkinici Teşkilatının kurulması ile başlar ve Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Bektaşî tekkelerinin kapatılmasına dair olaylarla son bulur. Eser İstanbul'da Şevval 1243/ 1828 ve 1293/1876 tarihleri olmak üzere iki defa basılmıştır.⁹

⁵ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 348–413.

⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Haz.: Dündar Günay, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1974.

⁷ Çetin Akyurt, “Şanizâde Tarihi ve Osmanlı Tarih Yazıcılığındaki Yeri”, *Türk Yurdu*, Sayı: 148–149, Aralık 1999, s. 556.

⁸ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, Haz.: M. Ali Beyhan, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. XX.

⁹ Mehmet Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, Haz.: Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. LV.

5- Vâsıf Tarihi (Mehâsinü'l Âsâr ve Hakâikü'l Ahbâr) : Vâsıf Tarihi iki cilt olup birinci cilt 1166–1183/1752–1770 ve ikinci ciltte 1188/1774 yılları arası olaylarını içerir. Bu eser vakanüvis olmadığı döneme aittir. Eser üç defa basılmış olup ilki İstanbul Matbaa-i Âmire'de (1219) diğer ikisi de Bulak'da (Mısır) yayınlanmıştır. 1197 (1783)'de vak'anüvis olduktan sonra bu ilk görevi 1201'e (1787) kadar devam etti. III. Selim döneminde de vakanüvislik yapmıştır. 1799 tarihinde vefat etmiştir. Biz Mücteba İlgürel'in hazırladığı 1197–1201/1783–1787 olaylarına ait eseri kullandık.¹⁰

¹⁰ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr ve Hakâikü'l Ahbâr*, Yayınlayan: Mücteba İlgürel, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, s. XIII, XXVII

GİRİŞ

TÜRKLERDE MECLİS GELENEĞİ

A- İslâmiyet Öncesi Türklerde Meclis

Türkler hem Orta Asya'da kurdukları devletlerde hem de İslamiyet'i kabullerinden sonra Orta Doğu coğrafyasında kurdukları devletlerde farklı isimlerde danışma meclislerine sahip olmuşlardır. Örneğin, meşhur Hun komutanı Mo-tun Han'dan itibaren (M.Ö.209–174) Türkler Asya Hun İmparatorluğu döneminde senede üç kez devlet ve dini işlerle alakalı toplantılar yaparlardı. Bunlardan en geniş katılımlı ve siyasî olan ikinci kurultaya yani bahar toplantısına hükümet üyeleri, asker-sivil bütün başbuğlar, yüksek makam sahipleri, tâbi Hun boyları ve yabancı toplulukların temsilcileri katılırdı.¹¹ Bu kurultaylarda, Tanrılara kurban kesilir, hükümdar seçilir, kutlamalar yapılır, ülke meseleleri müzâkere edilir ve idareye yeni yürütme kuralları ilave edilirdi.

Bundan başka Asya'da Tabgaç Devleti, Hazar Hakanlığı ve Avrupa Hunları nâzırlar meclisi ile ihtiyarlar meclisine sahipti. Bu meclislerin devlet meclisi veya millet meclisi özelliği taşıdıklarını söylememiz zordur. Buna rağmen Asya Hun, Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Bulgar meclisleri birer toy vasfı taşıyorlardı.¹² Oğuzların da “*Tirnek*” *dernek* adı verilen ve millet işlerinin görüşüldüğü bir meclisi vardı.¹³ Oğuz Beyleri “toy” adı altında toplandıklarında ilk önce yemek ziyafeti verirler, sonrada “*danışık*” ederlerdi. Danışık'ta varılan karar Han tarafından uygulamaya konurdu.¹⁴ Cengiz Han Devleti'nde savaşlar, ekonomik düzenlemeler, tayinler, seçimler ve büyük yargılamalar kurultay meclislerinde karara bağlanırdı.¹⁵

Gök-Türk, Uygur ve Tabgaç hakanlıklarında hükümetten ayrı siyasî, askerî, iktisâdî ve kültürel konularda karar mercii olan bir büyük meclis vardı. Bu meclis o kadar etkin ve söz sahibiydi ki hakanların sunduğu teklifleri kabul etmeyebilirdi. Hükümdar tayininde bile belirleyici olduğu ve kimin hükümdarlığa daha elverişli

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s. 259; Nevzat Kösoğlu, *Devlet (Eski Türkler'de, İslâm'da ve Osmanlı'da)*, Ötüken Yay., İstanbul 1997, s. 39; Mehmet Saray, *Türk Devletlerinde Meclis(Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 11-14; Ayhan Ceylan, *Türk Hukuk Tarihinde Meşveret Düşüncesi ve Uygulaması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 11.

¹² Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

¹³ Saray, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹⁴ Ceylan, *a.g.t.*, s. 22.

¹⁵ Ceylan, *a.g.t.*, s. 19.

olduğuna karar verebilirdi.¹⁶ Örneğin Kösoğlu bu konuda şöyle bir örnek vermiştir. Türk töresine göre hakanlık Açınoğulları içinde, annesi soylu olanların hakkıdır. Bu töreye göre Göktürk Hakanı Muhan Kağan'ın oğlu Talopien, annesi soylu olmadığı için meclis tarafından hakanlığı onaylanmaz. Onun yerine annesi soylu olan İşbara Han meclis tarafından yeni kağan olarak seçilir.¹⁷ Büyük Selçuklu Tarihi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmış olan İbrahim Kafesoğlu'na göre, bu meclise Türklerin “toy” adını verdiklerini ve Moğolca “kurultay” sözünün Türkçe karşılığı olduğunu ifade eder. Türk hakanı toyun tabii başkanı idi. O olmadığı zaman meclise hükümdar ailesi dışından seçilen ve “Aygucı” ve “üge” denilen başbakanlar bu işi yapardı.¹⁸

B- İslâmiyet Sonrası İslâm ve Türk Devletleri’nde Meclis

a- İslâm Dini’nde Meşveret

İslâm Dini’nin ana kaynakları Kur’an-ı Kerim ve Hadîs-i Şerifler’in yanında, İslam tarihi meşveret emir ve uygulamalarına dönük örneklerle doludur. Kur’an’da Şûrâ teşvik edilmiş ve nâzil olan bir sûreye de bu ad verilmiştir. Şûrâ sûresinde geçen bir ayet, Müslümanların kendi aralarında şûrâ ile meselelerini çözmelerini emreder.¹⁹ Bu ayetle Allah, Müslümanlara istişare etmeyi emrederek, onların meselelerini nasıl çözmesi gerektiğini de göstermektedir.

Âl-i İmran suresi’nde geçen bir diğer ayette Hz. Muhammed’in şahsında bütün lider ve yönetici vasfı taşıyanlara “iş *hususunda onlarla müşâvere et*” denilir.²⁰ Genel prensipler şeklinde gördüğümüz bu ayetler, İslam hukukçularının içtihatlarıyla elle tutulur hukuk kodlarına çevrilmiştir. İslam dininin Yüce Peygamberi’nin hayatında şûrâyı inceleyecek olursak bir çok örnek verebiliriz. Uhud Savaşı sırasında kendisi şehirde kalmaktan yanayken kendi fikrine muhalif olanların fikrine tâbi olup kalmaması, Bedir Savaşı hakkında müşâveresi ve Hendek Savaşı öncesi hendek kazımı gibi küçük meselelerde dahi istişâreye başvurmuştur.²¹

Hz. Peygamberin, arkadaşları ve kendisine bağlı kabilelerin temsilcilerinden bir meşveret heyeti olduğu ve onlarla meşveret etmeden bir şeye karar vermediği ifade edilir. Hz. Peygamberin özel ve kamuyu ilgilendiren hususlarda istişare yaptığı isimleri

¹⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁷ Kösoğlu, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁸ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁹ Kur’an-ı Kerim “ve emruhüm şûrâ beynehüm”, 42/38.

²⁰ Kur’an-ı Kerim, “veşâvirhüm fi’l emr”, 3/159.

²¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: I, Edit.: Kenan Seyithanoğlu, Çağ Yay., İstanbul 1986, s. 456, 459-460, 477.; Ceylan, *a.g.t.*, s. 27.

de şöylece sıralayabiliriz: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Hamza, Selman- ı Farisi, Ammar b. Yasir, Huzeyfe, Ebu Zer-i Gıfari, Bilal-i Habeşi, Mus'ab, Cafer, Mikdad, Abdurrahman b. Avf, Ubey b. Kaab, Ebu Musa'l Eşari, Muaz b. Cebel, Ebu Hureyre, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Selam ve hanımlarından Hz. Aişe.²²

b- İslam Devletleri'nde Meclis Geleneği

İslam tarihinde ilk defa Hz. Ömer gayri Müslimlerin verdikleri ve fey adı verilen cizye, haraç ve ticaret malları vergilerini Müslümanlara dağıtmak amacıyla Divân teşkilatını kuran kişi oldu. Bundan sonra da Emeviler ve ardından Abbasiler başta askeri ve malî olmak üzere devlet işlerini bakan kurumlara bu adı verdiler. Kaynaklar ilk Divan Teşkilatı'nın 15 (H. 636) tarihinde muhârib kuvvetleri kaydetmek ve hazineyi düzene koymak amacıyla kurulduğunu ifade eder.²³ Hz. Ömer feyden hisse alacak Medine savaşıçılarını aileleriyle birlikte kabile düzenine göre Divân Defterleri'ne kaydettirdi. Bu kişilere aylık ve yıllık verilecek yiyecek ve hediyeler de belirlenirdi.

Emeviler zamanında *Divânü'l-Harâc* Dımaşk'ta merkezi Divân oldu. Toprak vergisinin miktar ve toplanma şekli burada kararlaştırıldı. Sonraları farklı devlet işlerini yürütmek maksadıyla *Divânü'r-Resâil*, *Divânü'l Hâtem* ve *Divânü'l Berîd* (posta dairesi) faaliyete geçirildi. Bunların yanında bütün masrafların hesabının tutulduğu *Divânü'n-Nafakât*, zekât ve öşürlerin belirlendiği *Divânü's-Sadaka*, şehirlerdeki devlet topraklarını, binaları ve kiralanmış çarşıları yöneten *Divânü'l-Müstegallât*, sancaklar, bayraklar, resmi elbiseler ve bazı eşyanın yapımından sorumlu *Divânü't-Tırâz* meclisleri Emeviler döneminde görüldü.²⁴

Abbasiler Emevi Divân sistemini geliştirerek bazı ilavelerde bulundular ve merkezi bürokratik bir yapı tesis ettiler. Emevilerden farklı olarak halife mülklerine bakacak *Divânü'd-Dıyâ*, saray hizmetindeki kişilerle ilgili *Divânü'l-Ahşâm*, bütün divânların hesaplarını kontrol eden, işlerini denetleyen, divanlar arası iletişimi sağlayan *Zimâmü'l-Ezimme* ve halkın şikayetlerine bakmak için kurulan *Divânü'l-Mezâlim* Abbasilerin belli başlı yönetim mekanizmalarını temsil eden yapıları.²⁵

²² Ceylan, *a.g.t.*, s. 29.

²³ Abdülazîz Dûrî, "Divân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:9, İstanbul 1994, s. 378.

²⁴ Dûrî, *a.g.m.*, s. 378.

²⁵ Dûrî, *a.g.m.*, s. 379.

Şii Büveyhiler ve Fâtîmîler döneminde de divânlar aşağı yukarı aynı isim ve işlevle varlıklarını devam ettirdi. Eyyubi Devleti'nde öncekilere kıyasla daha iyi örgütlenmiş bir divan bürokrasisiyle devlet işleri yürütülürdü. *Divânü'l-İnşâ*, *Divânü'l-Ceyş* ve *Divânü'l-Mâl* kendilerine bağlı dairelerle birlikte yönetimin temelini oluştururdu. Her türlü iç ve dış yazışmalar, nakil, tayin ve aziller *Divânü'l-İnşâ* tarafından yapılırdı. *Divânü'l-Ceyş* askerî iktâların dağıtım ve kontrol işlerini gerçekleştirirdi. Devletin her türlü gelir ve vergi kaynaklarının malî takibi *Divânü'l-Mâl*'in denetiminde gerçekleştirilirdi. Bu yönüyle *Divânü'l-Ceyş* ile sıkı bir yakınlığı vardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî zamanında bu divanın yapısı ve işleyişi ile ilgili bir tarım ülkesi olan Mısır'dan faydalanıldı. Aynı şekilde Memlûk Devleti'nde de benzer tarzda divânlar devlet idaresini yürüttü.²⁶

c- Türk Devletleri'nde Meclis Geleneği

İslâmiyeti kabulle birlikte, Türklerin yönetim anlayışını temsil eden *kurultay* ve *toy* kavramlarının zamanla Divân kavramına dönüştüğünü görürüz. Nizâm'ül-mülk'ü inceleyen Kafesoğlu, Gazneli Türk Devleti'nin hükümet teşkilâtı ve ordu kuruluşunda İslam-İran geleneğini devam ettirerek Selçuklular'a ve bütün Türk-İslâm siyasî yapılarına örnek olduğunu ifade eder.²⁷ Büyük Selçuklu Devleti'nde merkezi hükümete “*Divân-ı Saltanat*” denirdi. *Hâce-i Buzurg* ünvanlı vezir bu Divâna başkanlık yapardı. Ayrıca vezire bağlı dört Divân vardı. Bunlar *Divân-ı Tuğra*, *Divân-ı İstîfâ*, *Divân-ı İşrâf* ve *Divân-ı Ceyş* idi. *Divân-ı Tuğra* iç ve dış yazışmaları düzenlerdi. *Divân-ı İstîfâ* vergilerin tahsil edildiği, hazine idaresi ve devlet gelirlerinin düzenlendiği bir yapıydı. *Divân-ı İşrâf* askerî, adlî ve bütün devlet memurlarına ait işlemlerin teftişini yapan özerk bir kurumdur. *Divân-ı Ceyş* ise harb işleriyle ilgili bir divândır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde ana Selçuklu Devleti'ni taklit ederek devlet işlerini Divân ile yürüttü. *Hâce-i Buzurg* yerinde Divâna başkanlık eden ve devletin hükümdarından sonra en yetkin kişi “*sâhib-i âzam*” denilen vezirdi. Anadolu Selçukluları'nın belli başlı Divânları *Divân-ı Has*, *Divân-ı Tuğra*, *Divân-ı İstîfâ* ve *Divân-ı Mezâlim*'di. *Divân-ı Has* hükümdarın başkanlığında toplanan meclisti. *Divân-ı Tuğra* ve *Divân-ı İstîfâ* yukarıda ifade ettiğimiz görevleri yerine getirirdi.

²⁶ Ramazan Şeşen, “Eyyûbîler'de Divân”, *TDVİA.*, Cilt:9, İstanbul 1994, s. 381-382.

²⁷ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 367.

Selçuklular’dan farklı olarak adlî işlerle uğraşan ve halkın şikâyetlerini dinleyen *Divân-ı Mezâlim* kurulmuştu.²⁸

d- Osmanlı Devleti’nde Meclis Geleneği

Osmanlı Türkleri, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları’ndan miras aldıkları Divân geleneğini *Divan-ı Hümayûn* ile devam ettirdi. Divân kelimesinin etimolojik kökenine baktığımızda Aramîce’den Farsça’ya ve oradan da Arapça’ya girdiğini ve “büyük meclis” anlamı taşıdığını görürüz.²⁹ Farisî lügatte, “*mali işlerin görüşüldüğü devlet dairesi ve mali defterler*” anlamlarını içerir.³⁰ Divan-ı Hümayûn, mutlak vekil sıfatını taşıyan sadrazam ve diğer devlet görevlilerinin katılımıyla yasama, yargı ve yürütme yetkilerini padişah adına kullanan bir danışma organıdır. Divan’da alınan kararlar padişahın onayından sonra yürürlük kazanırdı. Fatih Sultan Mehmet Han’a kadar padişah divana başkanlık ederken bu dönemden itibaren görev veziriazama devredildi.

Padişah ise yapılan toplantıları “*Kasr-ı ‘Adl*” adı verilen kafesli bir bölme arkasından izlerdi. Örfî hukuk kurallarının uygulandığı bir yasama meclisi olması yanında, kubbealtı vezirlerinin de katılımıyla devletin iç ve dış meseleleri üzerinde görüşülüp yürürlük kazandırıldığı bir organdır. Ayrıca, Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri, Nişancı ve Defterdâr idarî, adlî ve malî yargı fonksiyonunu üstlenirdi.³¹ Özellikle bu nokta üzerinden Divân- ı Hümayûn tanımlaması yaparsak bu bir yüce mahkemedir. Ortadoğu Devletleri’nde yönetsel örgütlenmenin temel felsefesi adâlet prensibiydi ve devlet vergi verenleri koruma çerçevesinde sultan huzurunda halkın şikâyetlerini dinlemek üzere yüce divânlar oluştururdu.³²

Cuma günleri vezîriâzam konağında sadece kazaskerlerin katılımıyla şer’î davaların görüşüldüğü *Cuma Divânı* ve yine buna benzer *Çarşamba Divânı* Divân-ı Hümayûn’a yardımcı en önemli kurullardandır.³³ Ordu padişahla birlikte sefere çıktığında lüzum görülürse toplantı yapılırdı. Padişah sefere katılmadığı takdirde, merkezde sadrazamın yerinde kalan sadaret kaymakamı ve divan üyeleri ve gidenler yerine kalan vekillerle divan toplantısı yapardı. Padişahın merkezde yaptığı bu toplantı

²⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 30.

²⁹ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Matba’âsı, İstanbul 1317, s. 646.

³⁰ Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s. 17.

³¹ Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s. 18.

³² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300–1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s. 94.

³³ Ahmet Mumcu, “Divân-ı Hümayûn”, *TDVİA*., Cilt:9, İstanbul 1994, s. 431.

esas olmakla birlikte sefere çıkan sadrazamın yetkileri arttığından önemli siyasi kararlar orduda akdedilen Dîvân-ı Hümâyûn'da alınırdı. Böylece merkez ve ordu arasında sadaret kaymakamı aracılığıyla irtibat sağlanırdı.³⁴

Osmanlı Devleti, beylikten devlet olma yoluna doğru gittiği süreçte, yani Orhan Bey zamanından Fatih Sultan Mehmet'e kadar, Divân toplantıları her gün yapıldı. XVI. yüzyılın sonlarına varıldığında bu yoğun toplanma sayısı cumartesi, pazar, pazartesi ve salı olmak üzere dört güne indirildi. Fatih devrinde padişah haftada dört gün arz günü yaparken, III. Murat döneminde pazar ve salı arz günü kabul edilerek diğer iki gün Divân toplantılarına ayrıldı. III. Mehmet zamanında Divân toplantıları iki güne indirilerek salı günü aynı zamanda arz günü kabul edildi. Bu dönemde devletin işlerinin artması ve sadrazamın İkinci Divânları'nın bunu kaldıramaması şikâyetlere neden olmuştur. Bu yüzden 1694 yılında Divân toplantı sayısı eski durumuna dönmüştür. XVIII. yüzyılın başından itibaren yeniden iki günle sınırlı kalmıştır.³⁵ Devlet işlerinin XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren *Bâb-ı Âsafî*'ye yani veziriâzam dairesine kayması Divân-ı Hümâyûn'u merasim ve gösteriş yerine çevirdi. Sembolik anlamda devletin son dönemlerine kadar ulûfe dağıtımı ve elçi kabulü gibi amaçlarda kullanıldığı görülmüştür.³⁶

Dîvân-ı Hümâyûn toplantıları eski dîvânhaneden Kanuni döneminde yeni inşa edilen ve "Kubbealtı" adı verilen üç kubbeli mekana kaydırıldı. Bu kubbelerden bir tanesinin altında dîvân toplantıları yapılmaya başlandı. İkinci kubbenin altında Dîvân-ı Hümâyûn hâcegânı, maliye kalemlerinin halifeleri, katip ve şakirdleri bulunurdu. Üçüncü kubbe ise maliye defterhânesine tahsis olundu. Dîvân toplantıları Ayasofya Camii'nde sabah namazı kılındıktan sonra başlardı. Dîvân üyeleri caminin Bâb-ı Hümâyûn tarafına bakan minaresi önünde protokole uygun yerlerini alırlardı. Vezirlerin diğer üyelerden sonra katılımıyla dua edilir ve saray kapısı açılırdı.

Sarayın ilk kapısı olan Bâb-ı Hümâyûn'dan önce kapucular kethüdası ve reisülküttâb içeriye girerdi. Vezir yolu adı verilen kısımdan ikinci vezir çavuşbaşı ve kapucular kethüdası eşliğinde en önde, diğer vezirler en arkada kubbealtına doğru

³⁴ Recep Ahışalı, "Divân-ı Hümâyûn Teşkilâtı", *Osmanlı*, Cilt:6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.25-26.

³⁵ Mehmet İpşirli, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, Cilt:1, İstanbul 1994, s. 158-159.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 501-502.; Ahmet Akgündüz, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1997, s. 65-67.; Ahışalı, *a.g.m.*, s. 25.

³⁶ Mumcu, *a.g.m.*, s. 431.

yürürlerdi. Daha önceden Kubbealtı'na giren kazaskerler ve defterdâr, ikinci kubbe ile üçüncü kubbe arasında yer alan ve reis tahtası adı verilen bölmede vezirleri beklerlerdi. Buraya gelen vezirlerle birlikte Dîvânhane'ye girilirdi. Sadrazam, kethüdası ve emrindekilerle birlikte Orta Kapı'ya geldiğinde Dîvânhane'dekiler reis tahtasında sadrazamı karşılama pozisyonuna geçerlerdi. Sadrazam Bâbüssaâde'yi selamladıktan sonra dîvân üyelerini de selamlar ve Dîvânhane'ye doğru ilerlerdi.

Sadrazam bir sedir üzerine oturduktan sonra sağ tarafına vezirler soluna da kadiaskerler dizilirdi. Defterdârlar kapıya yakın oturlardı. Nişancı defterdârların karşısına geçerdi. Kâtipler de alçak bir masa etrafında minderler üzerine oturlardı. Feth-i Şerif suresi okunduktan sonra yeniçerilere çorba verilirdi. Çavuşbaşı ve tezkireciler hazine ve defterhaneden kullanılacak defterleri Dîvânhane'ye getirirdi. Reisülküttâb da telhis kisesiyle içeriye girer, sadrazamın eteğini öpüp sol tarafına kiseyi bırakıp tekrar etek öperek geriye dönerdi. Bu aşamalar tamamlandığında çavuşbaşı elindeki asayı yere kuvvetlice vurur ve toplantı başlardı.

Dîvân'da öncelikli olarak devletin iç ve dış meseleleri karara bağlanır, daha sonra da halk içeriye alınarak onların şikayet ve isteklerine bakılırdı. Padişaha arza çıkılması ise, sadrazam emriyle reisülküttâbın kimlerin arza çıkacağına dair bir telhis hazırlamasıyla başlardı. Padişah telhis üzerine Hatt-ı Hümayûn'u ile arza izin verirse, “*arz odası*” adı verilen yerde tahta otururdu. Padişahın huzuruna çıkan ilk memur yeniçeri ağası olurdu. Sonra adli tayin işlemleri için kadiaskerler girerdi. Son olarak sadrazam, vezirler, nişancı ve defterdârdan müteşekkil Divân ehli arza çıkardı. Ulûfe dağıtıldığı divânlarda defterdâr padişaha ulûfe telhisini okurdu. Arzdan sonra sadrazam Kubbealtı'na döner ve defterhaneler mühürlendikten sonra herkes dağılırdı.³⁷

Sonuç olarak Dîvân-ı Hümayûn Osmanlı Devleti'nde yönetim mekanizmasının ana ögesini oluşturan bir kurumdur. İşlevsel olarak bakıldığında kanun koyma, yürütme ve mahkeme etme gibi kuvvet dengelerini padişahla paylaşan bir yapıdır. Bu anlamda padişah yasama ve yürütme yetkilerini sınırlı da olsa bu yapıyla paylaşmıştır.

³⁷ Ahışhalı, *a.g.m.*, s. 27-28.

I. BÖLÜM

MEŞVERET MECLİSİ'NİN KURUMSALLAŞMASI

A- Meclis ve Meşveret Kavramları Üzerine

Bir bilim dalı olarak yönetim tarihi, hem Batılı hem de Doğulu toplumların Antik dönemlerden günümüze dek çok çeşitli ve birbirinden farklı karar alma mekanizmalarını anlatır. Bununla birlikte yönetim tarihi, devlet, devlet kurumları ve yönetim anlayışının tarihi seyri, devlet yapısının nasıl ve hangi şartlarda şekillendiği, ne gibi işlevler üstlendiği, çağdaşları ve benzerleriyle karşılaştırılması, ne zaman ve ne için değiştiğini incelemeyi amaçlar. Yüzyıllar içerisinde insanlık, gelenek ve tecrübesiyle kendisine en faydalı olan yönetim tarzını demokratik, anayasal, parlamenter sistemde olduğunu görmüştür.

Hiç şüphesiz demokratik, anayasal, parlamenter yönetim anlayışı denildiğinde aklımıza, halkın egemenliği, tüm yurttaşların eşit hak ve yükümlülükleri, yasama ve yargının yürütmeden ayrılması, seçim sistemi, anayasal güvence ve parlamento usulleri gibi birbiriyle sıkıca bağlı kavramlar gelir.³⁸ Otokratik ve despot yönetimlerin karar verme sürecinde, yöneticilere hissettirdiği yalnızlık, yanlışlık ve meşruiyetsizlik (hukuksuzluk) gibi baskı unsurları, onları birilerine danışmaya ve süreci paylaşmaya zorunlu kılar. Böylece alınan kararların, uygulanabilirliği, kitlelerce benimsenmesi ve ortak aklın süzgecinden geçmesi temin edilir.³⁹

Bu durumun bir sonucu olarak devlet yönetiminde danışma kurulları ve meclisler olmazsa olmazlar arasına girer. Batı'ya özgü düşünülen bu yapıların Osmanlı Devleti'ne uzak olduğu söylenemez. Örnek verecek olursak, Divân-ı Hümayûn padişahın tek başına karar verme, kanun yapma ve yönetmek gibi güçlerini tamamen olmasa da sınırlandırmıştır. Bundan başka Meşveret Meclisi örneğinde Osmanlı siyasal dönüşümünü anlamaya çalıştığımızda gidişatın anayasal-parlamenter sisteme doğru olduğunu görürüz. Osmanlı Padişahı uzun XIX. yüzyılın neden olduğu büyük toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimlere paralel olarak tek başına karar vermekten

³⁸ Roderic H. Davison, *Osmanlı-Türk Tarihi(1774–1923)*, Çev.: Mehmet Moralı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004, s. 146.

³⁹ Mehmet V. Seyitdanlıoğlu, “Divân-ı Hümayûn’dan Meclis-i Meb’usan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Cilt: 6, Ankara 1999, s. 17.

kaçınmış ve sorumluluğun yasal ve çoğulcu bir zemine oturduğu Meşveret Meclisleri'nin kararlarına uygun hareket etmiştir.

Meşveret, meclis, şûrâ gibi konumuzla ilgili kavramların etimolojik kökenlerine indiğimizde kurumsallaşmaya başlayan yeni yapının ne ifade ettiğini görmüş oluruz. Örneğin “*meclis*” kelimesi Arapça “*cûlûs*” yani oturmak kökünden türetilerek, konuşmak veya bir iş müzakere etmek için bir araya gelen adamlar hey’eti, cemiyet ve encümen anlamlarına gelir.⁴⁰ Bir diğer kavramımız olan “*şûrâ*” da, yine Arapça’da müzakere mahalli anlamı taşıyarak meclis kavramını kuvvetlendirir.⁴¹ Son olarak Arapça “*şalayak*” kökünden türeyen “*meşveret*” terimi de danışma ve söyleşme anlamlarına gelir.⁴²

İncelediğimiz dönem Osmanlı arşiv kaynaklarında *meclis* ifadesine çokça rastlarız. En yaygın kullanım şekilleri *meclis-i meşveret*, *meclis-i şûrâ*, *akd-i encümen-i meşveret*, *meclis-i has*, *meşveret-i havas*, *meclis-i müzâkere* ve *müşâveredir*.⁴³ Birbirinden farklı isimlerle anılan meclis adlarının mahiyet farklılığından ileri geldiğini söyleyebiliriz. Örneğin *Meclis-i Hassü’l-Hâs*⁴⁴ daha hususi ve üst dereceli bir kaç devlet adamının katıldığı meclistir. Bu meclisi aşan ve herkesi ilgilendiren bir konu olduğunda bunun görüşüldüğü yer, *Meclis-i Has*⁴⁵ üyelerini de içine alan ve daha geniş katılımı akd olunan *Meclis-i Umûmî*⁴⁶’dir. Ayrıca yabancı devlet elçileriyle Osmanlı sefirleri arasında antlaşmalar için yapılan meclisler, *Meclis-i Mükâleme*⁴⁷ ismiyle anılır.

Türk - İslâm devlet yönetiminde önemli bir uygulama olan meşveretin, Osmanlı Devleti’nde tatbik edildiği ilk yer Divân-ı Hümayûn’dur. Divân toplantılarının zamanla terk edilmesi, sadrazamın İkinci Divânı’nı ön plana çıkarmıştır. Öte yandan meşveret sadece Divân’da değil hem merkezde hem de ordu seferde iken cephede ihtiyaç duyulduğunda başvurulmuş bir yöntemdir. Meşveretle hedeflenen, sorumluluğun paylaşılması ve toplum katmanlarının alınan kararlar etrafında kenetlenip amaç birliği edinmesiydi.⁴⁸

⁴⁰ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1293.

⁴¹ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 788.

⁴² Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s. 17; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1353.

⁴³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Yay., İstanbul 1994, s. 332.

⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hatt-ı Hümayûn*, nr. 8578.

⁴⁵ BOA., HAT., nr. 10931, BOA., HAT., nr. 955-A.

⁴⁶ BOA., HAT., nr. 8908.

⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309, Cilt: X, s. 11.

⁴⁸ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 31.

III. Selim ile birlikte (1789) Osmanlı Devleti bozulan siyasal sistemini meşveret usulüyle düzeltme eğilimi içine girmiştir. Padişah III. Selim'in meşvereti kurumsallaştırma gayretleri iki şekilde kendini gösterir. Bunlardan ilki devrin ileri gelenleri ve hatta yabancı uzmanlarla birlikte devletin aksayan düzeni hakkında görüşmesi ve onlardan çözüm önerilerini içeren layihalar sunmalarını istemesidir. Diğeri ise meşveretin *Meşveret Meclisi* adıyla kurumsallaştırma çabasıdır.⁴⁹

B- Meşveret Meclisi'nin Toplanma Yerleri

İncelenen dönemde, Meşveret Meclisleri ile alakalı belgelere baktığımızda meclisin belirli bir mekânda toplanmadığı görülür. Bu durum belirli bir mekân yokluğundan kaynaklanmıyordu, dönemin yönetim anlayışı gereğidir. Görüşülecek konunun özelliğine göre meşveretin yapılacağı yer tesbit olunurdu. İncelediğimiz belgelerde Meşveret Meclisi çoğunlukla Bâbiâli⁵⁰ ve Bâb-ı Fetvâ-penâhi'de⁵¹ toplanmakla birlikte az da olsa Topkapı Sarayı'nda⁵², Tersâne-i Âmire'de⁵³, Ağa Kapısı'nda⁵⁴ ve camilerde⁵⁵ yapıldığı görülmektedir. Bu mekânlardan bazılarında yapılan Meşveret Meclisleri ile ilgili olarak birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

İlk olarak, 1791/1205 tarihli III. Selim dönemine ait bir Hatt- Hümayûn⁵⁶, Topkapı'da padişahın huzurunda akd edilen Meşveret Meclisi hakkında bilgi verir. Padişah, Prusya ile görüşmelerde görevlendirilen Raif Efendi ile Hasan Efendi'nin gönderdikleri takrirleri üzerine akd edilen Prusya meşveretine katılanları Topkapı'da huzurunda yapılacak meşverete çağırmıştır. Meşveret Meclisi'ne katılacak davetlilere ulemâ sınıfına mensup kişiler ise şeyhülislam, bürokrasi kesiminden davet olunacaklara da kaymakam paşa vasıtasıyla, meşveretin yeri ve zamanı gönderilmiştir.

⁴⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Afa Yay., İstanbul 1996, s. 26.

⁵⁰ BOA., *HAT.*, nr. 10706.

⁵¹ BOA., *HAT.*, nr. 16137, BOA., *HAT.*, nr. 1563, BOA., *HAT.*, nr. 9604.

⁵² BOA., *HAT.*, nr. 25589.

⁵³ BOA., *HAT.*, nr. 16248; Mehmet Atıullah Şanizade, *Şanizade Tarihi*, Cilt: IV, İstanbul (1878), s. 155–156.

⁵⁴ BOA., *HAT.*, nr. 16248.

⁵⁵ Mehmed Esad Sahaflar Şeyhizade, Üss-i Zafer, İstanbul Süleyman Efendi Matbaası, 2. Baskı, 1293 (1876), s. 207; Cevdet, *Tarih*, Cilt: IX, s. 180–181; Şanizade, *Tarih*, Cilt: I, İstanbul 1284 (1867), s. 363–365.

⁵⁶ BOA., *HAT.*, nr. 11751.

İkinci olarak, 9 Eylül 1790/29 Z 1204 tarihli belge⁵⁷ III. Selim dönemine ait olup, Bâbîâlî'de yapılan Meşveret Meclisi örneğidir. Burada akd edilen meşverete belgede verilen sırasıyla sadrazam seferde olduğu için kaymakam paşa, Sadr-ı Rum Abdullah Molla Efendi, darphâne nâzırı ağa, defterdar efendi, Surre Emini sâbık İbrahim Efendi davet edilmiştir. Meşveret Meclisi bazı meseleleri görüşmek için toplanmışken İskenderyeli (İşkodralı) Mahmut Paşa'nın sefer için asker sağlamasına karşılık Rumeli Eyaleti'nin kendisine verilmesiyle ilgili gönderdiği istid'asınida sonuçlandırmıştır. Meşveret heyeti konu üzerinde bir hayli konuşup düşündükten sonra Rumeli Eyaleti'nin Mahmut Paşa'ya verilmesinde sakıncalar görmüştür. Paşanın şimdiye kadar işe yarar bir faydası olmadığı göz önüne alınarak orduya katılmayacağı ve Tuna sahilinde görevlendirilse bile karşı tarafa geçemeyeceği için Anadolu Eyaleti seferiyyesi tahsil edilmesi ile sefere çıkması kararlaştırılmıştır.

Üçüncü olarak, 3 Şubat 1810/28 Z 1224 tarihli Hatt-ı Hümayûn⁵⁸ II. Mahmut dönemine ait olup, şeyhülislam efendinin Bâb-ı Fetvâpenâhisi'nde akd edilen Meşveret Meclisi'ne vezirler ve ricâl davet edilmiştir. Bu meşveret hazineye para temin edilmesi üzerine toplanmıştır. Ardından padişahın da huzurunda bir meşveret yapılması kararlaştırılmıştır. Belgede alınmış bir karardan söz edilmeyip padişahın huzurunda da bir meclis akdi yapılmasına karar verilmesi, bir sonuca varılamadığını gösteriyor diye yorumlayabiliriz.

Dördüncü olarak, Meşveret Meclisi'nin Tersâne-i Âmire'deki toplantısı hakkındadır. 12 Aralık 1814/29 Zilkade 1229 tarihli Hatt-ı Hümayûnda⁵⁹, bu zamana kadar Meşveret Meclisinin şeyhülislâm efendinin hanesinde, Bâbîâlî'de veya Bâb-ı Fetvâpenâhî'de yapılageldiği, kapudan paşanın divân hanesinde akd edilen Meşveret Meclisi'ne şeyhülislam efendi ve sudûr-u kirâm ve erbâb- ı şûrâ ve ocak ağaları ve ihtiyarları ile birlikte tersâne görevlilerinin katıldığı, bu sefer tersânenin durumunu incelemek ve yapılması gerekenleri yerinde tesbit etmek amacıyla toplantının askerî sınıfların temsilcilerin de katılımıyla Haliç'te bulunan Tersâne-yi Âmire'de yapılacağı ifade edilmektedir.

Beşinci olarak, yine aynı belgede Tersâne-i Âmire'de yapılacak meşvereti takip eden cumartesi gününde İzmir ve Manisa'da çıkan isyanları görüşmek üzere sadrazamın

⁵⁷ BOA., HAT., nr. 8814.

⁵⁸ BOA., HAT., nr. 21313.

⁵⁹ BOA., HAT., nr. 16248.

riyasetinde şeyhülislâm, kapudan paşa, sudûr-u kirâm (vezirler), erbâb- ı şûrâ (önde gelen devlet adamları), ocak ağaları ve ihtiyarları ve tersane ricâlinden oluşan geniş katılımlı yeni bir meşveretin *Ağa Kapısı'nda*⁶⁰ yapılacağı ifade edilmiştir.

Altıncı ve son olarak, Şanizade Tarihi⁶¹ ve Tarih-i Cevdet'in⁶² uzun uzadıya bahsettikleri 1809–1810 İbrail, Poti istilaları ve devam eden Rus yayılmasına karşı harp ilan edilmesi ile alakalı Fatih Camii'ndeki meşveret, katılımcı sayısı bakımından ilginçtir. Meşverete halkında katılımı olacağı dikkate alınarak mekân olarak camii seçilmiştir. Meşverete şeyhülislâm Efendi, kaymakam paşa, sudûr-u kirâm, ulemâ, devlet ricâlî, yedi ocağın başları, ağaları, ihtiyarları ile birlikte ahali de davet edilmiştir.

C- Meşveret Meclisi'nin Toplantı Günleri

İncelenen döneme ait kayıtlarda, Meşveret Meclisi'nin toplanma sıklığı ve günleri hakkında yeterli bilgi bulunmaktadır. 7 Ekim 1820/29 Zilkade 1235 tarihli Hatt-ı Hümayûn'a⁶³ göre Meşveret Meclisi'nin haftada iki gün pazartesi ve perşembe günleri toplanmaktaydı. Pazartesi günü akd edilen Meşveret Meclisi Bâb-ı Fetvâpenâhi'de, perşembe gününki ise Bâb-ı Fetvâpenâhi'de yapılagelmekteydi. Ancak Tophâne-i Âmire, Lağımçı ve Humbaracı Ocakları'nın talim günlerinin meclisin toplantı günlerine rast gelmesi nedeniyle bu ocak ağalarının katılımında zorluk yaşanmaktaydı. Bu duruma çözüm olarak meclisin toplantı günleri, pazartesi, perşembe yerine pazar ve salı olarak değiştirilmiştir. Padişah da bu değişikliği onaylamıştır. Buna göre Meşveret Meclisi, toplantı günleri belirli olan daimi bir meclis haline girmiştir.⁶⁴

Meclis tarafından ele alınan konular zaman zaman toplantı günleri içinde çözüme kavuşturulamadığı, bu nedenle toplantının diğer günlere sarktığı durumlar olmuştur. Öyleki üç gün üst üste meşveret meclisinin toplandığı zamanlar olmuş ve bazısında da toplantı uzamasına rağmen bir karara ve sonuca ulaşılamadan toplananların dağıldığı vaki olmuştur.⁶⁵

Padişah II. Mahmut Meşveret Meclisi'nin günlerce toplantı yapmasına rağmen karara varamadığı zaman müdahale etmiş ve nasıl olursa olsun bir karara varılmasını istediği zamanlar olmuştur. Bu hususla alakalı olarak 9 Şubat 1812/ 25 Muharrem 1227

⁶⁰ BOA., HAT., nr. 16248.

⁶¹ Şanizade, *Tarih*, Cilt: I, İstanbul 1284 (1867), s. 363–365.

⁶² Cevdet, *Tarih*, Cilt: IX, s. 180–181.

⁶³ BOA., HAT., nr. 16297.

⁶⁴ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁵ Cevdet, *Tarih*, Cilt: X, s. 18; Cevdet, *Tarih*, Cilt: XI, s. 186–187.

tarihinde Rusya ile harbe devam ya da barış yapmaya karar vermek amacıyla toplanan Meşveret Meclisi bir türlü karar verememiş, en sonunda padişahın müdahalesiyle Kafkas halklarının Rusların boyunduruğu altına girmemesi, Gürcü ve Çerkeslerin düşman ordusunda görev yapmalarına mani olma kaygısı savaşa devam kararı alması ile ilgili hadise iyi bir örnek teşkil eder.⁶⁶

D- Meşveret Meclisi'ne Davet

Meşveret Meclisi'ne davet edilecekler hususunda yapılan ilk girişimi, 18 Ağustos 1792/ 29 Z 1206 tarihli bir Hatt-ı Hümayûn'da⁶⁷ geçtiği üzere şu şekilde öğreniyoruz. Meşverete katılacak olanların isim ve ünvanlarını gösteren bir liste önce padişaha sunulurdu. Padişahın listeye herhangi bir itirazı olmazsa listedekiler toplantıya davet edilirdi. Öte yandan padişah meşverete katılımını uygun görmediği şahısları listeden çıkarabilirdi.

Padişahın meşverete katılacakların listesini Bâbîâlî'ye göndermesinden sonra, sadaret görevlileri meşverete katılacakları davet için kolları sıvarlardı. Meşveret öncesi Bâb-ı Âlî'ye çelebi efendi ve birkaç kapu görevlisi gelirdi ve kâimmakâm paşa ile davet üzerinde kısa bir meşveret ve sohbet ederlerdi. Daha sonra kethudâ-yı sadr-ı âlî ve reîs efendi gelirlerdi ve sohbet devam ederdi. Bu meşveretlerden sonra, meclis için devlet adamlarına da'vet yazıları gönderilirdi. Herkesin toplanmasından sonra meşveret Bâb-ı Âlî'de ise oraya, Şeyhu'l-İslâm Konağı'ndaysa oraya gidilirdi.⁶⁸

E- Meşveret Meclisi'ne Katılım

III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri olaylarını tarihinde anlatan Şanizade Mehmet Ataullah Efendi, Batılı Devletlerin Meclisleri'yle Osmanlı Devleti'ndeki Meşveret Meclisi'ni kıyaslar. Batı'daki parlamenter sistemde “genel seçim, çoğunluk idaresi ve halkı temsiliyet” gibi bulunan özelliklerin Osmanlı idarî yapısına uymayacağını düşünür.⁶⁹ Meşveret Meclisi doğrudan padişaha bağlı, üyeleri onun tarafından belirlenir ve almış olduğu kararlar padişah tarafından onandıktan sonra yürürlüğe girerdi. Bu nedenle Şanizade'nin Batı'daki parlamenter sisteminin Osmanlı idari yapısına ters düşeceği saptaması doğrudur.

⁶⁶ Cevdet, *Tarih*, Cilt: X, s. 17–20.

⁶⁷ BOA., *HAT*., nr. 8895.

⁶⁸ Câbî Ömer Efendi, *CâbîTarihi*., Haz.: Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 416.

⁶⁹ Şanizade, *Tarih*, Cilt: IV, İstanbul (1878), s. 2–3.

İncelenen dönemde, Meclis-i Meşveret'e katılımın çoğunlukla devlet erkânıyla sınırlı tutulduğu görülüyor. Bununla birlikte zaman zaman görüşülecek meselenin hayatiyeti ve önemine bağlı olarak bazı meclisler bir hayli kalabalık toplanmıştır. Örneğin esnaf, esnaf kethüdaları, yeniçeri aşçı ustaları, başkarakullukçular ve diğer avâmın da katılımıyla geniş tabanlı Meşveret Meclisleri de akdedilmiştir.⁷⁰ Hatta III. Selim'in tahta çıkışından bir ay sonra topladığı Meşveret Meclisi'ne ikiyüzden fazla kişi katılmıştır.⁷¹

Şimdi, akdedilen bazı Meşveret Meclisi örneklerinde toplantıya katılımı ve katılımcıların rütbe ve meslek mensubiyetini inceleyerek, daha geniş bilgi verelim:

İlk örnek olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 15632-A numaralı Hatt-ı Hümayûn belgesinde⁷² Meşveret Meclisi'nin katılımcı listesi verilmiştir. Buna göre belgede meşveretin yapılacağı husus belirtilmemekte, sadece davetli listesi bulunmaktadır. Buna göre toplantıya davet edilenler şunlardır:

- 1- Sâbık ve Lâhık Kazaskerân Efendiler**
- 2- Kethüdâ-yı Çakerî Ağa Kulları**
- 3- Defterdâr Efendi Kulları**
- 4- Reisülküttâb Efendi Kulları**
- 5- Tevki'î Efendi Kulları**
- 6- Mirahûr-u Evvel Ağa Kulları**
- 7- Kethüdâ-yı Valide-i Mahrûse Hazret-i Cihanbâni Mahmud Bey Kulları**
- 8- Cizye Muhasebecisi Mustafa İzzet Bey Kulları**
- 9- Şehremini Abdurrahman Bey Kulları**
- 10- Darphane Nazırı Yusuf Ağa Kulları**
- 11- Kapıcıbaşı Numan Bey Kulları**
- 12- Lala Leyli Mustafa Efendi Kulları**
- 13- Tersane Emini Ağa Kulları**

İkinci olarak, III. Selim'in huzurunda 16 Mayıs 1789/20 Şaban 1203 tarihinde yapılan Meşveret Meclisi⁷³ Osmanlı–Rus Savaşı (1787–1789) sürerken Kalas Kasabası'na Ruslar tarafından vaki olan istila ele alınmıştır. Padişah toplantıdan önce

⁷⁰ Şanizade, *a.g.e.*, s. 2.

⁷¹ Ahmet Mumcu, *Divân-ı Hümayun*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1976, s.160.

⁷² BOA., *HAT*., nr. 15632-A.

⁷³ Cevdet, *Tarih*, Cilt: IV, s. 289.

sadrazam ve reis efendi ile özel görüşerek, Rusya ile bir barış antlaşmasının yapılıp yapılmaması hakkında düzenlenecek meşverette bir görüşme açılmasını ister. Bunun üzerine meşveret toplantısından bir gün önce padişaha toplantıda görüşülecek konu ve katılım listesi sunulduğunda, katılım listesinde “ocak ihtiyarlarının” olmadığını gören III. Selim onların da dâhil edilmesi emrini vermiştir.

Üçüncü örnek olarak, Fransa’nın Mısır’ı işgali ile alakalı bir Meşveret Meclisi düzenlenmesine karar verilmiştir. Yapılacak meşverete sadrazam, vezirler ve ocak ileri gelenleri haricinde *Ricâl-i Müsteşâr-ı Devlet-i Âliyye* olarak anılan on iki kişinin isimleri Câbi Ömer Efendi’nin yazmış olduğu tarihte⁷⁴ yazılıdır. Bu *Ricâl-i Müsteşâr-ı Devlet-i Âliyye* olarak zikredilenlerin isimleri ise şöyledir:

- 1- Vâlîde Kethûdâsı Yusuf Ağa
- 2- Sadr-ı Rûm-ı Sâbık Tatarcık-zâde Abdullah Mollâ Efendi
- 3- Çelebi Mustafa Râşid Efendi
- 4- Köse Kethûdâ ve El-Hac İbrahim Efendi
- 5- Gizlisıtma ve İbrahim Kethûdâ
- 6- Arabacıbaşı-zâde ve Defterdâr Feyzî Efendi
- 7- Kethûdâ-yı Sadr-ı âlî Süleyman Penâh-zâde Moravî Osman Efendi
- 8- Âtîf Efendi
- 9- Reisü’l-küttâb İngiliz Mahmûd Efendi
- 10- Ulemâdan Münîb Efendi
- 11- Nakîbü’l-eşrâf İsmail Paşazâde İsmet Efendi
- 12- Çavuş Ağa

Dördüncü örnek ise 1790/1204 tarihli Hatt-ı Hümâyûn’a⁷⁵ göre, asker ve sefer ihtiyaçları için yapılacak mecliste kadıaskerlere ihtiyaç olmadığı ve yalnızca şeyhülislam, devlet ricâli ve ocak komutanlarının katılımının yeterli olacağı düşünülmüştür.

Beşinci örnek olarak 25 Ocak 1811/29 Zilhicce 1225 tarihli bir belge⁷⁶ Sadr-ı Rumili İzzet Bey’in Meşveret Meclisleri’ne alınıp alınmaması hususuna dair padişahın fikrinin alınması ile ilgilidir. Bunun üzerine padişah II. Mahmut bu konuda hem Sadr-ı Rum hem de Sadr-ı Anadolu’nun ve görevlerinden azledilenlerin Meşveret Meclisi’nin

⁷⁴ Câbî, *a.g.e.*, s. 42, 50

⁷⁵ BOA., *HAT.*, nr. 8106.

⁷⁶ BOA., *HAT.*, nr. 22772.

üyeleri olduklarını ifade etmiştir. Bilakis bunların meşveret içinde olduklarını söylemiştir.

Altıncı örnek olarak, 1821 yılında baş gösteren Rum isyanı üzerine 26 Ağustos 1821 tarihinde Bâb-ı Meşihat'ta umumî bir meşveret yapılmıştır. Üç gün süren meşverete ilk önce sadrazam, şeyhülislam, vezirler, ulema ve devlet adamlarından oluşan katılımcılarla başlanmış, ardından üçüncü günü bir kısım esnaf kethüdâsı ve ocaklı ustası da toplantıya davet edilmiştir.⁷⁷

Yedinci örnek olarak, 6 Eylül 1823 / 29 Zilhicce 1238 tarihli bir belgede⁷⁸, Meşveret Meclisi'ne ocakların ve diğer müesseselerin idari ve levazımat işlerinden sorumlu olan nazırların da ocak ağaları gibi katılacakları ifade edilmektedir. Buna göre; Tophâne Nâzırı Ataullah Efendi, Cebahâne Nâzırı Hacı Sâib Efendi, Humbarahâne Nâzırı Ahmed Efendi'nin ve hatta Baruthâne Nâzırları ocak ağalarıyla birlikte meşverete katılacaklardı.

Sekizinci ve son örnek olarak, Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinin ardından Bektaşî tarikatı ve mensuplarının durumunu görüşmek üzere Bâbüssaade içersindeki camiide akdedilen Meşveret Meclisi'ne sadrazam, yeni ve eski şeyhülislâmlar, hocalar, vezirler ve ileri gelen diğer devlet ricali yanında Nakşibendî, Kadiriye, Halvetiye, Mevleviye ve Sadiye tarikatlarının şeyh ve idarecileri katılmıştır⁷⁹.

Sonuç olarak, Meşveret Meclisleri'ne katılım ve katılan sayısı görüşülecek meseleye göre farklılık arzetydi. Mesele tüm ülkeyi ilgilendirdiğinde katılımcı sayısı fazla olmaktaydı. Buna bağlı olarak katılanların geldiği sosyal taban ve meslekler de çeşitlilik arzederdi. Diğer taraftan hususi bir mesele hakkında toplantı düzenlendiğinde ise katılımcı sayısı az ve katılanlar daha çok o konu ile doğrudan ilişkili olanlardan teşekkül ederdi. Katılımcı seçimi konusunda çok katı bir tutumun takınılmadığı, meselenin özelliğine göre farklı tabandan gelenler ile çok çeşitli meslek mensuplarının toplantılara iştirak ettiği görülmektedir. Ancak bu toplantılarda daima sivil ve askeri bürokrasi temsilcileri ile ilmiye mensubları yer alırlardı.

⁷⁷ Şanizade, *Tarih*, Cilt: IV, s. 201.

⁷⁸ BOA., *HAT*., nr. 16460.

⁷⁹ Mehmed Esad, *a.g.e.*, s. 207.

F- Meşveret Meclisi'nde Merasim ve Teşrifât

Meşveret Meclisi'nde merasim ve teşrifât kuralları ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Tasnifi Teşrifât Defterleri⁸⁰ ile Tarih-i Cevdet'te⁸¹ ayrıntılı bilgi vardır. Kamil Kepeci Tasnifi 676 M-2 nolu teşrifat defterinin 24. sayfasında Meşveret Meclisi'nde merasim ve teşrifat usulleri izah edilmektedir. Bu izaha göre, meşveretin düzenlenmesi işini yapmakla görevli olan reisülküttab efendi ile kethüdâ bey, davetlilerin mazbatalarını hazırlar ve onlara ulaştırılmasını temin ederlerdi. Toplantı günü geldiğinde davetlilerden önce Bâbîâli'ye gelerek ön hazırlıkları yapar varsa eksiklikleri tamamlarlardı. Davetlilerin gelmesini beklerlerdi.

Toplantıya ilk gelen ocak ağaları, kapıcılar kethüdâsı ağasının odasına geçerler ve burada toplantı başlayıncaya kadar istirahat ederlerdi. Vezirler maiyetleriyle birlikte Bâbîâli'ye teşriflerinde doğrudan Çinili Köşk'e götürülürler ve toplantıya kadar orada dinlenmeye çekilirlerdi. Kapudan paşa ise Bâbîâli'ye geldiğinde önce kıyafetini değiştirip yünlü kürk giyer ve sadrazam hazretleriyle görüşmeye geçerdi. Bu görüşme devam ederken şeyhülislâm efendi Bâbîâli'ye gelir, “*Gecelik*” diye isimlendirilen kıyafetini giyerek harem kapısı karşısındaki tebdil kapısında görüldüğünde sadrazam, teşrifatî, kisedârî ve halifeleri tarafından karşılanırdı. Şeyhülislâma mahsus tertip edilen törenin icrasından sonra yine teşrifatî ve kisedârî eşliğinde sadrazam ile şeyhülislâm hazretleri adet üzere yerlerine oturtulurdu. Daha sonra kapudan paşa hazretleri kürk odasından alınıp arz odasına götürülür, sadrazam ve şeyhülislâm ayağa kalkarak onu odanın ortasında karşılarlardı. Kapudan paşa sırayla sadrazamın ve şeyhülislâmın eteğini öper ve kendisine ait olan yere otururdu. Bundan sonra odadaki davetlilere peşkir verilir, kahve ve tatlı ikram edilirdi.

Bu ikramın ardından çinili köşkte bulunan vezirler arz odasına alınırlar, odadaki sadrazam, şeyhülislâm ve kapudan paşa onları karşılarlar ve vezirler onların eteklerini öpüp yerlerine geçerlerdi. Bu sırada diğer toplantıya davetli ricâl ile ocak ağaları rütbelerine göre sırayla arz odasına alınırlardı. Daha önce odaya alınanların yaptıkları gibi onlar da odada bulunanların eteklerini öperlerdi.

Meşveret toplantısına davetli olanların tamamının gelmesinin ardından sadrazam, şeyhülislâm ve kapudan paşa başta olmak herkese kahve ikram edilir, çubuk verilirdi. Bu ikramdan sadece odada hazır bulunan orta mütevellileri ve onların

⁸⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci*, Teşrifatçılık, 676-M 2, s. 25.

⁸¹ Cevdet, *Tarih*, Cilt: IX, s. 180-181.

makamca altında olanlar yararlanamazdı. Kahve içilmesini takiben bir defa daha çubuklar tazelenir ve meşverete geçilirdi.

Meşveret süresince kimseye ikramda bulunulmazdı. Meşveret bittiğinde ise herkese şerbet, güllab ve buhûr ikramında bulunulurdu. İkram sonrası odadan ilk olarak makamca alt rütbeli olan devlet ricâli ve ocak ağaları odaya girişte yaptıkları gibi etek öpüp oradan ayrılırlardı. Ardından sırayla kapudan paşa ve şeyhülislâm efendi odayı terk ederlerdi. En son olarak sadrazam odadan ayrılırdı.

Yine aynı defterin 25. sayfasında Meşveret Meclisi'nin oturma düzenini gösteren çizilmiş ayrıntılı bir resim bulunmaktadır. Bu resme göre meclisin oturma düzeni şöyledir: Sadr denilen başköşenin sağ tarafında başta sadrazam olmak üzere kapudan paşa ve altı tane vezir otururdu. Sol tarafta ise şeyhülislam efendi başta olmak üzere diğer ricâl-i devlet olarak Kethüdâ Bey, Yeniçeri Ağası, Defterdâr Efendi, Reisülküttâb Efendi, Yusuf Agah Efendi, Halet Efendi, Tersane Emni Seyda Efendi, Baruthaneler Nâzırı Said Efendi, Zahirî Nazırı Ali Bey ve Darphane Nazırı Ata Efendi otururlardı. Orta kısımda başköşenin hemen önünde Mektubî ve Amedî Efendi otururlardı. Bu yazıcıların biraz arkasında başta Cebeci Başî olarak Topçu Başî, Arabacı Başî, Humbaracı Başî, Lağımcı Başî, Sâbık Sekban Başî ve Dört Nefer Orta Mütevellî'leri otururlardı. Bunların hemen arkasında da Cebeci Başî ağa ve yardımcıları başta olmak üzere Topçu Başî ağa ve erkânı, Arabacı Başî ağa ve erkânı, Humbaracı Başî ağa ve erkânı, Lağımcı Başî ağa ve erkânı, Sâbık Sekban Başî ağa ve erkânı ve Dört nefer orta mütevellîleri ve erkânı olmak üzere diğer ocak ağalarının oturdukları görülüyor.

Ahmet Cevdet Paşa'nın I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut döneminin bir kısmını anlattığı tarih eserinde⁸² III. Selim'in huzurunda yapılan Meşveret Meclisi'nin oturma düzeni verilmiştir. Esere göre, 16 Mayıs 1789 /20 Şaban 1203 tarihinde Revan Köşkü'nde yapılan Meşveret Meclisi merasimi ve oturma düzeni:

İlk önce sadrazamın riyasetinde meşverete katılacak davetliler padişahın huzuruna çıkarak, onun eteğini öperler ve ardından protokol sırasına göre dizilirlerdi. Padişahın sağ tarafına sırayla sadrazam, vezirler, reisülküttap, sekbanbaşı, valide kethüdası ve defterdar vekili ve diğer memurlar dizilirdi. Padişahın soluna sırasıyla şeyhülislâm, reisü'l-ulemâ, ilmiye görevlileri, yeniçeri ağaları, eminler, kapıcılar

⁸² Cevdet, *Tarih*, Cilt: IV, s. 289–290.

kethüdâsı ve şehremini dizilirdi. Bu kimselerden başka ayakta hazır vaziyette duran çavuşbaşı ve teşrifâtı de meclisin yapıldığı mekânda hazır bulunurdu.

G- Meşveret Meclisi'nde Görüşülen Konular ve Gizlilik İlkesi

Osmanlı Devleti'nde Meşveret Meclisi'nde ele alınan meseler çok çeşitlilik arz ederdi. Savaş ve barışa karar vermek, yabancı devletlerle antlaşmalar yapmak, ülke güvenliği, mali düzen, ekonomik durum gibi çeşitli meseleler hakkında toplantılar düzenlenir ve kararlar alınır. Bu bağlamda, Meşveret Meclisi'nin toplanmasından önce yapılan ilk girişim padişahın rızasını almaktır. Önemli bir örnek olması bakımından 20 Eylül 1789/29 Z 1203 tarihli belgeyi inceleyebiliriz. Sadrazam ya da o seferde olduğunda yerine vekâlet eden sadaret kaymakamı meclisde görüşülecek konuları, meclisin toplanma yerini ve tarihini padişaha bir takrirle iletir, padişah gelen takriri inceler ve meclisin toplanmasını uygun bulursa, zaman ve yer belirterek ulemâ, ricâl, ocaklılar ve diğer devlet görevlilerinin meşveret için bir araya gelmesini, meseleri hal yoluna koymak için gereğinin yapılmasını emrederdi.⁸³

Bu konuda bir diğer örnek 20 Mart 1806/29 Zilhicce 1220 tarihli Hatt-ı Hümayûn'dur. Padişah kendisine gönderilen mazbataların incelemesini yaptıktan sonra, hem meşveret hakkındaki emirlerini hem de Meşveret Meclisi'nin gün ve yerini Hatt-ı Hümayûn'u ile ifade etmiştir. Buna göre padişah, meşveretin perşembe günü şeyhülislam efendinin hanesinde yapılmasını, *havass-ı şûrâ* denilen kimselerle müzakere edilmesini, şer'î hükümlere uygun davranılmasını ve çözüme giden yolda maslahata uygun hareket edilmesini istemiştir. Ayrıca, meclisde görüşülen konuların ivedilikle ve her türlü gayret sarf edilerek çözüme ulaştırılmasını istemiştir.⁸⁴

Öte yandan padişah bizzat görüşülmesini arzu ettiği bir mesele için meşvereti toplantıya çağırabilirdi. Bu hususla ilgili olarak ilk örneğimiz padişah I. Abdülhamid'in 1788/1202 tarihli bir Hatt-ı Hümayûnu'nu⁸⁵ inceleyecek olursak konuyu belirtmediği belgede Meşveret Meclisi'nin toplanmasını ve görüşmenin sonunda alınan kararların kendisine iletilmesini istemiştir.

İkinci bir örneğimiz de, padişah II. Mahmut'un beyaz üzerine kaleme aldığı Hatt-ı Hümayûn'u⁸⁶ ile kaymakam paşadan Meşveret Meclisi'ni toplamasını

⁸³ BOA., HAT., nr. 8437.

⁸⁴ BOA., HAT., nr. 3774.

⁸⁵ BOA., HAT., nr. 570.

⁸⁶ BOA., HAT., nr. 25809.

istemesidir. Padişah konunun içeriğinden bahsetmeyerek yalnızca ordudan gelen evrak ve raporların ulemâ, ricâl, ocaklılar ve diğer devlet görevlilerinin meşverete davet edilmesiyle gereğinin yapılmasını istemiştir.

Bundan başka incelediğimiz dönemde, bazı Meşveret Meclisleri'nde görüşülmesi gereken konuların gizli tutulması ve hatta davet edilen devlet erkânının kıyafet değişikliğine giderek gizlenmesi istenmiştir. Bu hususla ilgili olarak örnek vereceğimiz III. Selim'e ait bir Hatt-ı Hümayûn⁸⁷ tatmin edicidir. Şöyleki:

“Kaymakam paşa;

Gerek ulemâ ve gerek ricâl cümlesi çatal sarık nebş ile tebdîl-i sûret birer birer gelsünler.”

“Padişahım Şevketli, Kerametli, Mehâbetlü, Kudretli, Velini‘metim Efendim

Raif Efendi ve Hasan Efendi takrirlerini muhtevî arz olunan takrîr-i çâkerî bâlâsına Prusya meşveretinde bulunan ulemâ ve ricâlin Biminne Teala yarın Topkapı'ya rahsûde olmaları bâbında hatt-ı hümayûnları şerefyafte-i sudûr olmağla ferman efendimindir şimdiden semâhetlü şeyhülislâm efendi dâilerine haber gönderilib ulemâ efendilere müşârunileyh vesâtatıyla ihbâr olunur Ricalden olanlara dahi çâkerleri haberler gönderib Bi-avn-i Te‘ala yarın öyleden sonra Topkapı'da ictima‘ olunur lakin resmen varılmak yahud bazen olduğu misüllü ulemâ birer birer varıb ricâl kulları dahi çatal destâr ve nîş ile varmak şıklarından kangisi murâd-ı hümayûnları ise öylece hareket olunacağı malûm-u aliyeleri buyuruldukda ferman şevketli, kerâmetli, mehâbetli, kudretli, velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.”

Osmanlı padişahları I. Abdülhamid, III. Selim ve II. Mahmut, Avrupada da meşveretler ile devlet adamlarının sorunlarını hallettiğini ve alınan kararları herkesten gizli tuttuklarının farkındadır. Osmanlı Devleti'nde ise meşverete kim katılırsa katılsın, daha meşveret kapısından çıkar çıkmaz herkes mecliste konuşulanları bilirdi. Bu durum haklı olarak padişah I. Abdülhamid'in tepkisine neden olmuştur.⁸⁸ Padişah içeride konuşulan devlet sırlarının dışarıya çıkmasına bir anlam verememiştir. Özellikle bu durumun önüne geçmek ve konuşulanları gizli tutmak isteyen padişah I. Abdülhamid, bir Hatt-ı Hümayûn kaleme alarak meşverete katılanlara konunun gizli tutulması için

⁸⁷ BOA., HAT., nr. 11751.

⁸⁸ Cevdet, *Tarih*, Cilt: IV, s. 187–188.

tek tek yemin ettirilmesini istemiştir. Hatta bazen bunu beddua ederek sağlamaya çalışmıştır.⁸⁹

Ayrıca Meşveret Meclisi'nde devletin en gizli konuları da görüşüldüğünden alınan bir kısım kararların hiç değilse bir süreliğine gizli tutulması zarureti bulunmaktaydı. Ancak bazı katılımcılar, görüşleri itibarıyla bazı kimselerin ya da yeniçeri ocağı gibi devlet kurumlarının tepkisini ve düşmanlığını çekeceklerini bildiklerinden dolayı konuşmaktan kaçındıkları ya da gerçek kanaatlarını toplantıda bulunanlarla paylaşmadıkları bilinmektedir. Bu yüzden toplantıda alınan kararları onaylamayan veya diline sahip olamayan katılımcılar, alınan kararları başkalarıyla paylaşırlar ve devletin gizli kalması gereken sırlarını açığa çıkarırlardı. Bunun önüne geçmek isteyen meşveret heyeti (ricâl-i müsteşâr-ı Devlet-i Âliyye) toplantıda görüşülen konuları tekrar herkesin evinde düşünerek kaleme almasını ve hazırlayacakları raporları kethüdâ bey veya reis efendiye takdim etmelerini söyleyerek, toplantı kararlarının gizli kalmasını temin etmeye çabalamışlardır.⁹⁰

Padişah III. Selim ve II. Mahmut meşverete katılanların görüşlerini serbestce ifade etmelerini, görüşlerinden dolayı kınanmayacaklarını ve cezalandırılmayacaklarını, ittifakla alınan kararlara uyacağını söyleyerek, onları görüşlerini ifade etmede cesaretlendirmişlerdir.⁹¹ Ayrıca Meşveret Meclisleri'nde konu görüşülmeye başlanırken ilk olarak açılış konuşmasını yüksek rütbeli bir kişi yapardı. Örneğin 18 Aralık 1783/ 23 Muharrem 1198 tarihinde akd edilen Meşveret Meclisi'nde açılış konuşmasını yapan sadrazam, ilk olarak davetlilerden fikirlerini özgürce ifade etmelerini istemiş ve söylediklerinden dolayı herhengi bir kişiye ceza verilirse Allah'ın tokadına uğramayı kabul etmiştir.

Bununla birlikte Meşveret Meclisi mazbataları incelendiğinde, görüşmelerde hararetli tartışmaların yaşandığı, farklı görüşlerin ifade edildiği, zaman zaman üyelerin birbirlerini ve ait oldukları kurumları suçladıkları görülmektedir⁹². Padişaha gönderilen mazbata Meclis-i Meşveret'te tamamen okunur ve madde madde üzerinde görüşmeler

⁸⁹ Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s. 99.

⁹⁰ Muzaffer Doğan, *Sadaret Kethüdâlığı (1730–1836)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1995, s. 128–129; Vâsıf, *a.g.e.*, s. 81–82.

⁹¹ BOA., “HAT., nr. 8228, BOA., HAT., nr. 17238, BOA., HAT., nr. 1771.

⁹² Vâsıf, *a.g.e.*, s. 90-91.

yapılır. Her madde için mecliste neler söylendi ve ne şekilde karar alındı ise ayrıntılı biçimde padişah haberdar edilirdi.⁹³

H- Meşveret Meclisi'nde Alınan Kararların İlanı

Meşveret Meclisleri'nde alınan kararların gizli tutulması ile ilgili olarak yukarıda bazı izahatlarda bulunmuştuk. Padişah genellikle umumu ilgilendirmeyen ve sadece devlet görevlilerinin bilmesi ve yerine getirmesi gerektiği konular üzerinde, Meşveret Meclisi'nin üzerinde ortak karar aldığı fikri onaylardı ve bir Hatt-ı Hümayûn ile bunu sadrazama gönderirdi. Bu aşamadan sonra alınan kararlar tatbik edilirdi.⁹⁴

Bundan başka meşveret meclislerinde müzakere edilen bazı konularda vardı ki hem geneli ilgilendirirdi hem de şeyhülislamın fetvâsının ardından padişahın onayına sunulurdu. Ardından padişahın emri ile konu hakkında bir “beyannâme” hazırlanarak Bâbîâlî'de, Bâbîfetvâ'da, camiilerde, mahkemelerde, bedestenlerde, taşrada uygun yerlerde herkese okunur ve duyurulurdu.

Bu konuda verebileğimiz örneklerden bir tanesi seferler için ordunun ihtiyacı olan akçe temini hususunda yapılan Meşveret Meclisleri'dir. Osmanlı Devleti Meşveret Meclisi'nin kararı doğrultusunda, savaş gelirini halkın elinde bulunan fazla gümüşleri toplamakla temin etme yoluna gitmiştir. Toplanan gümüşler darphanede kesilerek yeni gelir elde edilirdi. Bu konuda hem halkı ikna hem de teşvik amacıyla şeyhülislam hazretlerinden bir fetvâ istenmiş ve o da gümüş kullanımının dinen caiz olmadığını ve kimlerin gümüş kullanabileceğini anlatan bir yazılı hüccet hazırlamıştır. Böylece dinen de bir mahzur kalmayınca padişah alınan kararı fermanıyla İstanbul ve taşralara göndermiştir. Bu konuda hiç kimseye müsamaha söz konusu edilmemiştir. Zengin fakir herkes eşit kabul edilmiştir.⁹⁵

Bu konuda bir diğer örneğimiz 26 Ağustos 1821 Pazar günü Bâbîfetvâ'da toplanan Meşveret Meclisi'dir.⁹⁶ Üç gün süren meşverete sadrazam, şeyhülislam, vezirler, ulema ve devlet adamlarının katılımı yanında, üçüncü gün bazı esnaf kethüdâları ve ocaklı ustaları da davet edilmiştir. Meşveretin gündemi tek bir konudan ibaretti. Rumların, Ruslardan kuvvet alarak 12 Şubat 1821'de Osmanlı Devleti'ne karşı Mora'da başlattıkları isyan yeniçeriler tarafından bastırılamamıştı. Ayrıca orada

⁹³ BOA., *HAT*., nr. 8639.

⁹⁴ BOA., *HAT*., nr. 16272.

⁹⁵ BOA., *HAT*., nr. 8353.

⁹⁶ Şanizâde, *Tarih*, Cilt: IV, s. 201.

yaşayan Müslüman Türklere karşı bir katliam başlatılmıştı.⁹⁷ Hazinesinin noksanlığı ve askerinin yetersizliği üzerine konuşan nakibü'l-eşrâf ve şeyhülislam devletin gelirlerini, topraklarını ve halkını kaybettiğini ve savaşa katılacaklarını ifade etmişlerdir. Meşveret Meclisi halkdan içinde bulundukları gaflet ve rehavetten uyanarak maddi ve manevi savaşa katılmalarını istemiştir. Bu doğrultuda alınan karar bir beyannâme şekline getirilerek Bâbıâlfî'de, Bâbıfetvâ'da, camilerde, mahkemelerde, bedestenlerde, taşrada kısacası devletin dört bir tarafına ilan edilmiştir.

Buna rağmen halkın tepkisizliği padişahların şikâyetine neden olur. Örneğin II. Mahmut bir hattında kaymakam paşa ve kapudân-ı deryaya hitaben halkın düşman istilaları karşısında hiçbir şey yapmadığını ve yüzünü Allah'a dönmekten başka çaresi kalmadığını ifade eder.⁹⁸ Ayrıca bir kısım devlet erkânının alınan kararları uygulamakta tembel ve gayretsiz davrandığını, II. Mahmut'un bu gibileri eleştirdiği vakidir.⁹⁹ Rusların Balkanlardaki ilerleyişi devam ederek Tuna'nın güneyinde yer alan İsmail (1809), İbrail ve Poti'yi (1810) ele geçirmişlerdi.¹⁰⁰ Osmanlı Ordusu ise Ruslar karşısında devamlı hezimete uğruyordu.

Bu durum karşısında II. Mahmut en azından devletin sınırlarını takviye ederek mücadele etmeye devam etmek istemiştir. Mühimmat ve cephane takviyesi yanında, padişah Tuna nehri kenarı ve Anadolu tarafında olan kalelerin tamir edilmelerini istemiştir. Ayrıca Trabzon'dan Anapa'ya asker gönderilmesi için Hazinesar-zâde Süleyman Paşa'ya ve Tuna'dan Faş'a zahîre gönderilmesi için İbrail nâzırına ve Eflak voyvodasına bir an önce haber götürülmesi için gerekli görevlendirmelerin yapılması emredilmiştir. Padişahın bu istekleriyle toplanan Meşveret Meclisi düzgün bir görüşme yapmaz ve emirler geri kalır. Meşveretten bir karar çıkmadığını gören padişah hiçbir iş yapmadan takrirler yazmanın boş olduğunu söylemiştir. Bundan başka reisülküttâb ile kethüdanın işi birbirine havale ile ilgilenmeyip üzerlerine almadıkları görülmüştür. Bunun üzerine, padişah bu şekilde davranmakla hiç kimsenin devlete hizmet edemeyeceğini ifade etmiştir.

⁹⁷ Sina Akşin, *Osmanlı Devleti 1600-1908*, Editör: Sina Akşin, Cilt:3, Cem Yay., İstanbul 2000, s. 105.

⁹⁸ BOA., *HAT*., nr. 25611.

⁹⁹ BOA., *HAT*., nr. 51114.

¹⁰⁰ Akşin, *a.g.e.*, s. 100.

II. BÖLÜM

MEŞVERET MECLİSİ'NDE GÖRÜŞÜLEN KONULAR

Meşveret Meclisi'nde görüşülen konular arasında siyasi ve askeri olanlar ile ekonomik meseleler ağırlıklıdır. İncelenen dönemde sondaj metoduyla örnekleme ile Meşveret Meclisi'nin ele aldığı siyasi ve askeri konular arasında Mısır Meselesi'nin, Osmanlı-Rus Savaşları'nın, Vehhabî Sorunu'nun, Balkanlardaki İsyanlar ve Yeniçeri Ocağının Kaldırılması'nın daha fazla önem arzettiği görülmektedir. Bu bakımdan bu konular belgelere dayalı olarak aşağıda incelenmiştir.

A- SİYASÎ VE ASKERÎ KONULAR

a- Mısır Meselesi

Fransa 1789 Fransız İhtilali sonrası siyasal rejimini krallıktan cumhuriyete değiştirmiştir. XVI. Loui'nin tahttan indirilerek krallık rejimine son verilmesinden sonra üçlü yönetim Direktuvar idaresi kurulmuş ve bu idare 1796'da Napolyon Bonaparte'nin kendisini imparator ilan etmesiyle son bulmuştur. Napolyon İtalya harplerinden önce tanınan bir general değildi. Tulon'da İtalyanları dize getiren Napolyon burada Kampo Formiyo Antlaşması'nı (1797) imzaladıktan sonra Fransa'ya dönmüştür. İngiltere'yi sömürgelerinde mağlup etmek fikrinde olan Fransa Dışişler Bakanı Talleyran ile aynı fikri paylaşması Mısır'ın istilasını gerekli kılmıştır. Böylece 19 Mayıs 1798 tarihinde büyük bir donanma ve kara askeri ile birlikte Doğu Akdeniz'e doğru yola çıkmıştır. Fransa Malta'yı da alarak 2 Temmuzda İskenderiye'ye ulaşmıştır. Kölemenleri mağlup ederek Kahire'yi zaptetmiştir.¹⁰¹

Bonaparte'nin 1798 yılında Mısır'ı işgal ettiği haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine padişah III. Selim derhal Meşveret Meclisi'nin toplanmasını istemiştir. Çünkü Mısır'ın özellikle Haremeyn-i Muhteremeyn ile bağlantılı olması kutsal toprakların korunmasını zorunlu hale getirmekteydi. Padişah, kesin ve net bir ifadeyle “*ittifâk-ı ârâ*” da kararını bulan sonuca yani “*ortak akla*” göre hareket edilmesini istemiştir. Ayrıca, III. Selim Fransa üzerine seferin bütün müslümanlara vâcib olduğunu ve İslam memleketinin her tarafının korunmasının şart olduğunu söylemiştir. Bundan başka, Mora ve diğer serhadlerin ihtiyaçları giderildikten sonra Fransa ve diğer devletlerle

¹⁰¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, TTK., Ankara 1995, s. 26–27

diplomatik girişimlere geçilerek gerekli tedârikâtın sağlanması için zaman kazanılmaya çalışılacaktır. Padişah meselenin çok önemli olduğunu ve herkesin hatırına geleni “Allah için söyleyip sessiz kalmamasını ve birlikte hareket etmenin zorunluluğunu” vurgulamıştır. Meşveretin yapılacağı gün ve tarih padişaha sorularak tayin olunmuştur.

29 Ağustos 1798/17 Rebiülevvel 1213 tarihli Hatt-ı Hümâyûnun’a¹⁰² göre Şeyhülislâm Dürri-zâde Seyyid Mehmet Arif Efendi’¹⁰³nin duahanesinde yapılan Meşveret Meclisi’ne belgede geçtiği sırasıyla aşağıda isim ve görevleri belirtilen şahıslar katılmıştır.

- 1- Sadr-ı Rûm ili Reîs-ül-Ulema Âşır Efendi,
- 2- Veliyyüddîn Efendi-zâde Emin Efendi
- 3- Salih-zâde Ahmet Es‘ad Efendi
- 4-Sadr-ı Rûm ili Samâni-zâde Ömer Hulusi Efendi
- 5- Sâbıka Sadr-ı Anadolu Arap-zâde Arif Efendi
- 6- Şemsettin Efendi
- 7- Hala Sadr-ı Anadolu Keçeci-zâde Salih Efendi
- 8- Anadolu payesi olan İsmet Beyefendi
- 9- Kethüda Bey
- 10- Yeniçeri Ağası
- 11- Defterdar Gizli-Sıtma Hacı İbrahim Efendi¹⁰⁴
- 12- Reisülküttab Ahmet Atıf Efendi¹⁰⁵
- 13- Mustafa Reşid Efendi
- 14- Azmi Efendi
- 15- Defterdar Emîni Elhac Emin Efendi
- 16- Matbah Emîni Firdevsi Efendi
- 17- Sâbıka Rûzname-i Evvel Rasih Efendi
- 18- Çavuşbaşı Said Bey Efendi
- 19- Sâbıka Defter Emîni Seyyid Mehmet Efendi
- 20- Şehremini Cavid Ahmet Beyefendi

¹⁰² BOA., HAT., nr. 15411.

¹⁰³ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: IV, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 545.

¹⁰⁴ Danişmend, *a.g.e.*, s. 620.

¹⁰⁵ Danişmend, *a.g.e.*, s. 643.

21- Tersane Emini Yenişehirli Mustafa Beyefendi

22- Darphane Emini Mustafa Afet Beyefendi

Toplantı esnasında ilk önce padişahın Hatt-ı Hümayûn'u okunmuştu. Ardından Mısır ve civarından gelen tahrirâtların okunmasına geçilmiştir. Daha sonra sadrazam İzzet Mehmet Paşa¹⁰⁶ aynı padişahın yaptığı gibi katılımcılara fikirlerini serbest, açık ve net bir şekilde ifade etmeleri için uyarıda bulundu. Sadrazam böyle bir ortamda herkesin üzerine düşeni, dini bir zorunluluk olarak görmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıklamalardan sonra, devletin hem asker kanadı hem de bürokrat kesimi konu üzerinde bir süre düşünüp fikirlerini belirtmişlerdir.

Meşveret Meclisi'nin benimsediği ortak kararlara göre; ilk aşamada politik oyunlarla gerekli hazırlıklar için zaman kazanılacak; Osmanlı Donanması'nın Cezayir ve sahillerinin korunmasına yetecek miktarda olmadığı tespit edildiğinden İngiltere ve Rusya ile ittifak arayışı içine girilecek; İngiltere'nin bu ittifak karşılığında Süveyş ticareti için bir ayrıcalık istemesine olumlu yaklaşılabilecek; Fransızların Avusturyalılar ile ittifak ederek Bosna hududuna asker yığmaları ihtimaline karşı da Ruslarla ittifak arayışı içine girilecek, böylece Avusturyalılar Ruslardan çekindikleri için Fransızlarla birlikte hareket edemeyeceklerdir. Bu benimsenen ortak kararların yerine getirilmesi görevi reisülküttap efendiye verilir.

Sadrazam bu kararların onaylanıp onaylanmadığını tek tek meşveret meclisine katılanlara sorarak ortak bir kararın benimsenmesini sağlamıştır. Mecliste benimsenen kararlar bir mazbata ile padişaha sunulmuştur. III. Selim'in bu ortak fikirlere karşılık Meşveret Meclisi'nin aldığı kararlar çerçevesinde hareket edilmesini istemiştir. Bu doğrultuda taşralarda bulunan gemilerin bir an önce tersaneye gönderilmesi, Fransızlara karşı yapılacak müdahalenin zamanı ve alınan sonuçların dikkatle gizli tutulmasını emretmiştir.

Bu görevleri yerine getirmekle vazifeli reisülküttap ilk olarak Fransa maslahatgüzarı ile görüşmüştür. Mısır meselesi üzerine olan bu görüşmeler esnasında Mısır'ın işgali ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin endişelerini dile getirerek bu durum hakkında bilgi istemiştir. Fransız elçisinin böyle bir şeyden haberi olmadığını, kendisinde kulaktan dolma bazı şeyler işittiğini reisülküttapa Osmanlı Devleti'ne hakaret içeren

¹⁰⁶ Danişmend, *a.g.e.*, s. 489.

cümleler sarfetmiştir.¹⁰⁷ Bu görüşmenin bir kıta mazbata ile padişaha arz edilmesi üzerine padişah III. Selim'in ilk yanıtı Fransızlara beddua etmek olmuştur.

Daha sonraki yıllar içerisinde Fransızların Mısır'ı işgali hakkında olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Örneğin 9 Mart 1807/29 Z 1221 tarihli belgeye¹⁰⁸ göre Mısır meselesinin padişahın girişimleriyle iyi yola girdiği; Fransızları mağlup eden İngilizler'in Mısır'a çıkmaktan vazgeçtikleri; İskenderiye'de bulunan kapudan paşanın ve Osmanlı donanmasının kış ayından dolayı Asitâne'ye dönmesi gündeme gelmiştir. Meşveret Meclisi neticesinde iklim şartları da göz önüne alınarak donanmanın geri dönmesi uygun görülmüştür. Kapudan Paşa'dan sadece Haremeyn maslahatına dair Mısır valisi'nin Tahir paşayı görevlendirmesi hususunu takip etmesi istenmiştir.

b- Osmanlı-Rus Savaşları

Meşveret Meclisi'nin bir başka önemli konusu 1768–1774 ve 1787–1789 Osmanlı-Rus savaşlarıdır. Ruslar 1769–1770 yıllarında Eflak ve Buğdan'ı işgal etmişlerdi. 1771 de ise Kırım Rus istilasına uğradı. Ayrıca Akdeniz yolunu kullanarak Ege Adaları'na saldırdı ve Çeşme'de Osmanlı donanmasını bozguna uğrattı. Öte yandan Rusların Tuna'yı aşip Bulgaristan'a girmesi ve Varna'da onları durdurmak isteyen Osmanlı ordusunun yenilmesi Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sonuçlandı. Buna göre Osmanlı egemenliğinden çıkan Kırım, bağımsız bir devletçik olacak, Ruslar Rum-Ortodoks halkının hamisi olacak ve Karadeniz'de Rus ticareti serbest hale gelecekti. Aslında Karadeniz hâkimiyeti peşinde olan Ruslar, bunu gerçekleştirmek için Karadeniz'e kıyısı olan Kırım'ı 1783 tarihinde işgal edip Rus şehri yaptılar.¹⁰⁹

Bu konuyla ilgili, incelenen dönemde baktığımız belgelerden bir tanesi 28 Ocak 1778/29 Z 1191 tarihli Hatt-ı Hümayûn'dur. Buna göre Meşveret Meclisi şeyhülislam efendinin hanesinde yapılmıştır. Dar bir meşveret olduğu için gizli yapılması kararlaştırılmış ve Sadrazam Darendeli Cebeci-zâde Mehmet Paşa¹¹⁰ tanınmamak için meşverete elbise değiştirerek gitmiştir. Meşverete belgedeki sırasıyla şu devlet erkânı davet edilmiştir:

¹⁰⁷ BOA., *HAT*., nr. 13167.

¹⁰⁸ BOA., *HAT*., nr. 4875.

¹⁰⁹ Metin Kunt, *a.g.e.*, Edit.: Sina Akşin, s. 70.

¹¹⁰ Danişmend, *a.g.e.*, s. 60.

- 1- Sadrazam Darendeli Cebeci-zâde Mehmet Paşa
- 2- Şeyhülislam Vessaf-zâde Mehmed Esad Efendi¹¹¹
- 3- Sudûr-u Kiram Efendiler Duacıları
- 4- Yeniçeri Ağası
- 5- Defterdâr Seyyid Hacı Mustafa Efendi¹¹²
- 6- Reisülküttab Atıf-zâde Ömer Vahîd Efendi¹¹³
- 7- Nişancı Efendi
- 8- Recai Efendi
- 9- Sadaret Kethüdası Resmi Ahmet Efendi¹¹⁴
- 10- Abdürrezzak Efendi
- 11- İbrahim Münib Efendi
- 12- Tersane Emini Efendi

Meşveret Kapudan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa¹¹⁵ ile Serasker Ali Paşa'nın gönderdikleri kâimeler ve tahrirâtları müzakere etmek için toplanmıştır. Ayrıca Kırım Hanı Selim Giray Han'ın, beylikçi efendi kullarına söylediği bazı sözleri kaleme alınarak, meclise arz edilmiştir.

Buna göre ilk olarak, kapudan paşanın donanmayla birlikte Karadeniz'den İstanbul'a dönmek isteği ele alınmıştır. Kapudan paşa'ya göre ağustostan sonra Karadeniz büyük kalyonlar için zararlı bir yer haline dönüşür. Ayrıca Kırım, Tuman ve Kuban taraflarında donanmaya gerek görülmemesi, Karadeniz'in muhafazası açısından birkaç kıta karavela ve fırkateyn kalyonlarının takım, levâzım ve askerleriyle birlikte başlarına bir başbuğ seçilerek Sinop ve diğer uygun iskelelerde bırakılması ve Soğucak'ta kışı 20.000 asker ile geçirecek olan Serasker Ali Paşa ve oğlu Mikdad Paşa'nın hem oradaki Çerkesleri, Abazaları ve dağ halklarını idare etmeleri ve düşmanın durumuna göre zahîre ihtiyaçları ve diğer bazı hizmetler için donanmadan yalnızca küçük pergandi ve fırkataların yardım için bırakılması gibi nedenlerle donanmanın kalan kısmının bahara hazırlanması için kapudan paşa ile tersaneye dönmesi kararlaştırılmıştır.

¹¹¹ Danişmend, *a.g.e.*, s. 542.

¹¹² Danişmend, *a.g.e.*, s. 616.

¹¹³ Danişmend, *a.g.e.*, s. 638.

¹¹⁴ Danişmend, *a.g.e.*, s. 57.

¹¹⁵ Danişmend, *a.g.e.*, s. 583.

Ayrıca bu gibi serhadlere kışlak askerleriyle takviyede bulunulması gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak Rusya generaline gönderilmek için kaleme alınan mektubun, Kapudan Paşa ve Serasker Paşa vasıtasıyla ulaştırılması uygun bulunmuştur. Padişah meşveretin “*mutabık*” karar almasını da dua ile Allah’tan niyaz ederek, Meşveret Meclisi’nin çıkan sonuçlarına rıza göstereceğini ve hızlı bir şekilde bunların tatbikini istemiştir.¹¹⁶

Meşveret Meclisi’nin bir diğer önemli konusu yukarıda da vurguladığımız gibi 1787–1789 Osmanlı-Rus Savaşları’dır. Osmanlı Devleti’nin bu savaflara girmesinin nedeni Kırım’ı Ruslar’ın elinden kurtarmaktır. Ancak Osmanlı ordusu çok kötü sonuçlarla karşılaşmış, Özi Kalesi kuşatılmış ve Ruslar’ın eline düşmüştür. Padişah I. Abdülhamid bu haberi işitince felç geçirmiş ve bir süre sonra da vefat etmiştir.¹¹⁷ Padişah Özi’nin kuşatıldığı haberleri geldiği sıralarda böyle devlet, din ve millet açısından hayatî önem taşıyan bir konuda tek başına vazife almak yolundan vazgeçerek Meşveret Meclisi’nin toplanmasını istemiştir. Çünkü Özi Kalesi’ni kuşatılması demek Karadeniz ve dolayısıyla İstanbul’un güvenliği açısından tehlikeli bir durum ortaya çıkarmıştır.

Özi Kalesi’nin durumunun görüşüldüğü birçok Meşveret Meclisi akdedilmiştir. Bunlardan bir tanesi şeyhülislam efendi’nin hanesinde yapılmıştır. Meclise belgede geçtiği sıraya göre şu görevliler katılmıştır:

- 1- Sadrazam**
- 2- Şeyhülislam Efendi**
- 3- Sadr-ı Rum Derviş Efendi**
- 4- Sadr-ı Anadolu Aşır Efendi**
- 5- Sadr-ı Rum sabık Tevfik Efendi**
- 6- Hamidi-zade Efendi Mustafa Efendi**
- 7- Veli Efendi zade Efendi dâileri kulları Anadolu Payeli Emin Efendi**
- 8- Ricâl-ı Devlet-i Aliyyeden Defterdar Efendi**
- 9- Nişancı Efendi**
- 10- Çelebi Efendi**
- 11- Sâbık ve lâhık Darphane Nazırları**
- 12- Tersane Emini Ağa Hacı Selim Ağa**

¹¹⁶ BOA., *HAT.*, nr. 965.

¹¹⁷ Karal, *a.g.e.*, s. 13-15.

13- Kethüda

14- Reisülküttâb

15- Çavuşbaşı

16- Büyük Tezkireci

17- Küçük Tezkireci

18- Teşrifâtçı

19- Kethüda Kâtibi

20- Mektubî İbrahim Efendi

Tarih olmadığı için meşveretin tarihini kesin olarak bilemiyoruz ama Özi'yle alakasından dolayı muhtemelen 1788 tarihi olmalı diyebiliriz. Meşveret Kapudan Gazi Hasan Paşa tarafından gönderilen bir tahrirâtı görüşmüştür. Mecliste okunan tahrirâtta, Karadeniz'in muhtelif limanlarında bulunan gemilerin, bakım ve tamir için İstanbul'a dönmelerinin gerekliliği belirtiliyordu. Bunun üzerine meşveret üyeleri okunan tahrirat üzerinde bir süre düşünmüşler ve değerlendirmelerini ifade etmişlerdir.

Alınan ortak karara göre, donanmanın kesinlikle Tersane-i Âmire'ye dönmemesinin gerektiği ifade edilmiş; daha önce böyle bir girişimde bulunulması üzerine Ruslar'ın Özi'yi hem denizden hem de karadan kuşattığı vurgulanmıştır. Şimdi yeniden buralar terk edildiği takdirde, büyüklü küçüklü Rus gemileri'nin İstanbul Boğazı'na kadar gelerek Karadeniz sahilleri'ni tamamen zapt edebileceklerdir. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse, Karadeniz'in Anadolu ve Rum ili sahilleri'nden İstanbul'a bir "*habbe*" zahire ve bir tek asker göndermenin mümkün olmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, Donanma-yı Hümâyûn Karadeniz'de olduğu müddetçe, düşman gemilerinin Özi taraflarından başka mahalle çıkmaya cesaret edemeyeceği ifade edilmiştir.

Tamir olunması gereken gemiler için de, sırayla Haliç'teki tersâneye gönderilerek tamir edilmesine ve bunların yerinede merkezde olan gemilerden yollanmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Bundan başka, Özi'nin deniz tarafının Ruslardan arındırılarak lazım olan akçe, asker ve zahîrenin ulaştırılmasının sağlanması kararlaştırılmıştır.¹¹⁸

¹¹⁸ BOA., *HAT*., nr. 6415.

29 Ağustos 1791/29 Z 1205 tarihli Hatt-ı Hümâyûn¹¹⁹ kethüdâ-yı çâkerî odasında yapılan Meşveret Meclisi hakkındadır. Meclis-i Has niteliği gösteren bu meşverete, belgede geçen sırayla şu devlet görevlileri katılmıştır:

1- Defterdar Mehmet Şerif Efendi¹²⁰

2- Sekbanbaşı Ağa

3- Tersane-i Amire Emini Ağa

4- Darphane-i Mamure Nazırı Ağa

5- Liman Reisi

Meşveretin gündemi Kırım'a asker nakliydı. Bundan dolayı Sinop muhafızı Süleyman Feyzi Paşa ile Kastamonu'da Altı Kulaç-zade'den gerekli olan asker ihtiyacını karşılamaları istenmiştir. Bunun üzerine her iki idareci Padişah III. Selim'e tahrirler göndermişler, padişah da bunların meşverette görüşülmesini istemiştir. Şeyhülislam Efendi meclise davet edilmemesine rağmen, padişah konunun ona da danışılmasını istemiştir.

Meşveretin müzakeresine göre, Karadeniz güvenliği için Kırım'a talep edilen 4000–5000'in askerin Kastamonu ve çevresinden toplanmasının mümkün olmadığı, ancak 2000 kadarının toplanabileceği belirtilmiştir. Bu sayıyı temin etmek için de iki ay gibi bir zamana ihtiyaç duyulacağı ifade olunmasına karşılık, tersane ve liman reisi bu kadar geç kalmanın fayda getirmeyeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu kadar askeri Kırım'a yollamanın, ordu-yu Hümâyûn kışlarına toplanan asker ihtiyacına da zarar vereceği ifade edilir.

Bu gibi güçlüklerin yanında, donanmanın askerlerin ihtiyaçlarını gidermek açısından onları hemen bırakıp dönemeyeceği, ağustostan sonraki bir dönemde de iklim şartları göz önüne alındığında Kırım sahillerinde yerleşmenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak tek bir çare düşünülmüştür. Kabartaylar tarafına gitmesi için hazırlanan Kuban tertibatının bir sorun çıkması durumunda Kırım'a yönlendirilmesine karar verilmiştir. Bu konuda padişaha da fikri sorulur.

30 Mart 1812/16 Rebiülevvel 1227 tarihli II. Mahmut'a ait bir Hatt-ı Hümâyûn¹²¹ Bâbîâli'de sadrazamın huzurunda yapılan bir Meşveret Meclisi ile ilgilidir. Meşveretin gündem maddesi, Ruslara karşı Karadeniz ve boğazların güvenliğini temin

¹¹⁹ BOA., HAT., nr. 8061.

¹²⁰ Danişmend, *a.g.e.*, s. 619.

¹²¹ BOA., HAT., nr. 17104.

ve devam ettirmek için Kapudan Paşa Koca Hüsrev Mehmet Paşa¹²² ve Tersâne Emini'nin sundukları tekliftir. Onlara göre, Osmanlı Devleti özellikle savaş gemilerinin sayısını arttırmalıdır. Hatta Kapudan paşa Menteşe ve Biga Sancağı mütesellimlerine üçer gemi inşası için orada yaşayan halk üzerine yeni vergi koymalarını emretmiştir. Fakat bu girişim Meşveret Meclisi kararıyla uygun bulunmamıştır. Zaten seferler dolayısıyla halk sıkıntılar içinde fakir ve perişandı. Bu sene için tersanede yapılmakta olan üç ambarlı gemi ile diğer tamir olacak olan gemiler yeterli görülmüştür. Böylece hem Biga hem de Menteşe'de ve diğer taşralarda yapılması düşünülen gemi projesinden vazgeçilmiştir.

Osmanlı Devleti 1826'da hem Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış hem de Navarin'de donanmasını kaybetmiştir. Tam böyle bir dönemde Ruslarla savaş yeniden başlamıştır. Rusya savaş ilan ederek Prut ve Anapa'dan Osmanlı topraklarını istilaya başlamıştır. Ayrıca, İsakçı, Anapa, İbrail, Pazarcık ve Ahıska'yı ele geçirmişlerdir. Diğer taraftan Erzurum'u alarak Batum ve Trabzon'a doğru ilerlemeye başlamışlardır.¹²³

Bu durum karşısında II. Mahmut Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinin üzerinden epey zaman geçmesine rağmen, gerekli yerlere fermanlarda yazıldığı halde asker toplanmasına dair herhangi bir gelişme olmadığını görerek bu konuyla ilgili bir Meşveret Meclisi toplanmasını istemiştir. Padişah Hatt-ı Hümayûn'unda meşverette olması gerekenlerin çağrılmasını ve bu meselenin neden kaynaklandığının ortaya çıkarılması istemiştir.¹²⁴

c- Vehhabî Sorununun Yansımaları

Osmanlı Devleti'nin güvenliği ile ilgili en önemli sorunlardan bir tanesi de Haremeyn maslahatı olarak ifade edilen, Mekke ve Medine bölgesinde ortaya çıkan Vehhabî meselesidir. Tarih-i Cevdet'te geçen¹²⁵ ve Padişah III. Selim'e ait bir Hatt-ı Hümayûn'dan öğrendiğimize göre, bu hareket Hicâz'ın doğusunda Necid bölgesinde Deriye isimli bir yerde ortaya çıkan Abdülvehhab isimli şahsın önderliğinde başlamıştır. Hareketlerinin başlangıç noktası, Hz. Peygamber'in torunlarından olan İmam Hüseyin (ra)'in meşhûr kabrine hasar vermeleridir.

¹²² Danişmend, *a.g.e.*, s. 588.

¹²³ Akşin, *a.g.e.*, s. 101.

¹²⁴ BOA, *HAT.*, nr. 51179.

¹²⁵ Cevdet, *Tarih*, Cilt: VI, s. 120–121.

Tedkik eser niteliğinde olan kitabında¹²⁶ Akşin, Vehhabi konusundan çok az bahseder. Ona göre bu mezhep XVIII. yüzyılda Necid’de Muhammed İbn-i Abdulvahhab ile kuruldu. XIX. yüzyılın başında da Necid emirinin mezhebi kabulüyle hareket kuvvet buldu ve kutsal topraklara saldırmaya ve yayılmaya başladı. Amaçları İslamiyet’i ilk çıktığı dönemdeki gibi yaşamaktı.

Bu konuda bulduğumuz 1793 tarihli belge¹²⁷, bu tarihlerden itibaren Vehhabi sorununun Meşveret Meclisi gündeminde ele alındığını gösterir. Osmanlı Devlet adamlarının Arabistan Yarımadası’ndaki bu hareket karşısında tek ve kesin bir tanımlamaya gidemediğini söyleyebiliriz. Necid bölgesinde nüfuzları kuvvetlenen bu Suudlular, Mekke ve Medine için kötü niyet beslemekteydiler. Bunun ilk belirtisi, Mekke Şerifi’ni kendi mezheblerine davet etmeleridir. İranlılar’ın desteği ile kutsal topraklara tecavüz etmek niyetinde olan bu Suud kabilesi, Osmanlı Devleti’ni telaşlandırmıştır. Mekke şerifinin İstanbul’a gelen mektupları durumun ciddiyetini gözler önüne sermiştir. Bunun üzerine erbab-ı şûrâ meşveret üstüne meşveret yapmışlardır. Bu meşveretler, kapıda yani sadrazamın dairesinde ve şeyhülislâmın hanesinde yapılmıştır.

Bu meclisler genel bir meclise hazırlık mahiyetinde olup, asıl büyük meclis 21 Nisan 1803/28 Zilhicce 1217 tarihinde şeyhülislâmın hanesinde gerçekleşmiştir¹²⁸. Meşverete Kapudan Mehmet Kadri Paşa¹²⁹, kazaskerler, yeniçeri ağası ve diğer meşveret üyeleri katılmıştır. Meşverette ağırlıklı olarak Vehhabînin mezheb ve hareket tarzı konuşulmuştur. Bazı katılımcılar, Hz. Peygamberin (as) torununa karşı yapılan hareketten yola çıkarak bu kişilerin asi olduklarında bir şüphe olmadığını ve biran önce Bağdat’tan yeterli sayıda asker tayiniyle üzerlerine yürümek lazım olduğunu ifade etmişlerdir. Diğerleri, çöl şartları ve bazı imkânların yetersizliğinden dolayı Vehhabi üzerine varmak değil, Mekke ve Medine’yi korumanın gerekliliğini vurgulamışlardır. Ayrıca, ulemadan bir görevlinin Vehhabilerle görüşmesi için gönderilmesi konusunda ilk önce Bağdat mollasından birisi düşünülmüş, fakat Bağdat idaresi ile Suudlar arasındaki soğukluktan dolayı İstanbul’dan bir görevlinin vazifelendirilmesi

¹²⁶ Akşin, *a.g.e.*, s. 87.

¹²⁷ BOA, *HAT.*, nr. 4303.

¹²⁸ BOA, *HAT.*, nr. 3793.

¹²⁹ Danişmend, *a.g.e.*, s. 584.

kararlaştırılmıştır. Bu görevli kişinin seçiminde, karşısındakilere bilgi ve fazilet yönünden üstün olmasına ve devleti iyi tanıyan bir kişi olmasına dikkat edilmiştir.

Bu nlemin dışında, yine Osmanlı Devleti tarafından Cidde'ye bir vali ve Medine'ye de bir muhafız tayin edilmesi ve beraberlerinde asker, top, cephane ve mühimmat gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Görüşülen konular bir mazbata ile padişahın da takdirine sunulmuştur.

Aynı tarihli bir başka belge¹³⁰ yine Vehhabi meselesi ile ilgili toplanan bir meşveret meclisi hakkında bilgi verir. Buna göre, Suudların Mekke ve Medine'ye zahîre ulaştırılmasını engellemelerinden dolayı, Mısır Valisi Hüsrev Paşa'dan ihtiyaç olan zahreyi göndermesi istenmiştir. Ayrıca, Bağdad valisinden Haremeyn-i Muhtermeyni koruma çerçevesinde, birkaç bin asker göndermesi ve kutsal yerlere saldırma ihtimaline binaen de Bağdat merkezde 5000–6000 asker hazır bulundurması istenmiştir.

Alınan nlemler içinde Vehhabi'nin ne olduğuyla ilgili istihbarat toplanması yöntemi olmasına rağmen, çoğunlukla Vehhabileri yok etmek için askerî çözümler yönünde adımlar atılmıştır. Buna rağmen, Vehhabi tehlikesini ortadan kaldırmak için yeterince kuvvet gönderilmemiş, bunun yerine de kutsal yerleri korumak amacıyla asker, top, mühimmat, zahire sağlanması tercih edilmiştir. Ayrıca bölgedeki yöneticiler sık sık değiştirilmiştir.

Öte yandan, Mekke ve Medine şerifi de daha çok Vehhabilerle işbirliği yapıyor gibi, bölgedeki durumdan Osmanlı Devleti'ni yeterince haberdar etmediğini gözlemliyoruz. Haremeyn şerifi Vehhabi karşısında sanki çaresiz ve yalnız kaldığını gösteren bir durum içindedir. Hatta kendi adamlarının bile onlara itaat ettiğini Asitane'ye yazdığı mektubunda ifade etmiştir. Bunun zerine, Vehhabi sorunu için kesin bir tavır belirlemek amacıyla, şeyhülislâm konağında bir Meşveret Meclisi daha yapılması için padişahın izni istenmiştir. Padişah onay vererek meşveretin yapılmasına izin vermiştir.¹³¹

27 şubat 1808/29 Z 1222 tarihli bir Hatt-ı Hümâyûn'a¹³² göre de, Haremeyn meselesi üzerine şeyhülislâm efendinin hanesinde bir Meşveret Meclisi yapılmıştır. Vehhabî sorununu kuvvete başvurarak çözmek isteyen Osmanlı Devleti, maddi yetersizlikleri yüzünden duruma yeterince müdahale edememiş ve Mısır, Bağdat ve

¹³⁰ BOA., HAT., nr. 3811.

¹³¹ BOA., HAT., nr. 4303.

¹³² BOA., HAT., nr. 16165.

Şam'dan da kuvvet teminini gerçekleştirmekte başarılı olamamıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti Vehhabîler yüzünden hac yollarının güvenliğini de temin edememiştir. Ancak buna bir tedbir olarak bir surre emini seçilerek, kadınlar olmaksızın surreyle yola çıkılmasına karar verilmiştir. Hac kafilesinin güvenliğini arttırmak maksadıyla, Şam Valisi Yusuf Paşa'dan birkaç bin asker ile Haremeyn-i Muhteremeyn'e gitmesi, Mekke ve Medine topluluklarıyla diğer Arap kabileleri arasında uzlaşa ve güvenliği sağlaması istenmiştir. Böylece Mısır, Bağdat ve Şam'dan kuvvet temini ile Vehhabî üzerine hücum gelecek seneye bırakılmıştır.

Her ne kadar da olsa Osmanlı Devleti ile Şam ve Mısır valilerinin Vehhabî sorunu karşısında birlikte hareket etmeye çalıştıklarını görürüz. Bu bağlamda 27 Şubat 1808/29 Z 1222 tarihli belge¹³³ Şam ve Mısır Valileri ile sadrazamdan gönderilen tahrîrâtların bir Meşveret Meclisi akdini gerekli kıldığını göstermektedir. Buna göre sadrazamın 3000 asker ile bölgeye dönmesi ve Mısır Valisi'nin de asker ve gıda ile yardımda bulunmasına karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Vehhabî meselesini halledememesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi Rusya ile savaşta olmasıydı. Bu yüzden, duruma yeterince müdahale edemeyen Osmanlı Devleti, ancak Şam ve Mısır Valilerine Vehhabî meselesinden dolayı talimatlar yağdırmıştır. Ayrıca Akdeniz'in İngilizler tarafından tutularak Mısır'a saldırmak için hazırlanmaları, Osmanlı donanmasının Akdeniz'de dolaşamaması ve Mısır'la yalnızca kara yolu ile haberleşilebilmesi gibi nedenler Vehhabî sorununa ciddiye kazandırmıştır.

Vehhabîler Suud bin Abdülaziz liderliğinde Medine şehrini istila etmiş, evliya ve salih kimselerin kabirlerini ortadan kaldırmışlardır. Fakat Medine halkının ricası ile Hz. Peygamber (as)'ın kabri bu zarardan kurtulmuştur. Ancak Hz. Peygamber'in (as) kabri-i şerifinde yer alan inci ve cevher gibi kıymetli eşyalara el koyarak Deriyye'ye göndermişlerdir. Bunlarla da sınırlı kalmayan saygısızlık, hutbelerden Osmanlı padişahının adının çıkarılması ile devam etmiştir. Bu anlayışa göre, Vehhabî olmayanlar inançsız sayıldıkları için, Kâbe'yi ziyaretleri ve hacları engellenmiştir.

Bunların yanında Osmanlı Devleti'nin atadığı Mekke ve Medine kadılarını Vehhabî mezhepli kişilerle değiştirmişlerdir. Bu görevlileri, Medine muhafızını ve kutsal mekânların hizmetçileri olan askerleri, ellerine verdikleri bir mektupla İstanbul'a

¹³³ BOA., HAT., nr. 3840, BOA., HAT., nr. 3801-A, BOA., HAT., nr. 3767.

göndermişlerdir. Bu mektupla padişah Vehhabî mezhebine davet edilmiş, Kâbe'den başka bir türbe kabul etmemesi ve türbelerde kurban kesilmesi gibi bir şirke girmemesi istenmiştir.

Ayrıca hacıların, Şam valisi Abdullah Paşa'nın muhafazasında olarak Medine'yi ziyareti etmek istemesine Vehhabîler engel olmuştur. Haremeyn halkından bu durumu kabullenemeyen birçok kimse, İstanbul'a gelip durumun ağırlığını ifade etmelerine rağmen mesele pek de önemsenmemiştir. Hatta Şam'dan çıkan hac kafilesi içinde Valide Kethüdâsı Yusuf Ağa gibi büyük devlet adamları olmasına rağmen, Haremeyn halkının şikayetlerine kulak asmamışlar ve Vehhabîlerin yaptıkları herşeyi hafife almışlardır. Bundan dolayı Medine'ye çok yaklaşan hac kafilesi Vehhabî tehdidi karşısında Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edemeden Şam'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Yolda zahiresizlikten dolayı çok zahmetler çekilmiştir. En kötü sonuç ise bu kadar zamandan beri başa gelmeyen bir durumla karşı karşıya gelen İslam Milleti için hac yolu ilk defa kapanmıştır.¹³⁴

d- Balkanlarda Ayaklanmalar

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin uzun ve sıkıntılı bir zaman dilimi olmuştur. Bu yüzyıla damgasını vuran ve devlet açısından zararlı sonuçlar doğuran bir diğer sorun eşkiyalık hareketleridir. Balkanlardaki yerel eşraf ve ayanlardan Vidin'de ikamet eden Pasbanoğlu, Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. 22 Kasım 1797/2 Cemaziyelahir 1212 tarihli belgeye¹³⁵ göre, padişah III. Selim Pasbanoğlu ve onun gibileri *hıncır* ve *haşerât* ilan ederek Osmanlı sınır boylarının bu gibi heriflerden mutlak bir şekilde temizlenmesini emretmiştir. Yabancı devletlere, Osmanlı Devleti, -örneğin Vidin kalesi gibi- kendi kalelerini yıkıp mahvediyor dedirtmek istemeyen III. Selim, Niğbolu kalesi ve halkına yapılan eşkıya zulmüne de tahammül gösterememiştir. Bu nedenle, Sadrazama "*kethüdânı ve reisülkütabı alarak altıda Topkapı'ya gel*" diyen padişah, durumu kesinlikle çözmek istemektedir.

Bu sırada, Silistre valisi Osman Paşa 4000 askeriyle Rusçuk'ta Meşveret Meclisi'nin kararını beklemektedir. Öte yandan, Rusçuk ahalisi topladıkları 5000-6000 civarında asker ile eşkiyaların haddini bildirmek istemektedir. Ayrıca, Rumeli valisi Mustafa Paşa da verilecek her göreve hazır olduğunu İstanbul'a bildirmiştir. Bu durumda acil çözüm bekleyen Vidin ve Niğbolu meselesi için kesinlikle bir meşveret

¹³⁴ Cevdet, *Tarih*, Cilt: VIII., s. 123-124.

¹³⁵ BOA., *HAT*., nr. 12517.

akdi zorunlu olmuştur. Böylece padişah meclisin toplanmasını emretmiştir.¹³⁶ III. Selim'in de katıldığı meşverette, alınan karara göre sorunun çözüme kararlaştırılmıştır. Bu, padişahın kendi fikri yerinde meclisin kararına uyması açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır.

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti eşkiyalarla bu şekilde mücadele içindeyken, güvenliğini tehdit eden bir diğer iç sorun da Balkanlar'daki milliyetçi ayaklanmalardır. Bu tür bir başkaldırıya ilk önyak olanlar Sırp'lar'dır. Belgrad yeniçerilerinin halka kötü davranışları ve maddi çıkar sağlama girişimleri, Osmanlı Devleti'nin de yardımıyla Sırp milliyetçileri tarafından tasfiye edilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti ile Sırp'ların işbirliği çok sürmemiş, yerini sonu Sırbistan'ın özerkliğine (1829) kadar varacak bir ulusculuk mücadelesine bırakmıştır. 1808 yılında Baş Knez Kara Yorgi ve adamları tarafından başlatılan isyan hareketi Belgrad'ın istilasıyla son bulmuştur. Avrupa Devletleri'nin kendi sorunlarıyla boğuşmalarını fırsat bilen, Osmanlı Devleti 1813 yılında Sırp'lar'a karşı önlem alma girişiminde bulunmuştur. Sadrazam Hurşit Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Belgrad'ı yeniden ele geçirmiştir. Ancak zamanla bağımsızlık yolunda özellikle Ruslar'ın yardımını gören Sırp'lar, 1829 Edirne Antlaşması'yla istedikleri özerkliğe kavuşmuşlardır.¹³⁷

13 Mayıs 1801/29 Z 1215 tarihli III. Selim'in bir Hatt-ı Hümayûnuna¹³⁸ göre Sırp'ların isyanını bastırmak için Fransız elçisinin Dalmaçya Kıyıları'ndan Sırp'lar üzerine asker gönderme teklifi Meşveret Meclisi'nde görüşülmüştür. Meclise katılanların isimlerini ve ünvanlarını belgede geçen sırasıyla aşağıda daha iyi görebiliriz:

1- Sadrazam Kör-Yusuf Ziyaüddin Paşa¹³⁹

2- Kaymakam Paşa

3- Şıkk-ı Evvel (Birinci) Defterdârı

4- Şıkk-ı Sâni (İkinci) Defterdârı

5- Şıkk-ı Sâlis (Üçüncü) Defterdârı

6- Şıkk-ı Râbi' (Dördüncü) Defterdârı

¹³⁶ BOA., HAT., nr. 12477.

¹³⁷ Kemal Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Edit.: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt:1, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1994, s. 83; Akşin, *a.g.e.*, s. 101-102.

¹³⁸ BOA., HAT., nr. 14343.

¹³⁹ Danişmend, *a.g.e.*, s. 490.

7- İbrahim Nesim Efendi

8- Reşid Efendi

9- Vasfi Efendi

10- Kethüda Bey

11- Reisülküttab İngiliz Mahmud Raif Efendi¹⁴⁰

Meşveret öncesi, padişah alınacak tedbirin açık olduğunu ve ikili konuşmakla zaman kaybetmenin kötü sonuçlar doğuracağı yönünde meşveret üyelerini uyarmıştır. Ayrıca, Fransız askerinin Osmanlı topraklarına çıkması maddesi üzerinde konuşulmasından önce, Niş’e zahire ve asker ile takviyede bulunulmasını istemiştir. Bundan başka padişah III. Selim Bosna ve diğer sınır boylarından hücum ederek, köyleri ve kasabaları yağmalayan, istila eden Sırlar’a karşı memleketin her tarafına haberciler gönderilerek durumun ağırlığının anlatılması, Sırlı’nın Moskoflu bilinerek İslâm milletine olan ihanetine karşı bütün mirmiran ve sergerdegânın gazâ için teşvik, taltif ve cesaretlendirilmesini emretmiştir. Bunun yanında, Sofya’ya sancak-ı şerîf ile birlikte çok acele akçe gönderilmesini ve bu emanetin emniyetle yerine ulaştırılmasını istemiştir. Meşveretin nerede toplanacağı ve nasıl karar verileceği sadrazama havale edilmiştir.

Sadrazam, Meşveret Meclisi’nin Davutpaşa’daki çadırında toplanmasını istemiştir. Meşveretin en çetrefilli konusu, Fransızların Dalmaçya’dan Sırlı üzerine asker sevki teklifi olmuştur. Bu durum karşısında meclistekiler de kararsız kalmıştır. Çünkü Fransızların buraya asker sevkinden sonra ne yapacağı endişesi herkesi düşündürmüştür. Sadrazam Efendi bu meseleyi “*umûr-u külliyyeden*” ve “*ittifâk-ı ârâ-yı vükelâ-yı lazımeden*” kabul etmiştir. Bunun anlamı, Osmanlı Devleti’nin topraklarına yabancı asker kabulü büyük meselelerdendir ve aynı zamanda devlet adamlarının ortak kararı şarttır. Bu nedenle meclis, Sırlı’nın isyanını durdurmak için başka alternatifler aramıştır.

Bu doğrultuda ilk adım olarak, boğaz sahilini korumak için Keşan’da yerleştirilen Sirozlu İsmail Bey’in 10000’i aşkın askeri ile memleketi Sofya’ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Çünkü devlet tarafından Sofya’ya memur edilmese bile Sırp maddesini alet ederek memleketine gideceği meşveretin ortak kanaatidir. Zaten İsmail Bey’in askerleri süvari olduğu için boğaz ve deniz müdafaasından

¹⁴⁰ Danişmend, *a.g.e.*, s. 643.

anlamıyorlardı. Sonuç olarak, İstanbul Boğazı'nın boş bırakılması da uygun görülmediğinden Boğaz Seraskeri Mustafa Paşa ve Sirozî İsmail Bey'den boğaza 5000 asker bulmaları istenmiş, bunların komutasının Serasker Mustafa Paşa'da olduğu kendilerine bildirilmiştir.

Öte yandan bazı devlet adamları Sırp isyanının hakkından gelinememesi durumunda Fransız yardımına başvurulabileceğini ve geç kalınması durumunda bunun da fayda getirmeyeceğini ifade etmişlerdir. Ancak bazıları bu işin Fransızlar'a bırakılarak kesdirilip atılması fikrine karşı çıkmışlardır.

Bu hararetli tartışmalardan sonra Rumili Valisi, Bosna Valisi, Silistre Valisi, Sirozi İsmail Bey ve Niş'de bulunan Hurşid Paşa, bu konuda Devlet-i Osmanî'nin memurları olarak vazifelendirilmesine ve Fransız elçisinden alınacak sağlam bir sened ve taahhüdname ile de Fransızlarla ortak bir eylem planının uygulanabilirliğinde ortak fikre varmışlardır. Bu mesele Bosnalılar ve diğer sınır tebaasına, kâfirle cihad olarak gösterilip ganimet için Fransızlarla beraber savaşmaları temin edilebilirdi. Bu şekilde bir plan hazırlanmasının en önemli sebebi, Ordu-yu Hümâyûn hazinesinin savaş masraflarını karşılamakta yetersiz kalmasıdır. Ordu-yu Hümâyûn yola çıkıp Edirne'ye ulaştıktan sonra, gereken yerlere Fransızların da sınırdan Osmanlı topraklarına giriş yapacağı hakkında yazılar yazılmalıdır.

Osmanlı Devleti, bozulan güvenlik ve düzenini yeniden sağlamak için yerel ayan ve eşrâf ile uzlaşmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda yerel ayan ve eşrâf ile akd edilen Meşveret Meclisi¹⁴¹ ile meşhur Sened-i İttifâk imzalanmıştır. Ekim 1808 tarihinde Rumeli ayanları, Anadolu ayanlarından Cebbâr-zâde Süleyman Bey, Saruhan Mutasarrıfı Kara Osman-zâde Hacı Ömer Ağa, Kalyoncu Ağa ve Şile ayanı Ahmet Ağa, Çirmen Mutasarrıfı ve diğer ağa ve ayanlar ile devlet adamları, bürokratlar, şeyhülislam ve ocak ağalarının katılımıyla, bir meşveret meclisi toplanmıştır. Meşveretin amacı, bu yerel hanedanların din ve devlete olan bağlılığını yeniden tesis etmektir. Bu görüşmeden yedi maddelik bir uzlaşma metni ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Yeniçeri askerinin yanı sıra talimli ve yenilikleri izleyen Sekban Askeri Ocağı kurulması kararlaştırılmıştır. Öte yandan, yerel ayan ve eşrafın padişaha itaatinin şart koşulması yanında, bunlara bir nevi padişahın egemenliğini sınırlayan bir imtiyaz da verilmiştir. Padişah II. Mahmut'un bu belgeyi imza etmek zorunda kalması bunun bir göstergesidir.

¹⁴¹ Cevdet, *Tarih*, Cilt: IX, s. 5–12; Şanizade, *Tarih*, Cilt: I, s. 61–66.

e- Yeniçeri Ocağının Kaldırılması

Tarihimize “*Vak‘a-i Hayriye*” hayırlı, güzel olay diye geçen bu büyük olay yeniçerilerin sonu olmuştur. Rumların Mora’da isyanının bastırılmaması, askeri kanun, düzen ve itaatın kalmaması ve askerlikten başka her işin yapılması gibi özelliklerle niteleyebileceğimiz yeniçeri askerine karşı ilk hareket, Eşkinici askeri sınıfını kurmakla başlamıştır. Şeyhülislam konağında yapılan geniş katılımlı bir Meşveret Meclisi ile 18 Şevval 1241/25 Mayıs 1826 tarihinde ocak başı ve ağalarının da imzalarıyla bu yeni askeri yapı faaliyete geçmiştir.¹⁴²

Yeniçeri askerlerinin, Mısırlı bir komutanın bir yeniçeri askerini dövmesini bahane ederek isyan etmeleri ve Yeniçeri Ağası Celalettin Ağa’yı öldürmek istemeleri olayların başlangıcını oluşturmuştur. Bunun üzerine padişahın emriyle Sadrazam Benderli Mehmet Selim Sırrı, Topçu, Arabacı, Kalyoncu, Humbaracı, Lağımçı ocaklarının askerleri, Rumeli Sahilleri muhafızı Ağa Hüseyin, Anadolu Sahilleri Muhafızı Darendeli İzzet Mehmet Paşaların sekbanları ve Şeyhülislâmın davetiyle ulema ve medrese öğrencileri Sultan Ahmet Camisi’nde toplanmışlardır. 9 Zilkade 1241/15 Haziran 1826 tarihinde padişahın da bizzat katıldığı bir hareket ile yeniçeri ocağı ve askerleri ortadan kaldırılmıştır. İki gün sonra da Sultan Ahmet Camiisi’nde Vak‘anüvist Esad Efendi, Beylikçi Pertev Efendi’nin kaleme aldığı ferman suretini okumuş ve gelen imamlara da bir sureti dağıtılarak camilerde ilan etmeleri istenmiştir.¹⁴³

B- EKONOMİK VE MALÎ KONULAR

1787–1792 yılları arası Osmanlı Devleti Ruslar ve Avusturyalılar ile savaşta olmuş ve bu süreç devletin malî dengelerini alt üst etmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, yaşadığı para darlığını elindeki kıymetli madenlerden para kesmek ile gidermeye çalışmıştır. Devletin böyle bir işe girişmesinin nedeni fazla para elde ederek savaş masraflarını karşılamaya çalışmaya yönelikti.¹⁴⁴

Ayrıca Osmanlı Devleti, Timar Sistemi’nin bozulmasıyla sipahi askerleri sayısında sorun yaşıyordu. Asker beslemek için timara verilen devlet toprakları, dirlikler yöneticiler ve maiyetleri tarafından mülk ve arpalık haline getirilmiş ve böylece

¹⁴² Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 14- 15, 33–35.

¹⁴³ Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 91-92, 103-106; Akşin, *a.g.e.*, s. 108.

¹⁴⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996, s. 183.

Erbâb-ı Seyfe toprak kalmamıştı. Bundan dolayı timarlı sipahi asker sayısı ciddi oranda azalmıştır. Ancak merkezde ulûfeli asker sayısı artıyordu. Doğal olarak devletin, ulûfe yetiştirmek için yeni gelir kalemleri bulması gerekiyordu. Bu durumda devlet, timarların boşa çıkanlarını mukataat-ı mîrîye şekline çeviriyordu. Hatta 1787–1792 seferinde cepheden kaçan Anadolu timarlılarının timarları, cezaen yeni oluşturulmaya başlanan İrâd-ı Cedîd Hazinesi’ne kaydedildi. Ayrıca 1792 tarihinde geliri on keseden fazla olan bütün mahlûl mukataaların iltizam usûliyle hazine tarafından işletilmesine karar verilmiştir.

Bu açıdan incelenen dönem içinde öncelikli olarak madeni para, zahîre ve fırıncılar konusu ile tahrirler üzerinde bulduğumuz belgeleri değerlendirerek Osmanlı Devleti’nin malî alanda çektiği sıkıntıları tesbit etmeye çalışacağız.

a- Orduya Akçe Temini

Padişah I. Abdülhamid dönemine ait 16 Ocak 1789/18 Rebiülahir 1203 tarihli bir Hatt-ı Hümayûn¹⁴⁵ akçe temini için yapılan bir Meşveret Meclisi’ni gösterir. Bu duruma bir çözüm bulmak için bir araya gelen meşveret üyeleri, Şeyhülislâm Mehmet Kâmil Efendi’nin¹⁴⁶ konağında toplanmışlardır. Meclise katılan devlet adamlarını şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Kaymakam Paşa**
- 2- Kapudan Cezayirli Gazi Hasan Paşa¹⁴⁷**
- 3- Şeyhülislâm Mehmet Kâmil Efendi**
- 4- Sadr-ı Rum Derviş Efendi**
- 5- Sadr-ı Anadolu Âşır Efendi**
- 5- Sadr-ı Rum Sâbık Tevfik Efendi**
- 6- Hamidi-zade Efendi**
- 7- Veli Efendi zade Efendi**
- 8- Ricâl-ı Devlet-i Aliyyeden Defterdar Süleyman Raşid Efendi¹⁴⁸**
- 9- Kethüda Efendi**
- 10- Çelebi Efendi**
- 11- Çavuşbaşı Ağa**

¹⁴⁵ BOA., *HAT.*, nr. 955-A, BOA., *HAT.*, nr. 955-C.

¹⁴⁶ Danişmend, *a.g.e.*, s. 544.

¹⁴⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 583.

¹⁴⁸ Danişmend, *a.g.e.*, s. 618.

12- Tersane Emini Hacı Selim Ağa

13- Darphâne Nazırı Yusuf Ağa

14- Anadolu Muhasebecisi Mehmet Efendi

Meşverette Meclisi'nde ilk önce sadrazamın ocak ağalarıyla savaş meydanında yaptıkları meşverette aldıkları kararlar okunmuştur. Buna göre hem kara hem de deniz kuvvetlerinin takviyesi için 15000 kese akçeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Birçok mecliste söylenildiği gibi, bu meşverette de herkesten hatırına geleni gizlememesi ve ifade etmesi istenmiştir. Durumun ciddiyetini öğrenen meşveret üyeleri bir miktar sessiz kalıp konu üzerinde düşünmüşlerdir.

Ardından savaşın ekonomik boyutunu karşılamak için bazı alternatifler ortaya sürülmeye başlanmıştır. Bunlardan ilki devlete ödemesi gecikmiş vergilerin bir an önce tahsiliydi ama bu konuda görevli memurların hesapları zamanında ve dikkatli tutmadıkları ortaya çıkınca bunların cezalandırılmasına karar verildi. Bundan bir fayda gelmeyeceği anlaşıncı, ikinci bir alternatif olan ve Malikâne usulüyle peşin satılan mukataalardan ve esham sahiplerinden, cebelû bedeli tahsiline gidilerek cepheye para gönderilmesi ileri sürülmüştür. Hatta üçüncü bir girişim olarak da Bursalı zenginlerden ve İstanbullu sarraflardan borç veya yardım adı altında toplanan paralarla durumun idare edilmeye çalışılması ifade edilmiştir. Ancak buralardan elde edilecek gelirin toplanması hem zaman alacaktır hem de hesaplanan yekünü tutmayacaktır.

Bu olumsuzlukları gören ve acil para temin etmenin yollarını arayan meşveret erkânı, en kolay yolu halktan Darphâne'ye gümüş ve altın toplayarak yeni madeni paralar kesme olacağına karar kılmıştır. Bu doğrultuda emir, Hatt-ı Hümayun çıkarılarak, halkın elinde bulunan değerli madeni eşyalarını devletin belirlediği bir bedelle hazineye satmaları şart koşulmuştur. Buna göre, Darphâne bir *miskal* altını, altı guruş otuz paradan, bir *dirhem* gümüşü de on paradan satın alacaktır. Böylece elde edilen değerli madeni eşyalar ile darphane, *cedid ikilik* denilen ve değeri iki guruşa yani seksen paraya eş yeni gümüş sikkeler kesmiştir.¹⁴⁹ Ancak, bu bile durumu düzeltmeye yetmemiştir.

Nisan 1789'da III. Selim tahta oturduğunda darphânede sadece 2000 kese akçe vardı. Bu arada halk arasında yeni gümüş para kesilmesi ile ilgili olarak dedikodular eksik olmamıştır. Bu nedenden kesilen yeni paralar üzerinde şüpheler uyandırılarak,

¹⁴⁹ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi(XVIII. yy.'dan Tanzimat'a Malî Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 99.

altının darphânece alım-satımına darbe vurulmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine toplanan bir Meşveret Meclisi, darphâne nazırına gümüş ve altından birer örnek gönderilmesiyle işin doğrusunun tatbik edildiğini göstermiştir. Padişah bu gibi konularda dikkat edilmesini ve halkın kafasındaki şüphelerin silinmesi istemiştir.¹⁵⁰

Yine 1789 tarihli bir Hatt-ı Hümayûn'a¹⁵¹ baktığımızda, Meşveret Meclisi'nin, daha önce Topkapı Sarayı'nda yapılan meşverette, Osmanlı Devleti'nin savaş masraflarını finanse etmek için gümüş toplama yolunu tercih ettiği söylenmektedir. Gümüş kullanımının alanı konusunda meşveretlerden bir sonuç çıkmaması üzerine, padişah durumun şeyhüislâma danışılmasını istemiştir. Şeyhüislâm bu meselede son sözünü söylemiş ve kadınların zineti dışında, gümüşün değişik şekillerde kapkacak olarak her türlü kullanımının şariatca caiz olmadığını belirtmiştir. Ayrıca halktan gümüş toplanması ve nasıl toplanacağı büyük bir mesele olduğu için hakkında bir karara varılamamış ve büyük bir mecliste görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine, padişahın uygun bulduğu isimlerle meşveret için, şeyhüislâm efendi'nin konağı seçilmiştir.

Örneklere bakacak olursak, padişahlar akçe müzakeresi için umumî meşveretler yapılmasını istemişlerdir. Bu konuda 1789/1203 tarihli I. Abdülhamid'e ait bir Hatt-ı Hümayûn'a¹⁵² göre, padişah kendi huzurunda bir Meşveret Meclisi yapılmasını emretmiştir. Ancak padişah bu defa geleneğe aykırı olarak, meşveretin hangi gün yapılacağı ve kimlerin davet edileceği hususlarında öncelikli olarak şeyhüislâma sorulup cevap alındıktan sonra kendisine arz edilmesi söylemiştir. Kaymakam Paşa da bu işin takipçisi seçilmiştir.

Bu konuda bir başka örneğimiz 24 Ağustos 1789 tarihli Hatt-ı Hümayûn'un verdiği bilgidir. Meşveret Meclisi'nin en önemli gündem maddesi, yine sefer için akçe bulunmasıydı. Çünkü hem kış hem de baharda ordunun zahîre, mühimmat, mîrî asker ve donanma harcaması otuzbin kese olarak hesaplandı. Buna karşılık ne Hazine-i Âmire de ne de darphâne yeterli para yoktu. Hazine-i Âmire, savaş giderlerini karşılamak amacıyla para varsa kullanılırdı. Eğer burada para yoksa darphane sermayesi devreye girerdi.¹⁵³

¹⁵⁰ BOA., *HAT.*, nr. 25700.

¹⁵¹ BOA., *HAT.*, nr. 9126.

¹⁵² BOA., *HAT.*, nr. 789.

¹⁵³ Cezar, *a.g.e.*, s. 99.

Bu tür meşveretlerde alışlagelindiği gibi, çözüm için bir takım yollar üzerinde epeyce konuşulmuştur. Bunlar yabancı devletlerden akçe borçlanması, reayadan senede iki defa cizye tahsil edilmesi, Halep, Şam, Bağdat ve Bursa tüccarlarından veya İstanbul'daki sarraflardan borç alınması, İstanbul'da ocak başına veya dükkân başına bir miktar akçe alınması ve Felemenk ve İspanya Devletleri'nden borç istenilmesiydi. Bu her iki devletten de bu konuda fayda sağlanamamıştır.¹⁵⁴

Öte yandan, senede birden fazla cizye tahsili şeriatı aykırıdır. Sadece mukata'at ve eshâma uygulanan cebelu bedeliyesi ve halktan ihtiyacından fazla olan gümüşün dirhemini on paraya Darphâne-i Âmire'ye alma uygulaması durumu biraz olsun idare eder. Ancak, Cebelu miktarının üçte birinin mukata'a sahiplerinde kalması ve Yahudi Milleti'nden istenen gümüşün çoğunluğunun onlarda kalıp tahsil olunamaması başka bir çare arayışını gerekli kılmıştır.

Sefer masraflarını temin etmek isteyen devlet meclisi, gümüş kullanımının kapsamı daha da genişletilerek yasaklanmasını bir başka önemli seçenek olarak görmüştür. Buna göre, kılınç ve silahlarda kullanılan, yazıcıların kullandığı ve kadınların zinet eşyası olarak kullandığı gümüşlerin dışında, gümüş eşya kullanımı ve gümüş eşya ihracının yasaklanmasına karar verilmiştir. Gümüş ihracı sadece padişaha serbest bırakılacaktı. Bu yasak uygulandığı takdirde, herkes kullanamadığı gümüşü mecburen dirhemi on paradan darphaneye satacaktı. Böylece kesilecek yeni paralarla sefer masrafları karşılanmış olacaktı.

Bu yasağı kolay hale sokmanın şekli ise, başta padişahın ve diğer devlet adamlarının bu konuda öncülük etmesiyle mümkün olabilirdi. Bu nedenle Padişah III. Selim sarayın içinde ve dışında ne kadar gümüş varsa ortaya çıkarmış ve hazineye vermiştir. Bundan başka, önceki padişahın hanımlarıda gümüşlerini darphaneye vermişlerdir. Bu durumu gören vezirler, ulema ve ricâl-i devlet kendilerinde olanları gizlememişlerdir.

Bu konuda, tarih itibarıyla daha önce fakat konuyla alakalı olması bakımından burada ifade edeceğimiz ve Osmanlı Devlet adamlarının gösterdiği takdire değer bir fedakarlık örneğinden de söz etmeden geçemeyiz. 4 Ocak 1789 tarihli I. Abdülhamid'e ait bir Hatt-ı Hümayûn padişahın huzurunda gerçekleşen bir Meşveret Meclisi ile ilgilidir.

¹⁵⁴ Cevdet, *Tarih*, Cilt: IV, s. 295–296.

Meşveretin gündem konusu, sefer için akçe sağlanmasıdır. Bu nedenle herkesden gücü yetecek derecede yardım olunduğunda, işe yarar bir durum ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. Bunun örneklerinin geçmişte olduğundan söz edilirken, Reis Efendi 15000 kuruş, Tersane Emini Ağa 25000 kuruş, Kethüdâ 25000 kuruş, Darphâne Nâzırı 25000 kuruş, Haremeyn Muhasebecisi Mehmed Efendi 10000 kuruş, Defterdar Efendi ve Mektûbî İbrahim Efendi güçleri yettiği kadar vereceklerini ve bundan gurur duyacaklarını söylemişlerdir.

Ayrıca bir ortak karar alarak, herkesi bu işde beraber görmek istemişlerdir. Bununla birlikte ordunun başında giden sadrazama da bir hisse belirlemenin gerekliliğinde karar kılmışlardır. Bu konuda herkesi ortak etmek için yapılacak bir Meşveret Meclisi'nden önce, şeyhülislâm ve birkaç devlet görevlisi ile bir meclis-i has yapılması uygun görülmüştür. Padişah huzurunda yapılacak meclis-i has ile meclis-i umumînin konuları belirlenirdi.

Bu doğrultuda hem Babiâli'de hem de sadrazam tarafından Ordu-yu Hümâyûn'da yapılan Meşveret Meclisileri'nde¹⁵⁵ herkesten bir senelik gelirlerini rızayla vermeleri istenmiştir. Yine önde gelen devlet adamları ve diğer görevlilerin ellerinde ne kadar gümüş var ise Darphâne'ye teslim etmeleri istenmiştir. Ayrıca kadiaskerlerden Tefvik Efendi ve bir kısım yüksek dereceli ulemâ birer senelik arpalıklarını sefer için vermişlerdir.

Zaten halk böyle bir öncülüğü görmediği zaman durumdan şikâyeteye başlamıştır. Örneğin sonraki dönemlerde bile aynı şikâyetlerin devamını göstermesi açısından, II. Mahmut'un bir Meşveret Meclisi'nde orduya para ihtiyacı için bir senelik faizlerin hemen tahsil edilmesini istemesi¹⁵⁶ halk arasında hem dedikodulara hem de nefrete neden olmuştur. Sonuç olarak padişah bu işten vazgeçmiştir.¹⁵⁷

Devlet erkânının bu tür fedekarlıklarda bulunduğunu gören halk gönüllü olarak bu işe katılmıştır. Bu iş için ilk olarak şeyhülislam hazretlerinden gümüş kullanımının şer'an caiz olmadığına ve kimlerin kullanabileceğine dair bir fetva alınmıştır. Ardından alınan karar padişah fermanıyla İstanbul ve taşralara gönderilmiştir. Zengin fakir

¹⁵⁵ BOA., *HAT.*, nr. 759.

¹⁵⁶ BOA., *HAT.*, nr. 51054.

¹⁵⁷ BOA., *HAT.*, nr. 51187.

herkes bu konuda eşit kabul edilmiştir. Bu girişimden geri kalınacaksa en başından işe başlamamanın daha iyi olacağına inanılmıştır. Böylece meclise son verilmiştir.¹⁵⁸

7 Ağustos 1793/29 Z 1207 tarihli Hatt-ı Hümayûn'a¹⁵⁹ göre, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin Meşveret Meclisi kararıyla belirlenen gelir kalemlerini görüyoruz. Bilindiği üzere bu yeni hazine III. Selim'in *Nizâm-ı Cedit* adı altında başlattığı reformların kaynağı olmuştur.¹⁶⁰ İrâd-ı Cedit hazinesi, Tersâne-i Âmire, Lağımçı ve Humbaracı Ocakları'nın kışla askerleri ile Levend Çiftliği'nde sayısı arttırılacak talimli asker giderleri, kalyon inşası ve sefer ihtiyaçlarının temini gibi masrafları karşılamakta devletin acizliği görülmesi üzerine kurulmuştur.

Kapuda yani Bâb-ı Âlî'de yapılan Meşveret Meclisi'nde görüşülen konu, devletin gelirlerinin giderlerini karşılamaması durumunda neye başvurulacağı olmuştur. Padişah alınan kararın tam da aklından geçen şekilde alındığını ve buna göre hareket edilmesini emretmiştir. Buna göre, yeni hazinenin gelir kalemleri zecriye, penbe ve gümrük gelirleri ve mukataa ile kiralanmış ve faizleri on keseden fazla olan Haremeyn ve Mirî topraklarından mahlûl kalanlardır. Bu gelirler beş altı seneye kadar mukata'aların muacceleleri yani peşinatları kadar bir artı gelir sağlayarak Hazine-i Âmire'nin günlük masraflarına denk gelecektir.

Devlet adamlarına düşen görev ise devlete sahip çıkmaktır. Çünkü devlet nizâm içindir. Devletin düzeni ise masrafa ve bu dahi gelire bakmaktadır. Belgede geçen bu cümlelerden, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki devlet felsefesinin XIX. yüzyılın başlarında değişmeden hala sürdüğünü göstermektedir. Bu doğrultuda meşveretten devlet adamlarından faizi on keseden az olan mukata'alardan vârisiz kalanları peşin almaları istenmiştir.

Bu konuda verebileceğimiz son örnek 25 Ocak 1811/29 Z 1225 tarihli Hatt-ı Hümayûn'dur. Meşveretin konusu ordu için akçe bulunmasıdır. Bunun için toplanan meşveret meclisi Arnavutluk ve Şam'da bulunan bir kısım mukataaların satılmasına karar vermiştir. Diğer taraftan müteferrika ve çavuş gediklerinin 400 iken iki katına çıkarılmasıyla elde edilecek gelir üzerinde konuşulmuş ama II. Mahmut bu miktarı fazla bulmuştur. Ayrıca, bir başka gelir kaynağı olması açısından, Yapağı resmi konulmasını

¹⁵⁸ BOA., *HAT.*, nr. 8353.

¹⁵⁹ BOA., *HAT.*, nr. 15338.

¹⁶⁰ Karal, *a.g.e.*, s. 70.

şer‘i gören meşveret üyelerine karşı, padişah şer‘i belge istediğini ve bu gelmediği sürece Hatt-ı Hümayûn vermeyeceğini ifade etmiştir.¹⁶¹

b- Madeni Para, Zahire ve Fırıncılar Konusu

Bundan başka, 1802 veya 1803/1217 tarihli bir Hatt-ı Hümayûn’a¹⁶² göre Meclis-i Has’ın toplandığı ama karar veremediği için şeyhülslâm efendinin hanesinde bir genel Meşveret Meclisi yapılmasına karar verilmiştir. Madeni para değerlerindeki dalgalanmanın zengin fakir herkese zararı dokunan bir şekle girmesi umumî bir meşveret toplantısını gerekli kılmıştır. Meşverette altın-gümüş fiyatları, zahire ve fırıncılarla ilgili konular vardır. Madeni para fiyatlarıyla ilgili olarak piyasadaki altın fiyatları Darphâne ve Hazine-i Âmirenin belirlediği değerden on para daha zamlıdır.

Bu konuda padişah her devletin ülkesindeki para değerini belirlerken Osmanlı Devleti’nin bunu kontrol edememesini bir anlam verememiştir. Ona göre bu konuda defterdarların değerinin üstünde bir fiyatla yabancı altınını almalarıyla devleti zarara uğrattıklarını ifade etmiştir. Meclisi bu konuda kalıcı bir çözüm bulamamakla suçlayan padişah çözüm noktasında yetersiz kalan devlet adamlarından hali hazırdaki durumun dengede tutularak daha fazla fiyat artışına engel olmalarını emretmiştir.

9 Eylül 1809/29 Z 1225 tarihli II. Mahmut’a ait bir Hatt-ı Hümayûn’a göre¹⁶³ devlet idarecilerinin bu dönemde karşılaştığı en büyük sorun *Rub’aya* (çeyrek altın), *Zer-i Mahbûb* (altın para), *Yalduz* ve *Macar* altınlarının fiyatlarında yaşanan dalgalanmalardı. Bu duruma ciddi çare arayan padişah vezirleri, kadiaskerleri, ulemâyı, devlet adamlarının görevde olan ve emekli olanlarını ve dini konularda uzman herkesi şeyhülslâmın hanesinde akd edilecek bir Meşveret Meclisi’nde toplamıştır. Meşveret Meclisi’nde belirlenen kararlar ve şeyhülslâmdan alınan fetvâlarla altının fiyatı devletce belirli bir fiyatta tutulmaya çalışılırken esnaf zam ile fiyatı arttırmaktadır. Bu nedenle İstanbul’dan taşraya inildikçe paranın değerinde değişiklik söz konusu olmaktadır.

Herkesin bu konuda çözüm önerilerini rapor haline getirerek kendine sunmalarını isteyen padişaha göre, çekilen eziyet ve sıkıntıların nedeni Allah’ın emirlerine itaat etmemektir. Ayrıca, padişah meclise garanti vererek meşveretin verdiği kararı başı üstüne kabul edeceğini ifade etmiştir.

¹⁶¹ BOA., *HAT.*, nr. 26494.

¹⁶² BOA., *HAT.*, nr. 4520.

¹⁶³ BOA., *HAT.*, nr. 29845.

Öte yandan, 25 Ocak 1811/29 Z 1225 tarihli bir başka belgeye¹⁶⁴ göre de zahirede meydana gelen fiyat artışları ekmek fiyatını arttırmıştır. Devlet iskelelerden zamlı fiyatla zahire alan fırıncı esnafının zarar etmemesi için kilesi (ölçeği) 124 paraya zahire verir. Bu fiyatla devlet her kilede 14 para zarar eder. Bu durum furuncuları zarardan kurtarmaz. Bunun üzerine 110 dirhemi iki paraya satılan ekmeğin gramı 100 dirheme düşürülerek iki paradan satılması umûmî meşverette kararlaştırılır. Bu durum karşısında padişah ekmeğin kalitesi ve fiyatı ile ilgili memnuniyetsizliğini ifade ederek duruma bir çözüm bulunmasını istemiştir.

4 Ağustos 1826/29 Z 1241 tarihli Hâtt-ı Hümayûn'a¹⁶⁵ bakacak olursak, Osmanlı Devleti'nin bir çok şehrinde madeni paralarda fiyat farklılıklarının devam etmesi devletin önemli bir sorunudur. Bu duruma aradan yıllar geçmesine rağmen kesin bir çözüm bulunamamıştır. Bu nedenle, Padişah II. Mahmut Hasekiyân memurlarını Anadolu, Rumeli ve Arabistan bölgelerine fiyat farklılıklarını araştırmaları için göndermiştir. İstanbul'a geri dönen memurlar bazı yerlerde fiyat dengesine dikkat edildiğini bazı bölgelerde ise komutanlar da dâhil, bu emre uygun hareket olunmadığını ve kendileri bu işin içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak Hasekiyânlar bu durumu kaleme almışlar ve bununla ilgili meşveretler yapılmıştır.

İstanbul'un zahîre ihtiyacının giderilmesi meclisin bir diğer önemli gündem maddesidir. Bu konuda zaman kaybına uğramayarak, mevsim noktasında da geç kalınmadan bir an önce Akdeniz sahillerinden ve diğer yerlerden zahîrenin karşılanması lüzumu göz önüne alınmış ve bu işle vazifeli memurlar tayin edilmesi emredilmiştir. Devlet anbarlarında yeterince zahire olmaması nedeniyle Mirahur-ı Sâni Bekir Bey bu iş için Tekfur Dağı'na gönderilmiştir.

Ayrıca fırıncı esnafı için bazı düzenlemelere gidilerek yeni fırınların kapatılması kararlaştırılmıştır. Padişah, babası I. Abdülhamid döneminde beş altı ekmek fırını açıldığını fakat sonraları ise sayıca bunların çoğaldığını ifade etmektedir. Kapatılan fırınların dışında kalan fırınlar, zahireyi etraftan değil devletten alacaklardır.¹⁶⁶ Ayrıca, fırınlar üzerinde denetimler arttırılarak ekmeklerin pişkin ve gramının tam olmasına

¹⁶⁴ BOA., HAT., nr. 30471.

¹⁶⁵ BOA., HAT., nr. 27664.

¹⁶⁶ BOA., HAT., nr. 29845.

bakılmıştır. Padişah bu konuda düzgün iş yapmayanların idamla cezalandırılacağı söylemektedir.¹⁶⁷

c- Tahrirler

Bu bağlamda ele alınacak bir diğer konu, devletin malî uygulamalarının Meşveret Meclisi'nin bir diğer oturum konusu olmasıdır. 20 Eylül 1789/29 Z 1203 tarihli belgede¹⁶⁸ padişah huzurunda yapılan mecliste konuşulan konulardan birisi zulümlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu kabilden olarak eyalet ve vilâyetlerdeki has topraklar vezirler ve mirmirana verilirken, malikâne usulü muaccele olarak başkalarına verilmiştir. Bunun üzerine defterdâr efendi görevlendirilerek İstanbul'da kayıtları olanların incelenmesi istenmiştir. İstanbul'daki kayıtları Erzurum valileri üzerinde görülen Erzurum'un Hınıs ve Tekman mukataaları ile kaydı Ordu-yu Hümâyûn'da olan Gülek mukataası, baş muhasebecinin derkenarına göre başkalarına verilmiştir. Bu durumu düzeltmesi için kaymakam paşanın sadrazam ile haberleşerek meseleyi devlet lehine düzene koyması talep edilmiştir.

Bundan başka, 10 Haziran 1831/29 Z 1246 tarihli belgede¹⁶⁹, Anadolu ve Rumeli'de yapılacak tahrîr için, tayin edilecek mübâşirler ve alacakları ücretle ilgili Meşveret Meclisi yapılır. Bu meşverete tahriri yapılması gerekli olan eyalet ve vilayetlerin mübâşirleri defterleriyle birlikte sadrazamın huzurunda yapılan meclise katılmışlardır. Bundan sonra hem defter kayıtları hem de alınan sonuçlar padişaha arz edilecekti. Bu konuda Rumeli Defterleri'ni inceleyen padişah mübâşirler içinde ulemadan az kişi görür ve gönderdiği bir pusula ile durumun düzeltilmesini istemiştir. Pusulayı inceleyen sadrazam, çıkarılacak ve ilave edilecek olanları belirledikten sonra onu tekrar padişaha havale edecekti.

Ayrıca padişah Anadolu Defterleri'nin birleştirilip tek bir defter haline getirilmesini ve bir kopyasının kendisinde kalmasını uygun görmüştür. Bundan başka mübâşirlere verilecek ücret için 2432 kese belirlenirken, bazı yerlerin birleştirilmesi ve bazı mahallerde tahriri yapacak kişilerin oralardan belirlenmesi, Darphâne'den ayrılan miktarı 2243 keseye düşürmüştür. Bu da 1918 kuruşluk bir masraftan devleti kurtarmıştır. Ayrıca İstanbul kalemi diye anılan Silivri, Terkos, Midye ve Çekmecelerin (Büyük ve Küçük) tahrir işlemi Baruthâne-i Âmire Nâzırı Said Efendi'ye verilmiştir.

¹⁶⁷ BOA., HAT., nr. 27779.

¹⁶⁸ BOA., HAT., nr. 15402.

¹⁶⁹ BOA., HAT., nr. 19184.

Yine aynı tarihli ve aynı konunun görüşüldüğü bir diğer Meşveret Meclisi'nde, Anadolu Defterleri'nden de uygun olmayan mübaşirler çıkarılmış ve yenileri eklenmiştir. Ayrıca, Anadolu'da yapılacak tahririn Sivas ve Konya'dan öteye geçmemesi istenmiştir. Karaman Eyaleti'ne memur olan Nazif Bey ve diğerlerinden, reaya içerisinde cizye verenlerin 'ala (yüksek), vasat (orta) ve edna (en düşük) olanlara dikkat etmeleri ve durumlarında değişiklik veya yanlış yapılan varsa düzeltilmesi istenmiştir. Bundan başka Anadolu mübâşirlerinin de ücretleri Darphâne'den karşılanacaktır.¹⁷⁰

C- DİPLOMATİK KONULAR

Bu konuda incelediğimiz bir belge örneği¹⁷¹, Eylül 1789/ 1203 Z tarihine aittir. Meşveret Meclisi Leh maddesi için toplanmıştı. Toplantı gününün ve yerinin padişaha danışılmasının ardından şeyhülislâm efendinin konağında meşveret yapılması uygun görülmüştür. Konuyla ilgili belgede herhangi bir bilgi geçmemektedir.

Osmanlı Devleti ile Avusturya Devleti arasında uzunca bir süre devam eden meclis-i mükâlemeler sonucunda imzalan Zıştovi Antlaşması, Meşveret Meclisi'nin bir diğer konusu olmuştur. Bu mükâlemelerden bir tanesi Cevdet Tarihi'nde resmedilir. Meclisin toplanma tarihi 30 Aralık 1790/23 Rebiülahir 1205' dir.¹⁷²

Şevval 1205/ 1791 Temmuz tarihli belgede¹⁷³ sadrazam hazretleri Zıştovi Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin Nemçeli'ye takınacağı tutumu padişahdan sormuştur. Çünkü Zıştovi'de bulunan Osmanlı elçileri yapılan görüşmeler sonucunda Avusturya Devleti'nin istek ve iddialarından geri dönmediğini ve antlaşma gününün tarihine çok az bir zaman kaldığı haberini göndermişlerdir. Bunun üzerine padişah da erbab-ı şûrâ kullarının yapacakları Meşveret Meclisi sonucunda ortaya çıkacak olan ortak kararı beklediğini ifade etmiştir. Ardından alınacak karar Osmanlı Murahhasları'na ivedilikle bildirilecektir.

Avusturyalılar'ı Osmanlı Devleti ile barışa zorlayan asıl neden, Osmanlı-Prusya ittifakıdır. Ancak her iki devletin de barışın imzalanacağı yer konusunda uzlaşma sağlayamadığı görülmüştür. Antlaşmadan yana tutum sergileyen Osmanlı Devleti her iki devletin rıza göstereceği tarafsız bir yer seçimi için Tuna sahilleri ile Bükreş

¹⁷⁰ BOA., *HAT*., nr. 19185.

¹⁷¹ BOA., *HAT*., nr. 8852.

¹⁷² Cevdet, *Tarih*, Cilt: V, s. 371.

¹⁷³ BOA., *HAT*., nr. 15668-A, Cevdet, *Tarih*, Cilt V, s. 167.

arasında bir yer önermiştir.¹⁷⁴ Böylece Avusturya Devleti ile Osmanlı Devleti arasında savaşı bitiren antlaşma Zıstovi kasabasında imzalanmıştır (4 Ağustos 1791).¹⁷⁵ Cevdet Tarihi antlaşma tarihini 12 Ağustos 1791/12 Z 1205 olarak verir.¹⁷⁶

Dış ilişkiler de meşveretin meclisinin gündemi içerisinde yer alır. 14 Haziran 1798 /29 Z 1212 tarihli Hatt-ı Hümayûn'a baktığımızda Rusya ve Avusturya Devletleri'ne Eflak ve Boğdan'da konsolosluk açabilmeleri için Osmanlı Devleti tarafından verilen berattan dolayı, Fransa da konsolos tayin etmek için berat ister. Erbâb-ı Şûrâ kullarıyla yapılan Meşveret Meclisi konsolosluk beratının verilmesini uygun bulmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, Fransa gibi bir müttefikini bu nedenlerle küstürmek istememiştir. Bu nedenle Padişah III. Selim'de bu konuda herhangi bir itirazda bulunmamıştır.¹⁷⁷

Son olarak Padişah II. Mahmut bir Hatt-ı Hümayûn'unda¹⁷⁸ Rusya ve Fransa Devletleri'ne güven olmayacağı gibi, İran'a güvenilmemesi konusunda kaymakam paşayı uyarmıştır. İran sınırında tedbirler alınmasını isteyen padişah Urfa'da bulunan Behram Paşa'dan Bağdad'a asker sevketmesini ve devamlı takviyede bulunmasını istemiştir. Padişah İran konusunda fikrini böyle ifade ederken aynı zamanda kaymakam paşadan da Bâbiâlî bürokrasi olan kethüdâ, reisülküttab ve çavuşbaşı ile daha güzel ve iyi bir yol bulunması için meşveret edilmesini istemiştir.

D- TAYİN VE AZİLLER

Meşveret Meclisi'nde görüşülen konular içinde diğer gündem konularıyla kıyas edildiğinde daha az öneme sahip olan tayinler veya azillerin, tertip edilen Meşveret Meclisleri'nde görüşüldüğü vakidir. Böyle küçük meselelerin meşveretin gündemine alınması, meşveretin kurumlaşmada aldığı mesafeyi daha iyi anlaşılır bir hale getirir. Örneklerin az olması bunların dışında örnekler olmadığını göstermiyor. Biz sadece burada verdiğimiz birkaç örnekle bu konuda birçok meseleye işaret ediyoruz.

Bu konuda incelediğimiz ilk örnek 20 Eylül 1789/29 Z 1203 tarihli Hatt-ı Hümayûn'dur¹⁷⁹. Padişah III. Selim'in kaleme aldığı bu Hatt-ı Hümayûn'a göre, akd edilen Meşveret Meclisi ile Kırım Hanlığına Baht Giray Sultan uygun görülmüştür.

¹⁷⁴ BOA., *HAT*., nr. 9166.

¹⁷⁵ Beydilli, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁷⁶ Cevdet, *Tarih*, Cilt: V, s. 315–324.

¹⁷⁷ BOA., *HAT*., nr. 7137.

¹⁷⁸ BOA., *HAT*., nr. 25796.

¹⁷⁹ BOA., *HAT*., nr. 1044

Bundan başka, Özi Kalesi'ne yardım için görevlendirilen Baht Giray Han'a yine Meşveret Meclisi kararı ile Ordu-yu Hümâyûn'dan teşrifât ve beratının gönderilmesi görevi sadrazama verilmiştir.

İkinci olarak 9 Eylül 1790/29 Z 1204 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'un¹⁸⁰ verdiği bilgilere göre de meşveret meclisi Topkapı'da yapılmıştır. Meclisin gündem maddesi Kuban seraskeri olan Battal Paşa'nın Trabzon Eyaleti'nin kendisine verilmesi isteğidir. Yapılan görüşmeler sonucunda Trabzon Eyaleti'nin Battal Paşa'ya verilmemesi halinde bunu bahane ederek bir iş görmeyeceği ifade edilmiştir. Öte yandan hala Trabzon valisi olan devlete yararlı olan bir kişidir. Bundan dolayı devlet Abdullah Paşa'yı da gücendirmek istemez. Bu arada Erzurum Eyaleti'nde bitmeyen karışıklıkları Ahmed Paşa düzeltmede başarısızdır. Bunu göz önünde bulunduran meşveret meclisi Ahmed Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasına, Trabzon Eyaleti'nin Battal Paşa'ya ve Erzurum Eyaleti'nin de Abdullah Paşa'ya verilmesine karar verir. Meşveretten çıkan karara uyan padişah meclisin kararına göre hareket edilmesini istemiştir.

Üçüncü olarak 7 Ağustos 1793/29 Z 1207 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'una¹⁸¹ baktığımızda meşveret Reşid Mustafa Efendi'ye verilen Topçular Nezâreti Nâzırlığı ve Şikk-ı Sânilîği hakkındadır. Başlangıçta Humbaracı, Lağımcı, Tophane ve Levend Çiftliği askerleri ve nezâretlerinin idaresi Reşid Mustafa Efendi'ye verilmesi uygun görülmüştür. Zaman içerisinde askerin artması idareyi zorlaştırmış ve Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'nın Topcu Ocağı'ndan ayrılması kararlaştırılarak Reşid Mustafa Efendi'nin idaresinde olması istenmiştir. Ayrıca şeyhülislâm efendinin konağında toplanan, ulema ve erbâb-ı şûrâdan oluşan meşveret heyeti yeni Topçu Ocağı kanununu hazırlamıştır. Padişah III. Selim bu düzenlemeye göre Reşid Mustafa'ya nâzırlık verilmesini ve üniformasının giydirilmesini istemiştir. Bundan başka padişah hazırlanan kanuna ilave katkıda bulunmuştur. Nezârette karakollukçu olanların askere benzemesini istemeyen padişah, onların kisve ile ayrılmasını ve nezâret poşilerini de yeniçeri astarı kesimi sarmalarını emretmiştir.

Son olarak 7 Ağustos 1793 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'a¹⁸² göre, III. Selim Reisülküttâb Râtib Efendi'yi Meşveret Meclisi zabtıyla görevlendirmiştir. Ayrıca dış ülkelerde sefirlik yapmasından dolayı Râtib Efendi'ye Hasköy ve Kâğıthane kışlaları

¹⁸⁰ BOA., HAT., nr. 15565

¹⁸¹ BOA., HAT., nr. 14364

¹⁸² BOA., HAT., nr. 14517.

binalarının bakım ve tamiri için Fransa veya İngiltere'den mimar, mühendis ve matematikte uzman ustaların getirtilmesine memur kılınmıştır.

SONUÇ

Bâbîâlî bürokratları, ulemanın aksine hareketle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’ni Avrupaî yeniliklere ve ıslahatlara açık hale getirmeye çalışmışlardır. Bu görevlileri böyle bir davranışa iten ana neden ise Osmanlı devlet ve toplumuna fayda sağlamaya yöneliktir. Böylece ilk olarak Avrupa’dan müsbet ilimler almakla başlayan yenileşme hareketi, devletin bütün mekanizmalarına ve oradan da topluma yansımıştır. Bu yeniliklerden yönetim düzeyinde yaşanan bir tanesi belki de en önemlisi Osmanlı Devlet ve toplumuna has bir kavram olan “*Meşveret*”’in *Meşveret Meclisi* adıyla kurumsallaşmasıdır.

Örneğin meşveret meclislerinin toplanma yeri ve zamanının ortaya çıkarılmasıyla, bilinenlerin aksine meşveret meclisinin uzun yıllar Bâbîâlî ve Şeyhülislam konağında veya hanesinde toplanagelen bir kurum olduğu gerçeğini gözlemledik. Osmanlı devletinin klasik döneminde gördüğümüz ve bildiğimiz ihtiyaca binaen toplanan ve belli bir günü olmayan istişare toplantıları, incelediğimiz dönem içerisinde Meşveret Meclisi olarak karşımıza çıkıyor. Bundan başka belirli günlerde de toplandığını tesbit ettiğimiz gerçeği öyle alalade, çapraşık bir uygulama olmadığını göstermesi açısından da dikkat edilmesi gereken bir sonuçtur.

Ayrıca davet ve katılım noktalarından Meşveret Meclisi’ne baktığımızda, I. Abdülhamid’den II. Mahmut’ a varıncaya kadar dar ve içine kapalı bir yapı olmak yerine zaman içinde katılımı halka doğru genişleyen ve çeşitlenen bir kuruma dönüştüğünü tesbit ediyoruz. Çalışmamızda, bu zamana kadar ayrıntılı bir biçimde incelenmemiş meşveret meclisi teşrifat ve protokolünü, arşiv kaynaklarıyla anlatmaya çalıştık.

Bu çalışma ile gerek meşverette görüşülen konuların hassasiyet ve gizliliği gerekse de alınan kararların kabul ve ilan şekli Meşveret Meclisinin bir başka kurumsal, kendine has özelliğini ortaya çıkarmıştır. XIX. yüzyıl gibi siyasi ve diplomatik denge oyunlarının çok kurnazca oynandığı bir dönemde, Meşveret Meclisi katılımcılarının gizliliği, farklı yerlerde toplanmaları, gizli tutulması gerekli olan devlet meselelerini görüşmeleri ve bu meclislerde ittifakla alınan kararları padişahın onaylayıp kabul etmesi klasik dönem Divân-ı Hümayûn’un karar alma mekanizmasından oldukça farklı bir özellik göstermektedir.

Öte yandan Divân teşkilatının daha çok bir yüce mahkeme sıfatı taşıması ve rutin adet üzere yapılması gerekenlerin yapıldığı bir kurum olmasına karşılık, Meşveret Meclisi hükümetin kendisi olarak iş görmüş, farklı kararlar ve uygulamalar göstermiştir. Hatta padişahın meselelerin çözümünde, meşvereti toplama konusunda gösterdiği teşvik, katılanların fikirlerini çekinmeden söyleyebilmelerini istemesi ve ortak bir karar üzerinde amaç birliği sağlayan Meşveret Meclisi kararlarına göre davranması bu kurumun klasik dönem yönetim anlayış ve kurumlarından farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Kamu yönetimi açısından bakıldığında merkez-çevre ilişkilerini düşünürsek Osmanlı reformları geleneksel anlamda merkezden taşraya yayılır. Böyle bir yönetim sisteminin bir anda özgürlükçü, çoğulcu ve demokratik bir yapıya dönüşmesi kolay olmadığı görülmüştür. Buna rağmen incelen belgelerden anlaşılabileceği gibi meclise olan katılımın tabanı her zaman genişletilmeye çalışılmıştır. Ayrıca incelen dönem içinde padişahlar kendi iradelerini tekel olmaktan çıkarmaya çalışmak istedikleri ve bu isteklerine Meşveret Meclisi'nin çoğulcu ve katılımcı kurumsal özelliği ile ulaşmış oldukları görülmüştür. Bu bağlamda her yerde örneğin cami gibi geniş mekânlarda meşveret meclisi yapılabilmesiyle halkın karar alma sürecine katılımının tesis edilmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

Sonuç olarak II. Mahmut dönemine gelindiğinde meşveret meclisi sayısında önemli artışlar olmuştur. Padişah Abdülmecit gerek nezâretler üstü ve gerekse de nezâretler altı kurduğu meclisler ile devlet yönetimine katılım payını daha da arttırır. Bu gelişmeler ışığında Meşveret Meclisleri'ne bakılacak olursa demokrasi tarihimize katkısı yadsınamayacak kadar önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

1- ARŞİV KAYNAKLARI

A- Hatt-ı Hümayûn Tasnifi Nr.:

51054, 51187, 8353, 15338, 27779, 30471, 15402, 8578, 10931, 955-A, 8908, 10706, 16137, 1563, 9604, 25589, 16248, 11751, 12517, 955-C, 789, 759, 19984, 26494, 29845, 4520, 27664, 15668-A, 9166, 8852, 25796, 8814, 21313, 16297, 8893, 15632-A, 8106, 22772, 8437, 3774, 570, 3840, 3801-A, 3767, 19185, 7137, 1044, 15565, 14364, 25809, 8228, 17238, 1771, 8639, 16272, 8353, 25611, 51114, 15411, 3811, 4303, 16165, 14517, 12477, 14343, 13167, 4875, 6415, 8061, 17104, 51179, 25700, 9126, 3793

B- Kamil Kepeci

1- Teşrifatçılık, 676-M 2

2- KRONİKLER

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniye, Cilt: IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, Dersaadet 1309.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, Haz. Mücteba İlgürel, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihî*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Mehmet Ataulлах Şanizade, Şanizade Tarihi, Cilt: I İstanbul 1284 (1867), C.: II İstanbul 1290 (1873), C.: IV, İstanbul 1 (1878).

Mehmed Esad Sahaflar Şeyhizade, Uss-i Zafer, İstanbul Süleyman Efendi Matbaası, 2. Baskı, 1293(1876).

3- TETKİK ESERLER

A- Eserler

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yay., İstanbul 2004.

Akgündüz, Ahmet, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1997.

- Akşin, Sina, *Osmanlı Devleti 1600-1908*, Editör: Sina Akşin, Cilt:3, Cem Yay., İstanbul 2000.
- Beydilli, Kemal, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Edit. Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt:1, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1994.
- Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi(XVIII.yy.'dan Tanzimat'a Malî Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Davison, Roderic H., *Osmanlı-Türk Tarihi(1774-1923)*, Çeviren: Mehmet Moralı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev.:Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996.
- İpşirli, Mehmet, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, Cilt:1, İstanbul 1994.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1983.
- Kösoğlu, Nevzat, *Devlet (Eski Türkler'de, İslâm'da ve Osmanlı'da)*, Ötüken Yay., İstanbul 1997.
- Kur'an-ı Kerim
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 1994
- Mumcu, Ahmet, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divân-ı Hümayûn*, Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1976.
- Saray, Mehmet, *Türk Devletlerinde Meclis(Parlamento),Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- Tanör, Bülent, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Büyük Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Matba'âsı, İstanbul 1317, s. 646
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

B- MAKALELER

Ahışhalı, Recep, “Divân-ı Hümayûn Teşkilâtı”, *Osmanlı*, Cilt:6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Dûrî, Abdülazîz, “Divân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:9, İstanbul 1994.

İpşirli, Mehmet, “Bâbîâlî”, *TDVİ*, Cilt:4, İstanbul 1991.

Mumcu, Ahmet, “Divân-ı Hümayûn”, *TDVİ*, Cilt:9, İstanbul 1994.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet V., “Divân-ı Hümayûn’dan Meclis-i Meb’usan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 6, Ankara 1999.

Şeşen, Ramazan, “Eyyûbîler’de Divân”, *TDVİ*, Cilt:9, İstanbul 1994.

C- TEZLER

Ceylan, Ayhan, *Türk Hukuk Tarihinde Meşveret Düşüncesi ve Uygulaması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998.

Doğan, Muzaffer, *Sadaret Kethüdâlığı (1730–1836)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1995.

EKLER

EK-1

“HAT.”, 152/6415’in Transkripsiyonu

**SA‘ADETLİ KAPUDAN PAŞA BENDELERİ TARAFINDAN VÜRÛD EDEN
TAHRÎRÂTA BİNAEN SA‘ADETLİ SEMÂHETLÜ ŞEYHÛLİSLÂM EFENDİ
DÂ‘İLERİ HÂNESİNDE ‘AKD OLUNAN MECLİS-İ MEŞVERETİN
SURETİDİR.**

Bugün şeref-efzâyı sudûr olan emr-i hümayûnlarına binaen hala Sadr-ı rum Derviş Efendi ve Sadr-ı Anadolu Âşır Efendi ve Sadr-ı rum sâbık Tevfik Efendi ve Hamidi-zâde Efendi ve Veli Efendi-zâde Efendi dâileriyle kulları ve ricâl-ı devlet-i aliyyeden Defterdâr Efendi ve Nişancı Efendi ve Çelebi Efendi ve sâbık ve lâhık Darphâne Nâzırları ve Tersâne Emîni Ağa ve Kapu ricâli kulları saat ikide Semâhetlü Efendi dâilerinin duahânelerinde içtima ve ‘akd-i meclis-i meşveret olup evvel emirde vustı meclisde Kapudan Paşa kullarının vürûd eden mufassal kaimesi kıraat olup hülâsa-i meali elyevm Özi’nin karadan ve diyardan mahsûr olduğunu ve badezîn sefâyin-i donanmayı hümayûnun tamiri ihtiyaçlarını ve Kapudan paşa kullarının bilcümle donanmayı hümayun sefayiniyle tersane-i amireye avdete ruhsat talebinden ibaret olduğu menfehim oldukta ibtidâ-yı emirde Kapudan paşa kullarının avdeti maddesi dermeyer müzâkere kılındıkta müşarünileyhin Kasım duhûlünden mukaddem avdeti bir dürlü caiz olmayıp Karadeniz’de vücudu vâcib ve elzem olduğu ve vaktinden mukaddem avdet eylemek lazım gelse hatar-ı azîm melhûz olup zira Kapudan paşa mukaddem Özi tarafında iken Özi önlerinde ve karşılarında düşman sefineleri yok idi.

Müşarünileyh Özi tarafından kalkıp berulere geldikten sonra küffâr sefineleri fırsat bulup gelüp Kılburun önlerine tabya bina ve sefinelerini kenara rabt birle Özi’nin derya tarafını külliye sed eylemiş. Şimdi müşarünileyhin seneden berulere avdeti vuku bulur ise keferenin dahi sağîr ve kebîr sefineleri gelib boğaza dek sahilleri istila ve Karadeniz’i külliye zabt idib bundan böyle Karadeniz’in Anadolu ve Rum ili sahillerinden İstanbul’a bir habbe zahîre ve bir nefer asker getürdmenin katan tarîkı olmayacağı ve Kapudan Paşa ve donanma-yı hümayûn ile Karadeniz’de oldukça düşman sefinelerinin Özi taraflarından hâriç mahalle çıkmağa cesaret edemeyeceği zâhir kaldı ki donanma-yı hümayûnun bazı sefineleri tamire muhtaç olduğu tahrîr olunmuş içlerinden o makule tamire muhtaç olan kaç kıta sefine ise yine müşarünileyh

kulları donanma-yı hümayun sefâyiniyle ol mahalde ikamet ve o makûle sefineleri tamir için tersâne-yi âmireye irsâl idib tamir olanlarına derhal ma'iyetine gönderilerek bu vecihle tamir olması ve iktiza eder ise tamir için gönderilen sefinelerin yerlerine elyevm mevcud ve müheyya olan kalyonlar derhal gönderilmek dahi mümkün idiğü hülâsa-i kelâm müşarünileyhin avdeti kat'an caiz olmadığı bil-ittifâk karar bulup badehu Özi kalesinin kara tarafı 'avn-i inayet-i hakla metin ve müstahkem olup bu vakitlerde Özi kal'asına müretteb olan bilcümle asâkir ve zehâyir Karadeniz sevâhilinden bahran gönderilmeğe mevkûf olduğundan kal'a-i merkûmenin derya tarafından düşmanın taarruz ve tasallutu def olunmadıkça bir dürlü asker ve zehâyir götürmenin imkanı olmadığı zâhir ve mukaddema Kapudan paşanın maiyetiyle sağîr ve kebîr gönderilen sefâyin yüz on aded tekneden ziyade olmağla beş on yirmi kıtası kaza-resîde ve fena-pezîr olmuş ise dahi elyevm seksen doksan kıta sefâyinden ziyade maiyetinde sağîr ve kebîr sefâyin mevcûd olacağı mukarrer olmağla şimdi evvel emirde Kapudan paşa yerinden hareket ve taraflarına varıp ol taraftan küffarın sefinelerini ve cemiyetlerini dağıtıp bahran Özi tarafının küşâd ve yirmi otuz günden beri bu taraftan Özi muhafızına ve nüzûl eminine gönderilen hazine ve sevâhilden vürud edip Özi'ye varamadıklarına binaen müşarünileyhin yanında tevakkuf eden akçe ve asâkir ve zahireyi Özi'ye îsâl ve ol havaliyi temin edip etrafından vürud eden ve bir taraftan sevk olunan asâkir ve zehâyir ve levâzım-ı sâire ile kifâyet derecesiyle Özi'ye gereği gibi istihkam verilerek Kasım duhûlüne dek Özi havalisinde karar ve badehu bil-istizân vakit ve hale göre ne vecihle emr-i âli sudûr eder ise ol vecihle hareket eylemesi muktazidir hatta geçen sene Bekir paşa kulları donanma-yı hümayûn kalyonlarıyla Muharrem'ül haramın onbeşinde avdet etmiş iken kalyonlar pek erken avdet eyledi deyu ne kadar kılı kal zuhur eylediği cümleye 'ayandır denilip badehu kara tarafından dahi Öziye imdad hususu dermeyeran kılınıp orduyu hümayûn tarafından Varnalı-zâde Selim paşa kulları cânibine serasker tayin ve ol havalilerde ve etrafda celb ederek Özi'ye onbeş yirmi bin asker ile vürûd ve kara tarafından küffârın cemiyet ve tasallutlarını def' ve Özi 'ye imdad eylemesi elzemdir denilip lakin Özi'nin müsait olan zahîresi ve kışla askeri derya tarafından gelmeğe mevkûf olduğundan bu vecihle i'anet dahi beher hal evvel emirde Kapudan paşa kulları varıp derya tarafından tasallut a'dayı def' ve temine tevakkuf eder ve eğer Kapudan paşa 'avdet talebinde ısrar ve ruhsat-yab olabilir ise Karadeniz'de beher hal bir kâr-güzâr vezirin vücudu farz mesabesindedir diye cemiyete hitâm verildi.

EK-2

“HAT.”, 168/7137’nin Transkripsiyonu

PADİŞAHIM

TAKRİR MÛCÎBİNCE TANZİM OLUNA.

Fransalı’nın Rusya ve Nemçeli’ye kıyasla Eflak ve Buğdan’a nasbını murâd ve ısrar eyledikleri konsoloslar maddesi bundan akdemce ‘akd olunan mecâlis-i meşveretin birinde erbâb-ı şûrâ kullarıyla ledel-müzâkere madem ki Eflak ve Buğdan’da Rusya ve Nemçe Devletleri’nin konsolosları vardır. Onlara kıyasla Fransalı dahi memleketeyn-i merkûmeteyne taraflarından konsolos ikamet eylemesini iddiadan fâriğ olmayacağı zâhir ve her ne kadar imrâr-ı vakt olursa neticede yine bir vesile ile bu istidâlarına istihsâl müsaade edecekleri bâhir olmağla sonra zarûrî müsaadeden ise şimdi konsolosları kabul ve beratları ita olunması enseb ve evlâ görünür denilmiş olduğu ve Fransa maslahatgüzârı bu hususât tanzim ve beratların ısdârını külli yevm sualden hâlî olmamağla matlûbu olan beratların ısdâr ve adem-i ısdârı hususlarında ne güna ferman-ı şâhâneleri sudûr eder ise öylece hareket olunacağı hâk-i pâyi şâhânelerine ‘arz ve istizân olundukta münasip ise beratları verilmesi mazmûnunda hatt-ı hümayûnları şeref-yafta-i sudûr olmağla dünkü gün aher bazı husus müzâkeresi için ‘akd olunan meclis-i meşverette bu madde dahi tekrar dermeyan ve müzâkere olunup huzzâr-ı meclis bu babda yine evvelki tezkâr yani madem ki Eflak ve Buğdan’da Rusya ve Nemçe konsolosları vardır. Fransa onlara kıyas ile kendileri tarafından dahi konsolos nasbı olunmasını iddiadan ferâgat etmeyecekleri aşîkar olmağla bu husus da tereddüd olunmak müfîd olmayacağı zâhir olduğuna binaen hemân iktiza eden konsolosluk beratlarının ‘itâsı münasib idiğünü iş‘âr etmeleriyle şeref-yafta-i sudûr olan hatt-ı hümayûnları ve muktezâ-i meşveret ve müzakere üzere ısdârı lazım gelen konsolosluk beratları tasdîr ve Fransa maslahatgüzârı tarafına ‘itâ olunacağı mücerred malûm-u hümayûnları buyurulmak için huzur-u şâhânelerine ‘arz ve iş‘âr olunduğu karîn-i ‘ilm-i ‘alileri buyuruldukda ferman şevketli kerametli mehâbetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerindir.

EK-3

“HAT.”, 179/8061’in Transkripsiyonu

**KAYMAKAM PAŞA MANZURUM OLMUŞDUR. NASIL MÜNASİP İSE
ÖYLE EDESİN. KIŞLA ASKERİNE ŞİMDİDEN ŞEDİD FERMANLAR
GÖNDERESİN.**

Kırım’a asker nakli için sâdır olan evâmîr-i şerîfelerine cevâb olarak Sinop muhafızı Süleyman Feyzi paşa ve Altıkulaç-zâde taraflarından a’zârı muhtevî tevârüd eden tahrîrâtları hülâsası ‘atabe-i ‘aliyelerine ‘arz olundukda bâlâsına bu maddeye vukûf-u erbâbı ile bir yere gelip söyleşesiniz. Ve Şeyhülislâm Efendi dâimîze dahi bildiresiz nasıl karar verirsiniz yine tarafıma telhîs edesiz deyu hatt-ı hümâyûnları sudûruna binaen dünkü Cuma günü cumadan sonra Defterdâr Efendi ve Sekbanbaşı Ağa ve Tersâne-i âmîre Emîni Ağa ve Darphâne-i ma’mure nâzırı Ağa ve Liman Reisi kulları kethüdâ-yı çâkerî odasında ictima’ ve husus-u mezbûru dermeyer birle dîr ü dirâz mübâhese ve müzâkere etmeleriyle netice-i kararları Kastamonu’dan ve ol havaliden matlûb olan 4000–5000 bin askerin ihrâcî mümkün olmayıp her ne kadar ikdam olursa 2000 mikdarı asker ancak çıkabilir olduğu tez elden mümkün olamayıp beher hal iki ay dek ancak husule geleceğinden başka kışla için havalî-i merkûmeden ordu-yu hümâyûna müretteb askere hâlel gelir. Eğer kışla askeri aranmayıp ve 2000 nefer ile iş biterse ve iki ay sonraya rıza verilir ise teşebbüs olunur deyu sekban başı ağa kulları cevaba ibtidâr ve liman reisi ve tersane emîni dahi iki ay sonra değil Ağustosun bugün ikisidir onbeşinden sonraya bile kalsa işe yaramaz. Zira donanmayı hümâyûn hemân askeri Kırım’a bırakıp ‘avdet etmeli değil beher hal ol askeri gözetmeli. Bu ise donanmanın tevakkufuna menûttur. Maheza donanma Ağustosdan sonra Kırım sahillerinde bir vecihle ârâm edemez. Ve hem 2000 asker bir işe yaramaz nafîle olmuş olur deyib sâirleri dahi tasdîk eyledikleri ve bu surette bu iş sene-yi âtiyeye kalmak iktizâ eylediği ve badehu hülâsa-i tahrîrât ve sûret-i meclis müzâkere Semahetli Şeyhülislâm Efendi dailerine dahi gönderildikde anlar dahi vakit geçmiş olduğunu....birle çünkü böyledir. Bu suret terk olunsun lakin Kapudan paşaya ve Abdullah paşaya yazılsa ki Kuban tertibatının eğer Kabartaylar tarafına gitmesi su‘ubete düşer ise ol tertibat ile Kırımı hücum olursa mülâhazası hâtıra gelir mümkün olur ise icrâ edeler demişler. Bu surette boş kağıd ile Kırım’a gönderilecek dahi seneyi âtiyeye

mi kalsun yohsa Şimdi mi gönderilsin ferman Şevketli kerametli mehâbetli kudretli
velinimetim efendim padişahım hazretlerininidir.

EK-4**“HAT.”, 965’in Transkripsiyonu****BENİM VEZİRİM**

BU DEFA SEMAHETLİ EFENDİ-İ DAİMİZİN HANESİNDE AKD OLUNAN MECLİS-İ ŞURADA CÜMLE HABERHAH DEVLET-İ ALİYYEM İTTİFAKIYLA REY VE TEDBİR OLUNUP İŞBU TARAF-I HÜMAYUNUMA ARZ OLUNAN TELHİSİN MUCEBİNCE AMEL VE HER MADDENİN SERİYYEN TANZİMİNE EMRU HÜMAYUNUM OLMUŞDUR. HAK TEALA HAZRETLERİ TEDBİRİNİZİ TAKDİRDE HATA BULMAYA Amin!

PADİŞAHIM**Şevketli, Kudretli, Kerametli, Adaletli, Velinimetim Efendim**

Bugünkü gün çâkerleri tebdîlen Semahetli Efendi dâilerinin hanelerine varıp Sadr-ı Kirâm Efendiler duacıları ve Yeniçeri Ağası ve Defterdâr Efendi ve Reis Efendi ve Nişancı Efendi ve Recai Efendi ve Resmi Ahmet Efendi ve Abdürrezzak Efendi ve İbrahim Münib Efendi ve Tersâne Emini Efendi kulları hazır oldukları halde Kapudan Paşa ve Serasker El-hâc Ali Paşa bendelerinin vürûd eden kâimeleri ve tahrîrâtı getüren âdemin takrîri ve Selim Giray Hanın Beylikçi Efendi kullarına söylediği bazı ifâdâtı ve kaleme alınan melhûzat birer birer kıraat oldukta cümle Huzzâr-ı Meclis kelâmata ibtidâr edip filhakika mevsim derya-güzâr ve gittikçe havaların tağyîr bulacağı aşîkâr olduğuna binaen Ağustostan sonra kebîr kalyonların Bahr-i Siyah'ta keşti güzârları müstelzim hatarât-ı bi-şumârdır ve akl için tarîk bir olmakla işbu kıraat olunan melhûzatta yazılan tedâbirin her biri vârid ve yolundadır Hemen Kapudan Paşa ve Serasker Paşa'ya mefhûm-u mülâhazatta münderic fermanlar aceleten ısdâr ve bundan sonra Kırım ve Taman ve Kuban taraflarında maslahat görülmesi meczûmları olmayıp iyazen billahi te'ala sefâyin-i mansûreye bir zarar isabeti indlerinde meczûm olduğu surette Serasker Paşa ve oğlu Mikdat Paşa veyahut yalnız Mikdat Paşa 20.000 kadar mükemmel asker ile Soğucakta şîtâ-nişîn ikâmet olup bu kış Çerakese ve Abaza ve dağ halkını ele almak ve ahvali düşmandan haber alıp celb-i zehâyir ve hidemât-ı sâirede istihdam için ince donanmadan malum ol miktar sağır pergandi ve farkatılar Soğucakda terk ve Karadeniz'i muhafaza zımnında dahi karavele ve fırkateyn kalyonlarından çend kıtası intihap ve takım ve levâzım ve neferât-ı mükemmeleleriyle üzerlerine bir başbuğ nasb ve.... kebîr kalyonları Kapudan Paşa istishab ve mevsimiyle tersane-i amireye

‘avdet eylemek hususları tezkâr ve müşârünileyhimâ câniblerinden Kırım’da olan Rusya cenaraline yazılacak mektub-u hakîmanenin bu tarzda müsveddesi kaleme aldırılıp ol vecihle tebyîz ve temhîr ve tesyîr eylemeleri tavsiye olunsun ve Rusya feld mareşaline dahi tahrîr olunacak mektubun zemin ve meali muvâfık vakt ve hal olmağla ol dahi yazılıp mareşali mersûme gönderilsin. Ve bir uçtan serhaddin kışlak asâkirleriyle takviyeleri ve evvel bahar için donanma ve seraskerin tedârikatlarını tesviye-i ikdâm kılınsın diye bil ittifak cevap eyledikleri ve Karadeniz muhafazası için ibkâ olunacak çend kıta karavele ve fırkateyn kalyonları müşârünileyhimânın inzimâm-ı reyleriyle Anadolu sevâhilinde mekr-i düşmandan emîn olacak Sinop vesâir münâsib iskelelerin birinde ikâmet ittirilmesi dahi münâsib görüldüğü ve Buğdan voyvodası kullarının gelen evrakı dahi kıraat olunmağın bundan sonra onun dahi vechi münâsib ile tanzîm olunacağı ma‘lûm-u hümayûn-u şâhâneleri buyuruldukda emrû ferman şevketli kudretli kerametli adaletli velinimetim efendim padişahıdır.

EK-5

“Hatt.”, 608/29845

Kaymakam Paşa

Zehâyir ve nukûd ve habbâ-zâne dâir işbu telhîsin meal-i malûmum oldu. Zehâyire tertibi bu ana kadar tanzîm olunmak vücûbdan iken ta’vîka düçâr olmuş her ne vecihle husûl-pezîri mümkün ise zehâyire hususuna ikdâm olunsun. Ve hem yalnız Tekfur dağıyla iş bitmez, sevâhil-i bahr-i sefide dahi âdemler gönderilmeğe tevakkuf eder bilâ imhal yarar mübâşirler memur oluna ve francalacı furunlarının kesreti ibâdullahı ızrârı mucîb olmağla cennet mekan pederim zamanında beş yahut altı francalacı furûn kemâkân ibkâ olup bunlardan ma’âda cümlesi sedd-ü bend olup ale’s-seviyye tabh olunan nân-ı azîz gibi etmek(ekmek) işlesinler bu maddeye şöyle nizam verilmeli ki, tabh olunan nân-ı azîzin ekle salâhiyyeti ola. Tevzi’ tertibi zâid olur denilmiş hala olunan tevziden anlara dahi hesabıyla hisse tarh olup bu vecihle bir nizâm-ı kaviyyeye rabt olunsun ve fî-mâ-ba’d filan vakfa -----ve filana müte’alliktir terâneleri olmayıb bir nizâm-ı kaviyye rabt olunsun der ‘aliyyemde ibâdullah zahmet çekmesin ve sikkeye dair takrîr malûmum oldu. Ecnâsın fiyatı gün be gün artması elbette bir sebebe mebnî olmalı. Esnaf kendülüğünden artturamaz. Bu akçe hususun bu heyeti kesb eylemesi bir vakitten beri iflâyı asrın peyda eylediği sünûhât-ı bâtılasından olmuştur

Padişahım.

Şevketli, Kerametli, Mehâbetli, Kudretli, Velinimetim Efendim

Der-‘aliyyelerinde ve Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânelerinde eyâdi-i nâsda mütedâvil olan ecnâs-ı nukûdun râyiçleri yevmen feyevmen müterakkî olmakta olup hatta çend-rûz zarfında def‘aten rub‘ayaya beşer ve zer-i mahbûb ve yalduz ve Macar altunlarına onar pâre zamm olunarak ol-vecihle câri idiğü ve her ne kadar evâmir-i ‘aliyye ısdârıyla men‘ ve tahzîr olunsu hasb-el vakit fiyat-ı kadîmesine irca‘ olunamayacağı beyanıyla fî-mâba’d ecnâs-ı altunun şimdiki fiyatından ziyadeye çıkmasına kemâliyle dikkat ve nezâret olunarak Darphâne-i Âmireleri’nde kat‘ olunan ecnâs-ı altun mu‘amelât-ı nâsa tatbik olunmak ve esvâk ve pazarda ecnâs-ı altun tevcihle câri ise Darphâne-i Âmirelerinde dahi ol-vecihle câri olmak üzere nizâma rabt olunması muktezâyı vakt ve hale mülayim ve bundan böyle envâ‘i altunun fiyatı terakki bulmayıp tabiatıyla karar-gîr-i nizam olmasını nevi amma müstelzim olacağını

Darphâne-i Âmireleri nâzırı efendi kulları bir kıt'a memhûr takririyle inhâ etmekle bu husus teemmül ve mülâhaza ve hüsnü niyet ve kubhiyyatı mütala'a kılınacak mevâdden olmak hasebiyle sudur-u kirâmdan Emin bey ve İstanbul pâyesi olup mükâlemelere memur olan Halil Efendi dâileri ve havassı erbâb-ı şûrâ kullarıyla dünkü gün nezd-i çakerîde akd-i encümen-i meşveret ve takrir-i mezkûr kıraat birle müzâkere-i maslahata şuru' ve mübaşeret olundukta vakı'a bir müddetten beri ecnâs-ı nukûdun fiyatı müterakki remz-dâr olmakta olduğundan revâyiç-i muayyenesinden ziyadeye alunup verilmesi ibâdullaha hasâreti müstelzim bir keyfiyet olduğundan bu hususa dikkat olunmak vacibe-i halden ise dahi aralık aralık evâmîr-i aliyye sudûr ile men' ve tehdit olunmuşken müfid olamayıp ma'haza terakki-i fiyat-ı nukûd cemî' ahz ve i'tâ ihtilaline bârî ve bit-tahsis Darphâne-i Âmire ve Hazine-i Mamûrelerinin muamelesine sekte îrâsını mûdî olacağı aşıkardır. Ancak her ne kadar men'î şerir ile men olursa herkese bu vecihle ahzu i'tâyı kendüye sermaye ittihaz etmiş olduğuna mebnî fiyat-ı kadimesine irca'ı mümkün olamayacağı ve dil-hâhleri üzere tervice ruhsat verilmesi dahi caiz olmadığı bedîdâr ve takrîr-i mezkûrde mübeyyen olduğu vecihle şimdiki fiyattan ziyadeye çıkmaması hususuna kemal-i dikkat olunarak ecnâs-ı altun mu'amelat-ı nasa tatbik kılınmak sureti ihtiyar olursa mukaddemelerde olduğu misüllü yine ziyadeye çıkması melhûzattan idiğü sudûrları dermeyan olunarak bu babta ebhâs-ı kesire cereyanından sonra nihayet el-emr zammı fiyat-ı nukûd ve tenzil-i dirhem kabilinden olup 'ala ve edna ve bay ü gedanın mu'amelatına dokunur mevaddan olduğuna binaen böyle meclis-i hasta müzakere ile karar verilecek hususattan olmayıp beher hal umumi akd-i meclis-i meşveret olunarak mehâsin ve mazarratı der-piş kılınarak cümlelerin rey ve istisvâbıyla karar-gîr olacak madde-i cesime olduğundan hane-i fetva penahîde cümle ulemâ ve ricâl ü devleti aliyyeleri ile müzakereye muhtaç idiğü Hazzâr-ı mumailayhim taraflarından îrad ve beyan kılınmağın ruhsat-ı seniyye-i cihanbânileri buyurulur ise Semahetli şeyhülislam efendi dâilerinin hanelerinde umûmî akd-i meclis-i meşveret olunacağı ve Darphane nazırı efendi kullarının sâlifüzzikr takriri manzûru mekârim mevîr şahaneleri buyurulmak için merfu' atabe-i aliyyeyi şahenşahileri kılındığı

Lillahil hamdi vel minne bu sene-i 'amimül meymenede her tarafta feyz ve bereket ve edrak eden mahsûlatta kesret bedîdâr ise de karîbül ahire gelince Akdeniz tarafının mesrûriyeti ve geçen seneden beri hasbel vakt vâridâtın kalanı ve sefer-i

hümayun zafer-nümûnları hasebiyle Der- Sa'adetlerinde mîrî ambarlarının sarf u harcı dahline galip olup yevmen fe yevmen mevcudata killet-dari olarak el-yevm üç yük miktarı ecnâs-ı hububat kalıp anın dahi iki yükü erzen ve ş'ir olmakla fakat bir yük yani yüz bin kile kadarı hinta idiğü ve el'haletü heze vakti harman olduğuna binaen ashâb-ı zehâyir harmanlarıyla meşgul olmalarıyla beher sene mücerreb ve malum olduğu üzere bu esnada Kuban ve Araratı münkatı' olup habbâzâne mîrî ambarlarından ziyadece tevziata muhtaç olacağı mülâhazasıyla biinayetullahi teala edrak eden mahsul-u cedide madrabaz eline geçmeyerek heman iskelelere tenzil ve doğru Asitane-i Saadetlerine tesbîl olunmak ve aher mahallere fûruht olunmak üzere iktiza eden evâmîr-i ekîde bundan akdem eğerçi etrafa itâre ve irsale ve bir taraftan dahi tekid ve isticâl olunmakta olmağla bi-'avni teala zehâyirenin önü yürüyüp pabe pay her taraftan gelmeye başlayıncaya kadar fiyat-ı sabıkaya bakılmayıp mîrî ambarlarına mübayaa' olunacak hinta ve şirin kilesine birkaç para müsaade olunması tüccarın kemal-i hevâhiş ile celb-i zehaire ihtimamlarına bâis olacağı ve inşaallahü teala zehayire çoğaldıkça iktizasına bakılacağı meclis-i şûrâda dermeyan ve istihsan olunduğu ve fi'l asl İstanbul ve Galata ve mahalli sairede altı yedi aded fırancala ve has etmek furunları olup badehu birer takrib tahsil müsaade ile artarak çoğalmışken yine kadimesine irca' olunduktan sonra bazı rica ve şefa'at inzimamıyla yine kesret bulması habba-zâne taifesine mucib-i mazarrat olduğundan bahisle rikab-ı hümayûnlarına ve orduyu hümayûnları Davut paşa sahrasında iken sadrazamları kullarına ref'u reften iştika etmiş olmalarıyla husus-u mezbûrun bir hüsnü sureti İstanbul kadısı efendi daileri ve sair erbâb-ı vukûf ile lede'l müzâkere fırancala ve has etmek eşbanların kârı ziyade olduğundan birkaç paraya bakmayıp bu etrafta olan çiftliklerden ve sair karîb ve baîdden zahire celbiyle ekserî furunlarını idare eylediklerinden mîrî ambarlardan verilecek tevziata medar olup taife-i mezburenin istidaları üzere fırancala ve has furunlarından muhaddes (haber verilmiş) olan kapanmak veyahut seyrunnâs etmek işlemek üzere tenbih olunmak lazım gelse anların ber-vech muharrer isticlâb idecekleri zehair gelmeyip ambardan tevziata ziyade olmak lazım geleceğine binaen şimdiki halde istidalarına müsaade usul-u vakte nâ-mûlayim olduğu ve bundan böyle avn-i hakla etraftan kesret ve vefret üzere enva-i zehair tevârüd eyledikte istidalarına müsaade olunacağı vaad olunup bu vecihle iskatları mümkün olamadığı surette def u kılı kal için birkaç francala ve has etmek furunları sedd ettirilip badehu bir suret nizâmına bakılmak hususları dahi meclis-i şûrâda irâd ve

beyan olunmuş idiğı malûm-u aliyyeleri buyuruldukta emru ferman şevketli kerametli mehabetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerindir.

Bend-i sânde muharrer olduğı üzere tüccar-ı sûk zehayire teşvik ve iğra için beher kileye birkaç para zammı tasvib olunmuş ise de külliyetli zehayir celbine medar yûsr ve suhulet olmak için hademe-i devlet-i aliyyelerinden bir kullarının Tekfur dağında ikamet ve işbu zehâyir maddesiyle nezaret ederek etraf kazalardan peyderpey külliyetli zehayire sevkine ikdâm eylemesi bu babda kaide-i azîmeyi müstelzim olacağı mütebâdir-i hâtır (hatırlanan) olup lakin memur kılınacak kullarının Tekfur dağı ve sair kazalar ambarlarına nüfuzu câri olacak muteberân hademe-i saltanat-ı seniyyelerinden olması lazımeden olduğuna mebnî münasibi lede'l mülâhaza her Mîrî ahûr-u sanî Bekir bey kulları bu hususa tayine cesbân görülmekle nezd-i ferd-i cihanbânilerinde dahi istisvâb buyurulur ise mumaileyh kulları tayin ve tesyir kılınacağı ve yedine verilecek emru alide râyiç üzere zehayir sevk eylemesi tezkir ve birine hafîce talimat itâsıyla ashab-ı alakayı zehayir sevkine iğra için kendülüğünden olarak birkaç para zamm ile sevk-i zehayire ve bu babta îbraz-ı hüsnü hidmete ikdam etmesi tastîr olunacağı malûm-u hümayunları buyuruldukta emru ferman hazret-i menlehül emrindir.

BİHİ

İmdi bizim devletimiz İslâm devleti olmağla cem-i harekât-u sekenâtımız şer'î şerife tatbik olunmak lazım iken şer'î şerif deyü lafziyyece geçip fiil-i itibar olunmadığı takdirce işte böyle olur. Bu maddeyi tahrir olunduğı üzere Şeyhülİslâm Efendi konağında ittifak-ı ârâ ile şer'a tatbik olunarak bir hüsn-ü suret vermeye ikdâm oluna.

EK-6

“HAT.”, 268/15632-A’nın Transkripsiyonu

MEŞVERETE GELECEK DÂİYAN VE BENDEGÂN

SÂBIK ve LÂHIK(KATILAN) KADIASKERAN EFENDİLER DAİLERİ

KETHÜDÂYI ÇÂKERİ AĞA KULLARI

DEFTERDÂR EFENDİ KULLARI

REİSÜLKÜTTAP EFENDİ

TEVKÎ EFENDİ

MÎRAHÛR-U EVVEL

AĞA KULLARI

KETHÜDÂYI VALİDE-İ MAHRÛSE

HAZRET-İ CİHANBÂNİ MAHMUT BEY KULLARI

CİZYE MUHASEBECİSİ MUSTAFA İZZET BEY KULLARI

ŞEHREMİNİ ABDURRAHMAN BEY Kulları

DARPHÂNE NÂZIRI YUSUF AĞA KULLARI

KAPUCUBAŞI NUMAN BEY KULLARI

LALA LEYLİ MUSTAFA EFENDİ KULLARI

TERSANE EMİNİ AĞA KULLARI

EK-7

“HAT.”, 266/15411’in Transkripsiyonu

BENİM VEZİRİM İTTİFÂK-I ÂRÂ İLE KARAR BULDUĞU GİBİ HAREKET EYLEYİP MÜHİMMATIN TEDÂRİKİ VE MUHAFAZA OLUNACAK MAHALLERİN MUHAFAZA VE TAKVİYYETLERİNE BAKILSIN TAŞRALARDA DERYAYA İNMİŞ GEMİLERİ ACELETEN TERSANEYE CELB EYLESİN!

Mukaddemce hâk-i pâ-y-i şâhânelelerinden istizân olunduğu üzere Perşembe günü Semâhetlü Şeyhülislâm Efendi dua hânesine varılıp sâbika Sadr-ı Rûm ili Reîs-ül-Ulemâ Âşır Efendi, Veliyyüddîn Efendi zâde Emin Efendi ve Salih zâde Ahmet Esat Efendi ve hala Sadr-ı Rûm ili Samâni zâde Ömer Hulusi Efendi ve sâbika Sadr-ı Anadolu Arap Zâde Arif Efendi ve Şemsettin Efendi ve hala Sadr-ı Anadolu Keçeci Zâde Salih Efendi ve Anadolu payesi olan İsmet Beyefendi dâileri ve Kethüda bey ve Yeniçeri Ağası ve Defterdar Efendi ve Reis Efendi ve Mustafa Reşid Efendi ve Azmi Efendi ve Defterdar Emîni Elhac Emin Efendi ve Matbah Emîni Firdevsi Efendi ve sabıka rûzname-i evvel Rasih efendi ve Çavuşbaşı Sait Bey efendi ve sâbika Defter Emîni Seyit Mehmet Efendi ve Şehremîni Cavit Ahmet Beyefendi ve Tersane emîni Yenişehirli Mustafa Beyefendi ve Darphane Emîni Mustafa Afet Beyefendi kullarıyla akd-i encümen meşveret olmağla ibtida mumaileyhin meclis-i şûrâya duhul ve ku‘udları esnada Françelü’nün Mısır’a su-i kasd ile İskenderiye’ye ihanet ve gadri sebebiyle cümle ehl-i İslâm bunların üzerine sefer vâcib ve her taraftan Memâlik-i İslâmiye’yi muhafaza ve külliyetli tedârikata şuru’ lazım olduğu ve bu maddenin bağteten zuhuruna mebni muhafaza ve tedârikata gayet acele olunup ilanı harbe teenni birle bir miktar vakit tedariki için Memâlik-i İslâmiye’de olan Françelü’ye ‘anf ile muamele olunmayarak tağlît ve mevaddu saire serhadâtı takviye ve bazı anlar ile muhalif devletler ile muhabere olunarak tedârikât-ı âmâde olduktan sonra ilan-ı harp olunması münasip olduğu ve bu madde cümleye râci olmakla herkes hatırına geleni lillah söyleyip ketm eylememesi ve ilan-ı harbin tehir veyahut şimdi icrasında münafa‘at ve mazarrat harice çıkarılıp ittifak ârâ ile karar verilmesi hususlarını şâmil beyâz üzerine şerefbahş sudûr ve vürûd olan hatt-ı hümayun şevketnûmun mülûkâneleri hutuvâtı tazîm ve ibcâl ile istikbâl ve kemal-i âdâb ile telsîm ve rû-mâl kılınıldıktan sonra meclis-i hali olduğu halde kıraat ve mazmun keramet-i makrûni hazzara işâât olundukta

cümlemiz buna ederek râyât-ı zafer âyât-ı cihandarîlerinin eynema teveccühü mansuriyyet ve ‘adâ-i dinü devletin inma kanu makhûriyetleri da‘avatı badel eda İskenderiye’yi zapt eden Françe Cenarali Bonaparte tarafından Âsitane’de mukîm maslahatgûzarlarına yazılmış ve İskenderiye’de bulunan Kapudan Paşa kulları âdemisi Hacı Mehmet ağa ile gönderilmiş olan evrak tercümesi ve mesfûr Bonaparte tarafından Mısır valisine ve ahalisine yazılmış olan kağıtların evrak-ı mezbure derununda olan suretleri ve bunlar ile beraber gelip Françelü’nün İskenderiye’ye ne vecihle duhul ve ne güne zapt eylediklerini berren Mısır azîmetlerini hâvi olan Rodos Mutasarrıfı Merâbitazâde’nin kaimesi ve sonra vürud eden Mısır valisi ve Şeyh-ül beled İbrahim bey ve Murat Bey tahrirâtı ve ahali-i Mısır’ın mahzarları ve evrakı saire ve badehu keyfiyyetin evvel ve ahirini mübeyyin ve taraf-ı Devlet-i Aliyye’den dahi mukabele-i bilmisil ile Françe aleyhine hemen ilan-ı harp olunmak mı iktiza eder yoksa tedârikata bakılıp şimdilik ilan-ı harbin tehirimi lazım gelir suallerini mutazammın olarak kaleme alınmış olup manzûr-u hüsvâneleri buyurulmak için bu defa takdim kılınan layiha kağıdı kıraat olunduktan sonra çâkerleri hazzâra hitap ile işte okunan evrak mealleri cümlelizin mesmu’u ve hususan şerefîyaz vürud olan mübarek hatt-ı hümayûn mefhûm-u münîfi malûmunuz oldu Bu maslahat din ve devlete ait mevaddan olmağla herkes hatırına gelenleri ve bu hususta iktizayı hal ne ettiğini Allah için doğruca beyan eylemesi muktezâyı diyanet ve hamiyettir. Bu babta cümlemiz müttehit ve müttefik-ül himme olarak din-i mübîn ve devlet-i aliye-i ebed karîne hüsnü hizmeti müstelzim sureti ne ise anı istihsale bezl mukadderat etmemiz farzdır dedikte Hazzar-ı Mumailayhim bir müddet tefekkür ve teemmülden sonra gerek kuzât-ı asâkir ve gerek ricâl-i devlet-i aliyeleri yekzeban ittihat olarak Françelü’nün işbu hudûs eden hıyanetlerine nazaran ve bitahsis Mısır Haremeyn-i Muhteremine merbut ve belediyeyi münifeteynin kıyıları mesabesinde olduğuna binaen dinen ve meleken Fransalı üzerine sefer şer’i ve vacip oldu diyerek taraf-ı devlet-i aliyyeden mukabele-i bil misil olarak Françe üzerine ilan-ı harp ile seferin vücubunu badel beyan mahalli mukteziyyenin takviyesi ve levâzım-ı seferiyyenin tedârik ve istihzârı için kaç gün mümkün olabilir ise amâl-i letayif-i hıyal ile Françelü iğfal ve iktizasına göre temin suretleriyle tağlit olunarak ilan-ı harbin şimdilik mümkün mertebe ketm ve tehirini istisvâb etmeleriyle çâkerleri bu surette tahakkuk-u sefer maddesi gayet mektum tutulmak ve ilan-ı harp oluncaya kadar dost ve düşmana nakş verilmemek iktiza eder deyip Françelü aleyhine

taraf-ı devlet-i aliyyeden mukabele-i bilmisil olarak ibraz olunacak mu‘amelat-ı hasmanenin beğayet ketm ve ihfâsına karar verildi. Badehu saded bunca Cezayir ve sevhilîn muhafazası külliyyetli tedarikât-ı berriye ve bahriyeye muhtaç olduğuna ve teçhiz olunmakta olan donanmayı hümâyûnün adem-i kifâyetine nazaran bu maslahatta arz-ı îanat eden bazı dost düvel taraflarından istihzâr hususuna tahvil ile hazzârdan bazıları bu maddeyi dermeyan ettikte Rusya ve İngiltere devletlerinin Devlet-i aliye ile ittifaka davetleri ve bunlar ile ittifâkın icab ve adem-i icâbı suallerini müştemil olarak kaleme alınmış olup kezalik manzûru mülûkâneleri buyurulmak için marûz-u huzur-u alileri kılınan diğer layiha kağıdı dahi kıraat olundukta Hazzar-ı mumailayhim devlet-i mezkûreteyn ile ittifakın lüzumunu badel irad ibtida İngiltere devleti ile ittifâkın mahzur ve adem-i mahzûru kale gelmemekle İngiltere devleti ile ittifakın bir güne mahzuru olmayıp teklifâtı olsa bahri Süveyş ticaretini istida’ edecek ana ruhsat verilmek lazım gelse bir beis olmamakla mahzurdan addolunmaz. dediklerinden sonra Rusya devleti ile bazı mahzur mütalaasına mebni ittifaktan iğmaz olursa mukaddemce donanmasını arz etmiş olduğundan kendileri de adem-i iltifat-ı iğbârlarını mucib olup Nemçeli ile Fransalı beyninde bazı şurutu hafiye menkûl olduğundan Rusyalı Nemçeliyi tahrik ederek Nemçeli dahi izhâr-ı suret-i rıza ile Nemçe memâlikinden Fransa askerinin imrâr ve Bosna hududuna sevki mahzuru hatıra gelir. Bu mûlahaza yani Nemçelinin kendi memâlikinden Fransa askerinin müruruna ruhsat vermesi Rusyalı ile ittifak olursa dahi yine vuku bulmak mütalaası varittir. Ancak Rusya devleti müttetik olduğu takdirce Nemçeliyi bu maddede mümana’ata icbâr edebilir dediklerinde kuzât-ı askerden bazıları Rusya devleti badel ittifak bir iş görmeksizin çekildiği halde nasıl olur demekle yine kuzat-ı asâkirden bazı aherleri cevap verip Rusyalının bir müddet sonra çekilmesi mahzuru acel olup şimdi iltifat olunmamasından iğbar ile Nemçeliyi tahrik ve Nemçe memâlikinden Bosnaya Fransa asâkiri imrarı mahzûr-u acel olmakla vakit ve hale göre müfratı aceleye mehazir-i acele takdim olunup ana göre hareket olunmak iktiza eder diyerek devleteyni mezkûreteyn ile devlet-i aliyyenin hemen ittifaka nizam vermesi iktizayı halden olduğunu ifade eylemeleri ile bu surette ittifakın tanzimine reis efendinin memuriyeti lazım geldi diye ledel istifsar cümlesi efendi-i mumailayhin bu maddeye mezuniyetini istisvab eyledikleri ve badehu çakerleri Hazzar-ı Mumailayhimadan her birine ferdin ferdin sual ile işbu muzâkerata göre Devlet-i aliyyenin Fransa üzerine seferi vacip olup ilanı harp maddesi mektûm tutularak istihzâr-ı tedârikata kadar mühimma

imkan tehir olunacak karar böyle midir dedikte cümlesi cevab-ı evveli tekrar ile re'yi mustahsen bu vech ile olduğunu beyan eyledikleri muhât-ı ilmi'alileri buyuruldukta emrû ferman şevketli kerametli mehâbetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

EK-8

“HAT.”, 277/16248’in Transkripsiyonu

BENİM VEZİRİM

PEK MÜNÂSİBDİR. YARINKİ GÜN DAHİ HEYET-İ MECMU‘ANIZ İLE AĞA KAPUSUNA AZÎMET VE OCAĞ-I ÂMİRENİN MECLİSE DÂHİL OLANLARI BİRAZ TEVSİ‘ OLUNARAK ‘AKD-İ MECLİS OLUNUB İZMİR VE MANİSA’DA VUKU BULAN İHTİLALİN DEF‘İNE DAİR MÜZÂKERESİ LAZIM GELEN HUSUSÂT DAHİ ETRAFIYLA SÖYLEŞİLSİN. BENDE OLAN TAKRİRİ DAHİ DİĞER TEKÂRİR İLE TEKMÎL ETTİĞİMDE HER NE TARAFINA İRSÂL EDERİM.

PADİŞAHIM

Bundan akdem umûmî meclis-i şûrâ ‘akdine Semâhetli Şeyhülislam efendi dâîlerinin hanesinden bedaen ile bir müddet anda ve badehu kah bab-ı alide kah bab-ı fetvâ-penâhîde akd oluna gelinir iken geçen çehârşenbe günü tersanede sefâyin-i hümayun techîz ve ihrâcî hususunun fezleke ve kararı zımnında çâkerleri ve Semâhetli Şeyhülislam efendi ve sudûr-u kirâm dâîleri ve erbâb- ı şûrâ ve ocak ağaları ve ihtiyarı azîmet ve Kapudan paşanın makarrı olan divan-hânede tersane ricali dahi celb olunarak bil-ictimâ ‘akd-i meclis olunmuş olmak mülâbesesiyle sebep-i tezâyüd ittihâd-ı kulûbe vesile-i kaviye olmak için biminne te‘ala yarınki Cuma ertesi günü heyet-i mecmu‘amız ile Ağa Kapusuna azîmet birle ocağ-ı amirenin meclise dâhil olan ihtiyarları biraz tevsî olunarak cümle erbâb-ı şûrâ ile anda ‘akd-i meclis-i meşveret olunması sureti Semâhetli Şeyhülislam efendi dâîleriyle bil-müzakere tensîb olunmağla muvafık irade-i seniyye-i mülûkâneleri buyurulur ise icrâsına ibtidâr olunacağı muhât-ı ilmi ‘alileri buyuruldukta emru ferman şevketli kerametli mehâbetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

EK-9**“HAT.”, 275/16165’in Transkripsiyonu**

**BU MASLAHAT UMÛR-U CESÎMEDEN OLMAĞLA İTTİFÂK-I ÂRÂ İLE
BÖYLECE TANZÎM İDESİZ.
ŞEVKETLÜ, KERAMETLİ, MEHÂBETLİ, KUDRETLİ, VELİNİMETİM
EFENDİM!
PADİŞAHIM**

Ma‘lûm-u hümayûnları buyurulduğu üzere Haremeyn-i muhteremeyn maslahatı geçenlerde şeyhülislam efendi dâilerinin hanelerinde ‘akd olunan meclis-i meşverette dûr û-dirâz müzâkere olunarak Şam tarafından ve Bağdad ve Mısır câniblerinden tedârikât-ı kaviye ile Hâricinin üzerine varılıp ‘akdi urûk-ı mefsedet ve mazarrı esbâbının istihsâli hasbel vakt vel hâl mümkün olamayacağı zâhir ve külliye terk ile Mir hâcın dahi gönderilmemesi tecvîz olunamayacağı bedihi ve bâhir olduğundan bu sene-i mübarekede Şam valisi ve Mir hâcı Yusuf paşa muktedir ve sahib-i nüfûz olmağla kafiye-i hüccâcda nisâ taifesi bulunmayarak müşarünileyh birkaç bin nefer asâkir ile Haremeyn-i Muhteremeyne azîmet eylemek ve ahali-i Haremeyn-i Muhteremeyni ve ‘urbanı celb ve telif etmek ve bu sene-i mübarekede Haremeyn maslahatı bu kadar tedbir ile iktifâ olunup ‘avn ve inâyet bâri ve hüsn-ü himem-i tâcdâirleriyle sefer maslahatı hüsnü hitâm buldukta ol vakit Mısır’dan ve Bağdad’tan külliyetli tertibât ve ibrâz-ı kuvvet ve Şam valisinin yazdığı vecihle tedârikât-ı kaviye ile Şam tarafından kuvvet-i kâhire izhâriyle Hârici mel‘ununun külliye kat ı urûk ve mefsedet ve hıyanetine bezl-i mukadderat olunur. Ve inşallah teala levs-i vücud-u Havâricdentathîri ve tasfiyesi müyesser olur deyu meclis-i mezkûrede karar verilmişti.

Haremeyn maslahatı akdem mesâlih-i saltanat-ı seniyyelerinden ve bu hususa dikkat cümleye farîza-i zimmet olduğu kazâyâyı müsellemeden olduğuna binaen husus-u mezkûr dünkü gün Semahetli şeyhülislam efendi dâilerinin hanelerinde akd olunan meclis-i meşverette tekrar dermeyan vakti çok ebhâs ve akvâl cereyanından sonra bilahare geçenki meclisde müzakere ve karar verildiği vecihle bu sene-i mübarekede Mısır ve Bağdat ve Şam tarafından ibrâz-ı kuvvet-i kahire ile üç taraftan hârici üzerine azîmetin imkanı yoktur. Ve mühimmât ve levâzım-ı saire için Şam valisi 18000

keseden mütecâviz gideceğini iş'âr edib filhakika ol vecihle tedârikât-ı kaviyyeye nispet olundukta bu miktar akçeye muhtacdır bu vecihle ol kadar akçenin şimdiki halde tedariki vüs'den harictir. Bu takdirde münasib biri surre emini nasb birle nisâ taifesi olmayarak heman surre-i hümayûn istishâb etmek ve Şam valisi dahibirkaç bin asker ile Haremeyn-i Muhteremeyne azîmet ve esnâyı rahde olan bilcümle 'urbânı ve bit-tahsis ahâli-i Haremeyn-i Şerifeyni celb ve te'lîf ederek iyâb-u zehâb eder ve biminne teala sene-i âtiyede bu husus bil-ittifak etraflı tutularak Bağdad ve Mısır ve Şam taraflarından tedârikât-ı kaviyye ile Hâricinin üzerine varılıb külliye ref i mazarrı tedbiri istikmâl kılınmak münâsibdir. Hâsılı bu sene Haremeyn-i Muhteremeyne bundan ziyade tedbir olunamaz. Ve olunsu bile müsmir olmayıb beyhude telef olur deyu huzzâr kulları bil-ittifak ifade ve beyan etmeleriyle vech-i meşrûh üzere birkaç bin asâkir ile surre emini ve surre-i hümayunu bil istishâb Haremeyn-i Muhteremeyne azîmet eylemesi hususu iktiza eder. Vesâya ve tenbihât-ı lâzıme derc ile Şam valisi kullarına taraf-ı çâkeranemden mufassal ve meşrûh tahrirât tesyîr olunacağı ve surre emanetine dahi münasib bir kulları intihâb kılınacağı malûm-u 'aliyeleri buyuruldukta emru ferman şevketli kerametli mehâbetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

EK-10

“HAT.”, 279/16460’ın Transkripsiyonu

BENİM VEZİRİM

NÂZIRLARIN ŞÛRÂ MECLİSLERİNDE BULUNMALARI LAZIMDIR. MÜMÂİLEYH NECÎB EFENDİ’Yİ DAHİ İDHÂL EYLEYESİN ESLİHÂNIN TAKVİYYETİ İÇÜN YENİÇERİ AĞASINA DAHİ İFADE EDECEĞİNİ GEÇEN GÜN VÜRÛD EDEN TAKRİRİNDE BEYAN EDİYOR BUGÜN AĞAYI SELAMLIKDA GÖRDÜM BU HUSUSDA BİRAZ MEHÂZİR BEYAN EDİYOR İDİ İŞTE BÖYLECE SADRAZAMA VARDIĞINDA TAKRİR EDESİN DEDİM AĞA-YI MÜMÂİLEYHİN BU BABDA MÛLÂHAZASI YOLUNDADIR İÇLERİNDEN GELME OLDUĞUNDAN HER BİR ŞEYLERİNE VÂKİF VE USTADIR SEN YİNE AĞA-YI MÜMÂİLEYHİN İFADESİNİ KETHÛDÂN VE REİSİN VE ÇAVUŞBAŞIYLA MÜZÂKERE EDİB ONLARIN BU USULLERİNE DOKUNMAYACAK VECİHLE HAREKET OLUNMAK İKTİZÂ EDİYOR İSE DE ANCAK BEDEVİYYET USULÜNÜDAHİ BOŞLAMAK BİR VECİHLE CÂİZ DEĞİLDİR. CENAB-I HAK ŞU ĞAVÂİLİ KARÎBEN DEF‘ VE REF İLE AHSEN-İ HALE TAHVÎL EYLEYE AMİN

Bir müddetdenberi i’tiyâd olduğu vecihle Bâbîâlî ve hâne-i fetvâ-penâhîde akd oluna gelen şûrâ meclislerinde Tophâne ve Cebelhâne ve Humbara-hâne nâzırları olankar ve ocakları ağalarıyla beraber bulunmakda ve biminne te’ala işbu Pazar ertesi günü derdest bazı maslahat müzâkeresi için ber-mu’tâd Bâbîâlîlerinde meclis akdi tasmîm olmakda olduğundan zıkr olunan nezâret me’murları olan hala Tophâne Nâzırı Ataullah Efendi ve Cebelhâne Nâzırı Hacı Sâib Efendi ve Humbara-hâne Nâzırı Ahmed Efendi bendelerinin ve Baruthâne Nazırlarının dahi mukaddemleri meclislere idhâli mesbûkıyyetine nazaran hala Baruthâne-i Âmireleri nâzırı Necîb Efendi kullarının bundan böyle şûra meclislerine celb ve idhâlleri hususunda ne vecihle irâde-i seniyye-i mülûkâneleri müteallik olur ise ol babda ve her halde emru ferman şevketli kerametli mehâbetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

EK-11

“HAT.”, 277/16297’in Transkripsiyonu

BENİM VEZİRİM

MERAM HAKKINDA BİR İKİ GÜN BİR YERE CEM‘ OLUB VÂKİ‘
OLAN UMÛR-U DEVLETİ MÛZÂKERE VE TEDBİR ETMEKDEN KANGİ
GÜN OLSA BEİS YOKTUR HER NE HAK TEALA TEDBİRİMİZİ TAKDİRE
MUVÂFIK EYLEYE

PADİŞAHIM

ŞEVKETLİ, KERAMETLİ, MEHÂBETLİ, KUDRETLİ VELİNİMETİM
EFENDİM

Muktezâ-yi irâde-i seniyye-i şehr-i yârîleri üzere elhaletü heze haftada iki defa Bâbiâlî ve hâne-i fetvâ-penâhîde akd olunmakda olan mecâlis-i şûrâ pencşenbe ve Pazar ertesi günleri olmakda ise de zikr olunan Tophâne-i Âmire ve Lağımcı ve Humbaracı nezâretinin talim günleri olub vâki olan talimlerin ocak ağalarının dahi beraber bulunmaları lâzımeden olduğundan ma‘adâ ol günlerde Topcu Başı ve Arabacı Başı ağalar kulları meclisde ve ekser neferât ve zâbitân dahi talim mahallerinde bulunarak Tophanenin içi zâbitden hâlî gibi kaldığından ve ağalara bedel ocak kâtiblerinin talimlere gitmeleri hâtıra gelir ise de kâtibler ağaların yerini tutmayarak beherhal ağaların bulunması eylediğine binaen meclis günlerinin âher günlere tahvîl hususu meclis-i şûrâda tezekkür olunmuş ve ol vecihle kangî günlerin tahsisi münâsib olacağı lede’l mülâhaza cümle dâiyân ve bendegânlarının iktizâ-yi hidmet ve me’muriyetlerine muvâfık olmak üzere Pazar ve Salı günlerinin tahsisi cümle tarafından tensîb kılınmış olmağla bundan böyle akd olunacak mecâlis-i şûrânın zikr olunan Pazar ve Salı günlerinde in’ikâdı hususu muvâfık irâde-i seniyye-i şâhâneleri buyurulur ise emru ferman şevketli kerametli mehâbetli kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

